

TIZEDIK ÉVFOLYAM

LÁTHATÁR

KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE

A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE

SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

A lertui magyar lektorátus hallgatóinak egyik csoportja az 1939-40. év végén. Nyelvtanulás magyar népdalszövegekkel, hanglemezek alkalmazásával. — Balról dr. Fazekas Jenő lektor. (L. Fazekas Jenő dr.: »Az észti-magyar kultúráis kapcsolatok eddigi mérlege« c. tanulmányát.)

TARTALOM:

Fazekas Jenő: Az észti-magyar kultúráis kapcsolatok eddigi mérlege. Gáldi László: Eminescu és az erdélyi románság. — Pusztai-Popovits József: Az északerdélyi román líra a bécsi döntés után. — Gáldi László: Északerdély fiatal román költőiből. — Szalatnai Rezső: Magyar alkotás — szlovák visszhang. — Szalatnai Rezső: Cseh érdeklődés a magyar irodalom iránt. — Pfeiffer Miklós: Sebet nem szabad felszakítani. — Négy világtáj krónikája. — Könyvszemle. — Sajtószemle. — Ör hely.

X. ÉV

1942 JÚNIUS

6. SZÁM

ÁRA I PENGŐ

„ÉS AMINT AKARJÁTOK, HOGY AZ EMBEREK VELETEK CSELEKEDJENEK, TI IS AKKÉPEN CSELEKEDJETEK AZOKKAL“

LUKÁCS EVANGÉLIUMA, 6. R. 31. VERSE

A Láthatár kisebbségtudományi munkaközösségének tagjai: Bertalan István dr., Bisztray Gyula dr., Czettler Jenő dr., Csanády György, Csuka János, Csuka Zoltán, Farkas Geiza dr., Faluhelyi Ferenc dr., Fekete Lajos, Gál István dr., Gáldi László dr., Gramanik Margit dr., Imre Kálmán dr., Kemény Gábor, Kozocsa Sándor dr., Makkai Sándor dr., Mester Miklós dr., Moravék Endre dr., vitéz Nagy Iván dr., Nánay Béla dr., Ólvedi János, Marék Antal dr., Padányi Gulyás Jenő, Pataky Mária dr., Pongrácz Kálmán dr., Prokopy Imre dr., Pusztai-Popovits József, Rády Elemér dr., Rónai András dr., Schubert Tódor, Sbitz János dr., Széklay László dr., Széklay Ferenc, Szollár István dr., Szvatkó Pál dr., Vájlak Sándor dr., Varga Imre, Vas László, Vinczevidy Ernő dr. és Zathureczky Gyula.

LÁTHATÁR

kisebbségi kultúrszemle, a közép-európai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426—921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9—1-ig. Előfizetési ár jogi személyeknek és egyesületeknek évi 20 pengő, egyébként 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

Szerkesztő: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majtényi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András

A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatainak főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

Júliusi számunk kiemelkedő cikke:

KEMÉNY GÁBOR:

A magyar nemzetiségi kérdés lélektani feladatai

Felfogásban és tárgyban egyaránt új munkaterületet világít meg ez a tanulmány, mely a modern kisebbségtudomány lélektani kérdéseit vizsgálja. Az eddig egyeduralgkodó jogi szemponttal, helyesebben a doktrínér kisebbségi jogelméletekkel szemben a nemzeti államban élő államnép és nemzetiségek közeledését és jövő együttműködését előkészítő lélektani vizsgálatot állítja az új nemzetiségi realpolitika tengelyébe, „mert amilyen mértékben sikerül az érzelmi szemléletek felszámolása, az egymás sorskérdéseinek belátása és megértése, ezzel arányosan mélyül és szilárdul meg a dunatíji gazdasági és szellemi sorsközösségbe vetett tudat”. A kisebbségi lélektanok, — melynek gyakorlati és szellemtörténeti módszerezéséj sürgeti — történelmi, társadalmi, szellemi és gazdasági feladatköréj vannak.

Ezeknek a feladatoknak betöltése és a rendszeres munkaterületnek valóra váltása új szellemű magyar társadalommal s a közös múlt történelmi és szellemi értékdílmányában megerősödött nemzetiségi állásponttal gyengül. Ezt a szellemi és erkölcsi megújulást szolgálja magyarság és nemzetiségek felé egyazon mértékkel és kötelességekkel a kisebbségi lélektan, melynek gyakorlati lehetőségéj a mai társadalmi és geopolitikai helyzet alapján mérlegeli a szerző.

SIPOS SÁNDOR DR:

Magyarország és a nemzetiségek

A magyar közvélemény számára egyenes őszinteséggel s emellett higgadtan fejtegeti a nemzetiségi kérdés helyes kezelésének és szemléletének szükségességét. A felületes nyelvi asszimiláció káros voltáról és a magyarságnak önmagával szemben is követendő helyes nemzetiség-politikájáról mond a szerző értékes megállapításokat és ad megszívlelendő tanácsokat.

Szeptemberben jelenik meg a LÁTHATÁR horvát külön száma 124 oldalon

Értékes tanulmányokat közül a horvát irodalmi és művészeti életéről, pompás vers- és novellafordításokban tolmácsolja a horvát irodalom gyöngyszemeit. Horvát nyelvű részében a magyar irodalmi és művészeti életet mutatja be a horvát olvasóközönségnek.

A Láthatár előfizetői ingyen kapják. Egyes szám ára 4 pengő lesz.

JELLEN SZÁMUNK DOLGOZÓTÁRSAI:

Fazekas Jenő dr. tanár, a Tartui Magyar Intézet v. lektora.

Dr. Gáldi László egyetemi m. tanár, kisebbségtudományi munkaközösségünk tagja.

Pusztai Popovits József, a Pécsi Napló szerkesztője, munkaközösségünk tagja.

Szalotnai Rezső pozsonyi középisk. tanár.

Dr. Pfeiffer Miklós kassai kanonok, a felvidéki protestáns mozgalom megalapítója.

Dr. Bédi Imre a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet tanársegéde.

Az észti-magyar kulturális kapcsolatok eddigi mérlege

Észtországnak a Szovjetunió által történt megszállása-kor 1940-ben megszakadtak az immár egy évszázadra visszanyúló észti-magyar kulturális kapcsolatok, s azok a háborús viszonyok miatt jelenleg is szünetelnek. Ez a kényszerű, és reméljük, hogy még sem sokáig tartó szünetelés adja az alkalmat arra, hogy vázlatosan visszatekintsünk ezeknek a kapcsolatoknak a múltjára, és megkíséreljük körvonalazni azok lényegét. Másrészt ebben az évben van húsz éve annak, hogy az észtek kezdeményezésére 1922-ben a tartui magyar lektorátus felállításával megkezdődtek hivatalosan is a két nép között a kulturális és tudományos kapcsolatok. Ez a két évtizedes határkő szolgálhatja a másik indítékot e rövid visszatekintésre.

A világháború után önállósult Észti Köztársaság annak a nagy szellemi és nemzeti ébredésnek jól megérdemelt eredménye volt, amely európai hatásokra a múlt század hatvanas éveiben kezdődött az észti nép körében. Mint tudjuk, ezt a keleti tengeri finn őshaza szívében, a Narva-Pihkva-Pärnu-Paldiski négyszögben és a szigeteken élő keleti-tengeri finnugor népet a XIX. század szellemi forrongásai orosz politikai uralom alatt találták, mint a nyugati tengeri kijáró felé törő imperialista szlávság egyik finn-ugor áldozatát. Keletnek és Nyugatnak ezen a küszöbén, örök-ke ellentétes világok évszázados harcái és vérfürdői közepe szinte csodával határos módon maradt fenn a milliós észti nép. Majdnem történelem nélkül húzódtott meg végtelen nagy népi szenvedéssel a Baltikum középkori feudális társadalmi és gazdasági rend árnyékában, annak legalsó fokán majdnem névtelenül: földhöz kötött jobbágyorsban. Mint ilyennek egyháza és földesura balti-német, politikai szervezője és vezetője pedig a történelem változó szeszélye szerint a XIII. századtól kezdve egész a világháború végéig mindig más volt a dánoktól kezdve a német lovagrenden, a lengyeleken és a svédeknek át egészen az oroszokig. Ilyen körülmények között könnyen egy másik finn-ugor nép, a lettekbe felszívódott lív nép sorsára juthatott volna, amely, mint tudjuk, középkori harcias és hatalmas helyzetet jelentő berendezkedéséből a mai időkre tízenkét szegény halász falura zsugorodott össze a Rigai-öböl partvidékén. De a nagyobb életerő, a töretlen ősi finn-ugor tulajdonságok, a szerencsés-geopolitikai helyzet és a tanyai, vagyis szétszórt településforma az észti népet e vérzivataros századokon át megőrizte és sorsukat másképp alakította.

Az észti nemzeti ideológia XIX. századi megszületése és az első világháború rájuk nézve kedvező eseményei az államalkotó európai népek sorába emelték az észtséget. E két fontos határkő között eltelt jó félszázad alatt erős szellemi és gazdasági szervezkedés, amely kiindulásában finn hatásokra támaszkodott, továbbá a balti-német helyi közigazgatással és külön az orosz államhatalommal folytatott heves politikai küzdelmek jelölik az észtek nemzeti életét. E küzdelmek az egész idő alatt inkább csak kedvezőbb helyi önkormányzatra törekedtek az önálló államiság gondolata nélkül, mivel az észti állameszme csak később jelentkezett. Az első világháború végén azután a cári Oroszország felbomlásával hathatós finn politikai és katonai segítség mellett önálló államiságot célzó nemzeti szervezkedésig, az 1918–20. évi híres észti szabadságharcig jutott ez a nagy ébredési mozgalom és meg is hozta jól megérdemelt gyümölcsét az újonnan megalakított és bámulatos szervező erővel berendezett önálló észti nemzeti államot.

Az új észti állam a maga politikai és társadalmi berendezésével erősen nemzeti irányú és emellett igen nagy mértékben szociális színezetű volt, amely berendezkedés a szabad és gazdaságilag megerősített észti parasztságon és a társadalmi gúla törvényei szerint ebből fejlődött. Észti szellemi és gazdasági vezetőrétegen nyugodott. Az önálló észti államiság kizárólag az észtségre támaszkodott, amely a lakosság 88,2%-át teszi ki, a nemzetiségeket, németeket, oroszokat, svédeket és zsidókat pedig ú. n. kultúraautonómiai berendezéssel elkülönítette az észtségtől, de azoknak ál-

lamlpolgársági szempontokból mégis a legnagyobb és legszélesebb jogokat biztosította. A fiatal észti állam társadalmi viszonyai és szellemisége így nagy mértékben hasonlított a szociális gondolattal és erős nacionalizmussal telített finn nemzeteszméhez, és ottani példaképek felé törekedett. Az elmúlt húsz év eredményei, tudományos és szellemi alkotásai az észtséget valóban messze kiemelték és az európai népek között nevüket igen magyra becsültté tették, úgyhogy az észti nép méltán sorakozik fel minden vonatkozásban a finnek mellett mint a második államalkotó észti finn-ugor nép.

Az észti nép és a magyarság között a hivatalos szellemi és tudományos kapcsolatok az észti állami önállóság első éveiben kezdődtek meg. A tartui egyetem ugyanis újjászervezése után rövid három évre, már 1922-ben megszervezte a finn-ugor tanszék mellé saját fenntartásában a magyar lektori tanszékét, s ezt magyar emberrel (*dr. Virányi Elemér*) töltötte be. Az észti-magyar kapcsolatok gyökerei azonban tulajdonképpen a múlt század negyvenes éveire nyúlnak vissza *Reguly Antal* utazásához, a hivatalos kapcsolatok kiindulásául azonban mégis a fenti mozzanatot kell tekintenünk. *Regulytól* a világháborúig főleg szaktudósok kölcsönös látogatásai mélyítették az észti-magyar összetartozás és nyelvi rokonság tudatát a két nép közt. Magyar részről *Hunfalvy Pál* 1869–70. évi észti utazása (Baltikum-Szent Pétervár-Finnország-Svédország) a következő jelentősebb esemény, majd *Szinyei József*, *Vikár Béla* és *Bán Aladár* észti kapcsolatai. Az észtek részéről *H. Janssen*, *M. Veske*, *O. Kallas* és *E. Vilde* tudósok és írók magyarországi utazása zárja le a múlt századot és a világháborút megelőző évtizedeket. Közvetlenül a háborút megelőző évekre esik *J. Marik*, a tartui egyetem jelenlegi finn-ugor nyelvészeti professzorának magyarországi tartózkodása, aki 1912-ben nyelvtanulást véget értől nálunk néhány hónapot. Ugyancsak nyelvtanulást véget ért hozzánk ugyanebben az évben *V. Ernits*, a rokonsági mozgalomnak később olyan jól ismert alakja és harcosa is.

A tartui magyar lektorátusnak észti részről történt felállítását nyomon követte a külföldi magyar intézetek nagy gondolatának jelentkezése a tartui egyetemen. Az észti nemzeti tudományosság szolgálatára megfűződött tartui egyetem ugyanis saját erői hiányában külföldi tudósokkal töltötte be néhány tudományág tanszékét. Az észti-magyar közösség gondolata vezette rá az észti tudományos világot, hogy az egyetemen a régi időkben megtartott orosz és német tantervek és az újonnan meghívott svéd és finn tudósok mellett kiegészítésként magyar tanterveket is alkalmazzanak. A hivatalos meghívásra 1923-ban a magyar közoktatásügyi kormányzat *dr. Csekey István* jogtudóst küldte ki, aki akkor a kecskeméti jogakadémiának volt a tanára, és Tartuban a közigazgatási jog tanszékét foglalta el. Egy év múlva, 1924-ben *Csekey* professzort *dr. Hallenberaer Mihály* geográfusunk követte a geográfia tanszéken. Ugyanekkor más észti felsőbb tanintézetek is követték a tartui egyetem példáját, s szívesen fordultak Magyarországra kiegészítő tanterveikért, akiket szerződéses alapon alkalmaztak. Így került ki a tallinni felsőipariskolára *Jakó Géza* inarművészünk tíz évre s egy magyar tanárnő az egyik tallinni középiskolába végleg.

Csekey professzor magával vitte Tartuba *Klehelsherg* kultuszminiszter megbízását is egy ott felállítandó külföldi magyar intézetre vonatkozólag. Így született meg a *Tartui Magyar Tudományos Intézet* gondolata. Ez az elképzelés a már akkor megszervezeten működő berlini, bécsi és római magyar intézetek gondolatához csatlakozott, azonban, mint az később igazolódott, ez a gondolat kissé korai volt az észti viszonyokhoz képest. Maga az észti-magyar összetartozás gondolata és felemelő ténye elégségesnek bizonyult volna ugyan arra, hogy egy magyar-észti közös kulturális intézet jogosult koncepcióját fenntartsa és megvalósítsa, azonban a fiatal észti nemzeti egyetemet ekkor még annyira lekötötték a saját szervezkedési és az észti tudományosság megalapo-

zásának a kérdései, hogy ezzel a gondolattal, annak kultúr-diplomáciai vonatkozásai miatt szervezeti szempontból alig tudott foglalkozni. Ez érthető is, ha meggondoljuk, hogy az észti állam ekkor még csak négy éves fennállásra tekinthetett vissza, s a hivatalos, államok közötti kulturális kapcsolatok kérdéseinek nem volt még annyira kitaposott útja, mint akár egy évtizeddel is később. Ezt igazolja a finn-magyar kapcsolatok idevonatkozó példája is, ahol a sokkal kedvezőbb viszonyok mellett csak négy évvel később került sor a magyar intézet megszervezésére.

Mindezekről a szervezési nehézségektől és akadályoktól eltekintve, a magyar gondolat és a magyar tudományos világgal való szorosabb kapcsolatok lehetősége meleg fogadtatásra talált egész Észtországban és közelebről a tartui egyetemen. Csekey professzor igazán ritka önfeláldozással és lelkesedéstől fűtött munkakedvvel fogott hozzá úttörő munkásságához. Anyagi erők hiányában szinte a semmiből teremtette meg az intézet külső kereteit, amelynek alapja a magyar kultuszminisztérium által kiküldött ezer kötetnyi könyvtár volt. Ezt a gyűteményt a minisztérium pénzen vásárolt művekből, egy pedagógiai könyvtár felosztásából származó anyagból és magyar tudományos intézmények ajánlékaiból állította össze. Csekey professzor tudományos szakfoglaltsága, az egyetemen betöltött közjogi tanszék igen sok munkája mellett is tudott időt szakítani és szentelni a magyar-észti szellemi kapcsolatok kiépítésére. Magyarországról sok ismeretelő előadást tartott Észtországban, és számtalan cikket közölt napilapokban, folyóiratokban a magyar közönség számára az észti művelődésről, népről, tudományos és szellemi viszonyokról. Tudományos szempontból előadásain kívül az észti jogrendszer és államjogi berendezkedés nagyrészt kutatásait (Budapesti Szemle, 1928.) köszönjük neki, továbbá az észti-magyar kapcsolatokról szóló forrásanyag szerző adatait. Haltenberger professzornak Észtország földrajzáról (Landeskunde von Eesti, Tartu, 1926.) frott nagy munkájáért hálás az észti tudomány. Ezt a kölcsönös magyarság- és észtségismertető tudományos és népszerűsítő munkásságot szerencsésen egészítette ki a tartui lektorátus működése Viránvi Elemér vezetésével és észtiországi működésével. A tartui magyar intézet, amely bár ideiglenes keretek között működött, kiadványsorozatot is nyitott Csekey professzor szerkesztésében. Ebben a sorozatban észti és magyar vonatkozású dolgozatok, kutatások vagy népszerűsítő kiadványok jelentek meg. Ez lenne 1931-ig a hivatalos észti-magyar kulturális érintkezések első szaka. Ugyanis sem Csekey professzor, sem munkatársai nem érthették meg kint Észtországban annak a nagy épületnek a befejezését, amelynek alapjait 1923-ban rakta le a magyar és észti tudományos világ kezdeményezése, és melynek mind a három lelkes munkáisa voltak hosszú éveken át. Haltenberger 1926-ban, Viránvi 1928-ban, s Csekey 1931-ben elhagyták Észtországot, és hazai munkakörbe tértek vissza.

Az észti-magyar kulturális kapcsolatok kialakításában igen nagy fontosságú Klebelsberg kultuszminiszter 1930. évi észti, észtiországi és finnországi utazása Gombocz Zoltán professzor kíséretében. Klebelsberg utazásával, s valószínűleg az ő kezdeményezésére ekkor a kölcsönös finn-ugor kutató és tudományos intézetek alapításának a gondolata került előtérbe Budapest, Helsinki és Tartu székhelyekkel. Ez a terv azonban nem valósulhatott meg, bizonyára azért, mert mind a finn és az észti népi nemzeti műveltség, hanem ezeken keresztül az egész finnugor kultúra hatalmas kutató központjai is. Klebelsberg útjának azért mégis volt reális eredménye: egy frásos egyezmény ösztöndíjasok és finn-ugor szakkutatók kicseréléséről. Ez az egyezmény nagy mértékben vitte előbbre a kapcsolatok ügyét, annál is inkább, mivel ennek eredményeképpen az ösztöndíjasok és a tudósok cseréje azonnal megindulhatott. Azonkívül a szerződés alapfelfogásában volt valami új is az előbbi kísérletekhez képest, még pedig a szellemi javak kölcsönös kicserélésének a gondolata. Ezért ezt a lépést joggal lehet a későbbi kölcsönös kulturális szerződések szerencsés beveze-

tésének tekinteni. Ennek a megállapodásnak az alapján, amely azután a kulturális szerződésekbe is belekerült, eddig körülbelül kilenc ösztöndíjas csere történt Észtországgal, azonkívül kutató tudósok cseréje (Mägiste, Saareste). Ebből a Klebelsberg-féle egyezményből nőtt ki azután a kölcsönös kulturális egyezmények gondolata mind a finnnekkel, mind az észtekkel, ami 1937-ben lépett a megvalósulás állapotába. Ezek a kulturális egyezmények már a szellemi megnyilvánulások összes területeire kiterjednek és kölcsönösségi alapon állnak. Míg a hivatalos észti-magyar kulturális érintkezések első évtizedét a romantikus rokonsági lelkesedés és az egyoldalú magyar kezdeményezések korának lehetne nevezni, addig a szerződés aláírásával kezdődött új korszakot az egészséges vérkeringés állapotának, amely minden téren megindította a gyorsabb és nagyobb mértékű szellemi érintkezéseket a két nép, jobban mondva a három rokonnép, a finn, észti és a magyar között.

Az előbbi évekből örökölt csereszöndíjas rendszer az egyezmény értelmében kibővült a gyakornok- és nagyobb mértékű tudóscserével. Ennek a folyamatoképpen 1938-tól kezdve már orvosok, technikusok, közgazdászok és jogászok is kerültek egyik országból a másikba. A lektorátusokat a két állam kölcsönösen tartja fenn, tehát mindjárt 1938-ban sor került a budapesti észti lektorátus megszervezésére is. Az egyezmény keretén belül megoldásra jutott a Tartui Magyar Intézet másfél évtizedig húzódo szervezeti ügye is. Annak fenntartását vállalta az észti állam a tartui egyetemen, amihez a magyar közoktatásügyi kormányzat nagymértvű támogatással járul hozzá, a megállapodásnak az értelmében 1938-ban megszervezhető volt a magyar intézet is végleges szervezeti formákban mint a tartui egyetem intézete. Igazán elismerés érdemel az észti állam nagylelkűsége, amellyel az egyetemi könyvtár egyik olvasótermében összezsúfolt magyar könyvtárat és egyéb részeiben szétszórt magyar intézetet egy előadóteremből, dolgozó szobából és könyvtárteremből álló helyiséghez juttatta és azt teljesen új bútorokkal berendezte. A költségvetés lehetővé tette most már az intézeti könyvtár rendszeres gondozását és fejlesztését is. A tizenöt évvel ezelőtti kiküldött könyvanyagot az intézet újból katalogizálta, átrendezte és hét csoportos szakbeosztással (magyar és finn-ugor kultúra, nyelvészet, folyóiratirodalom, disszertációk, különnyomatok stb.) egy nagyon jónak ígérkező finn-ugor adatszolgáltató könyvtárnak alakította ki az alapjait és kereteit, nagyjából már az első három év alatt pótolva észti és magyar hozzájárulásokból az 1923. óta elmaradt szaporodás miatt a szakirodalmak legfontosabb termékeit. A budapesti észti könyvtár ügye is jó irányba terelődött. Az észti kiadók és tudományos intézmények, majd az észti kultuszminisztérium és a tartui egyetem nagy áldozatkészséggel siettek a budapesti észti könyvanyag kialakításában résztvenni. Ez az anyag a budapesti Eötvös-Collegiumban van elhelyezve, és szerencsésen egészül ki a már régebben odakerült anyagot és Gombocz könyvtárának észti anyagát. Nem olyan nagyterjedelmű ugyan, mint a tartui magyar anyag, amely 3031 darabra rúg (17.632 P. értékben), de azért kielégítő feladatot tölt be az észti kulturális élet adatszéri megismerésére vonatkozólag.

Az irodalmi és művészi kapcsolatokat illetőleg nagyon érdekes jelenségeket mutat az elmúlt időszak. Itt inkább az észti irodalom érdeklődése magyar irodalmi termékek iránt a szembetűnő. Mintegy 750-800 irodalmi fordítás jelent meg a múlt századtól napjainkig a magyar irodalomból észti nyelven. Bár ezeknek a fordításoknak igen nagy része nem irodalmi értékű és nem is kritikai szempontokból jelent meg, mégis igen szemléltetően mutatja az észti szellemiség magyarirányú érdeklődését, más szempontból pedig a magyar irodalmi termékek külföldi útját. A múlt században főleg német fordítások után dolgoztak az észti fordítók (E. Vilde, K. E. Sööt, stb.) s csak a világháború előtt közvetlenül Mark professzor munkásságával kezdődik a magyar eredetű fordítók elég nagy sora. A múlt század végét Jókai és Petőfi uralták, míg a huszas években majdnem minden szereplő író megjelenik a mindenféle rangú és rendű észti kiadványok, kulturális és társadalmi folyóiratok, napilapok, stb.

hasábjain, továbbá időtöltő népszerű és olcsó irodalmi kiadványok sorozataiban önálló mű gyanánt. Különösen sokat fordított A. Murakin volt világháborús orosz hadifogoly, festőművész és tanár, sajnos azonban igen gyorsan, kihagyásokkal, nagy magyar regényeket megrövidítve, főleg üzleti vállalkozások számára. A fordítások terén igen szép jövővel kecsegtetett Oinas Félix fordítói vállalkozása, aki az utóbbi években két jól sikerült irodalmi fordítással (Két fogoly, Uz Bence) gazdagította az észt irodalmat az egyik legelőkelőbb vállalat kiadásában. Azt hiszem nem lesz érdektelen néhány adat felsorolása az észt fordításban szereplő fontosabb magyar írókról a fordított darabszám feltüntetésével: *Ady* 5, *Ambrus* 1, *Bárony* 1, *Berczik* 3, *Biró Lajos* 9, *Bónyi* 4, *Csathó* 2, *Erdős R.* 1, *Eötvös J.* 1, *Falu T.* 6, *Farkas Gy.* 1, *Garay* 1, *Gárdonyi* 13, *Gulácsy* 2, *Harsányi Zs.* 3, *Heltai J.* 14, *Herczeg* 20, *Jókai* 75, *Karínthy* 1, *Kisbán* 1, *Kisfaludy K.* 1, *Kisfaludy S.* 1, *Kiss J.* 2, *Kosztolányi* 13, *Körmenyi* 1, *Lakatos* 7, *Madách* 2, *Márai K.* 5, *Márai S.* 2, *Mikszáth* 31, *Molnár F.* 21, *Móricz* 11, *Móra* 1, *Nyirő* 1, *Petőfi* 83, *Rákosi V.* 12, *Surányi* 4, *Szabó D.* 1, *Szabolcska* 1, *Szép E.* 8, *Szomaházy* 4, *Tamási* 1, *Tormay* 1, *Tömörkény* 3, *Vachot S.* 1, *Voynovich* 1, *Vörösmarty* 3, *Zilahy* 4 és mintegy 100 kisebb vagy teljesen ismeretlen író és költő. Ez a nagy szám körülbelül egy félszázadra esik. Az észt-magyar irodalmi érintkezések, sajnos, azonban csak meny nyúságra mutatnak ilyen tetszetős képet, míg irodalomkritikai szempontból sok hozzászólást igényelnek, s legfeljebb csak amellett a nagy irodalmi érdeklődés mellett tesznek bizonyosságot, ami az észt népben él a magyar irodalmi alkotások iránt. Erre az érdeklődésre valóban fel lehet majd a jövőben építeni a kritikai alapokon álló észt-magyar irodalmi kapcsolatokat. Az észt irodalom magyar nyelvű kiadásának terén nem tudunk ilyen nagy számokat felmutatni. Ami eddig megjelent, az még viszonyítva sem közelíti meg az észtek magyar anyagát, azonban mind irodalmi értékű.

Itt ki kell emelnünk Bán Aladár és Képes Géza költői fordításait, továbbá Bán Aladár és Virányi prózai fordításait. Sajnos, azonban a magyar bibliográfiai feldolgozások hiányossága miatt a kérdésnek magyar oldalát nem látjuk olyan tisztán, mint az észtet. A művészi kapcsolatok terén nagy lendületet jelentettek a négy évvel ezelőtt Budapesten és Tallinban rendezett kölcsönös kiállítások. Ezen a téren is vannak már megelőző kapcsolatok. A Murakin észt festő Budapesten kapta iskoláztatását a világháború alatt mint hadifogoly. Valóságos hagyományná váltak a művészi személyi kapcsolatok is Magyarország és az északi rokonszomszágok között. Utalok itt Koch Ernő grafikus művészi 14 évi észtszági tartózkodására, akinek nagy művészi értékű rézkarc-sorozatokat köszönhet mind az észt, mind a magyar grafikai művészet Tallin régi városrészeiről.

A társadalmi kapcsolatok területén meg kell említenünk a finn-ugor kulturális kongresszusok letagadhatatlan hatását az egyre jobban elmélyülő észt-magyar szellemi és társadalmi érintkezések kialakításában. Ezt kísérik azután a különféle tudományos és társadalmi egyesületek kölcsönös kapcsolatai, kongresszusok, nyári tanfolyamok és egyéb rendezett alkalmak kölcsönös látogatásai. Az észt sajtó magyar érdeklődésére és a kapcsolatok elevenségére jellemző, hogy a Tartui Magyar Intézet magyartárgyú hírlapi kivágatgyűjteménye az utóbbi években átlagosan évi 1500 magyartárgyú cikket vagy közleményt vezetett be.

Bátran megállapíthatjuk, hogy az észt-magyar kulturális érintkezéseknek már minden téren megvannak és kialakultak a keretei. Ezt az előkészítő munkát elvégezték a múlt századi úttörők és a világháború után eddig eltelt negyed század. A mostani háború befejezése után következő idők feladata lesz ezeknek a kereteknek minél tartalmasabb szellemiséggel való kitöltése.

Fazekas Jenő.

Eminescu és az erdélyi románság

I.

A XIX. századi román művelődés története, jólismert múlttalansága és a fejlődésnek szinte erőszakoltan gyors üteme mellett is, számos olyan kimagasló egyéniséggel díszeskedhetik, akinek életműve ha nem is a kortársak, de legalább az utókor szemében a román élet minden vonatkozásának átfogását jelenti. Ilyen „uomo universale” — de persze nem renaissancekori értelemben — *Heliade-Rădulescu*, a havasalföldi kultúrélet megteremtője, ilyen a galíciai származású *Asaki*, akinek nevéhez Moldva legfontosabb kultúrintézményeinek megalapítása fűződik, ilyen kissé — legalább is irodalmi téren — *Alexandri*, aki jóformán minden műfajt, a könnyed szerelmes verstől a hazafias eposzt, a töredékekig és a romantikus drámáig, egyforma, de kevéssé maradandó szerencsével művelt, s az utókor ilyen enciklopédikus polihisztoroknak szeretné elképzelni a moldvai származású Eminescut, a legnagyobb román lírikust is. Az utóbbi évek során annyi szó esett Eminescu politikai elveiről, lelkes és intranzigens nacionalizmusáról, idegengyűlöletéről és más, a nagy tömegek számára forrásszerűen alig hozzáférhető mozzanatokról, hogy ez a publicisztikai hírnév lassanként valósággal feledésbe kezdte vonni Eminescu klasszikus szépségű költészetét is. Nem volt antirevizionista gyűlés, ahol valamilyen formában ne történt volna utalás a híres sorokra: „Dela Nistru pân'la Tisa...” (A Dnyesztertől a Tiszáig) s alapos a gyanúnk, hogy a hallgatóság sokszor Eminescu összes verseiből legfeljebb efféle szállóigéket tudott, valamint egypár szentimentális dalszöveget, amely az ábrándos román epkedésnek tökéletesen megfelelt. Költőnknek e nagy politikai hírnevéből vatami hozzánk is átszivárgott és — amennyire nálunk a román szellemi élet ismeretéről egyáltalán beszélni lehet — lassanként meggyökeresedett az a meggyőződés, hogy Eminescu feltétel

nélkül rajongott és küzdött, élete minden korszakában, a „magyar iga alatt sínylődő” erdélyi románságért s hogy a magyarságot csupán „elnyomott testvéreinek” szemszögéből nézve, mélységesen elítélte. Eme általános kép genezisével ezúttal nem foglalkozunk, hanem inkább azt vizsgáljuk, ami számunkra a román nemzet tudat kialakulásának történetéből közvetlen tanulságokkal szolgál. Mivel Eminescu politikai gondolatainak javarésze az erdélyi problémákkal kapcsolatban bontakozott ki, azt kerdezzük elsősorban, hogyan látta Eminescu az erdélyi románságot, milyen kapcsolatai voltak vele, milyen benyomásokat szerzett erdélyi útjai alkalmával, s végül azt is megvizsgáljuk, ezek az úti tapasztalatok hogyan fejlődtek tovább és hogyan alakultak idővel át a költő lelkében. Az így nyert és kronológiailag apró részletmozzanatokra boncolt kép bizony nem lesz mindig vigasztaló, de egy lappangó tévhit megdöntését szolgálja majd, s egyben azt is példázza, hogy a XIX. századi erdélyi románság történetének megítélésben mindig elsőrangú fontosságot kell tulajdonítanunk a Kárpátokon inneni és túli románság kölcsönös viszonyának. Különösen azt kell kerdeznünk, hogyan látták bizonyos korban az erdélyiek a Kárpátokon túliakat s másrészt azt is kutatjuk, hogyan vélekedtek Havasalföld és Moldva, illetve később az egyesült Románia lakói erdélyi nyelvtestvéreikről. Ennek az utóbbi kutatásterületnek egyik fontos eleme éppen Eminescu erdélyi benyomásainak összefoglaló vizsgálata.

A kor, amelyet így megismerni alkalmunk lesz, döntő fontosságú mind a Kárpátokon túli fejedelemségek, mind az erdélyi románság szempontjából. Eminescu életének jelentős dátumai az újabkori román történelem legfontosabb pillanataival esnek egybe. 1849, a költő születésének éve, a forradalmi események után beállott nyomasztó szélesened ideje mind Havasalföldön, mind Moldvában. E két provinciában azonban, s különösen a Kárpátokon innen, az erdélyi

románság között ekkor kezdenek kirajzolódni, a szász Roth Dániel ösztönzései nyomán, a nagyromán egység kódos körvonalai. 1866, amikor Eminescu a pesti „Familia” hasábjain első versével lép a nyilvánosság elé, Cuza fejedelem elűzését és Hohenzollern Károly behívását jelenti. 1877, amikor a költő leghatalmasabb verse, a „Luceafărul” (Az esticsillag) megírására készül, de egyébként egyetlen költeményt sem közöl — máig is érthetetlen ez a furcsa megtorpanás! — a román királyságot előkészítő orosz-török háború viharos esztendeje, s végül 1883, amikor Eminescunak túlfeszített munkától meghajszolt agya váratlanul elsötétül, Romániának a hármasszövetséghez való, ekkor még titokban tartott csatlakozását jelzi. S ha a Kárpátokon inneni románságot szemléljük, ott is minő mélyreható változásokat idézett elő ez a három-négy évtized! Nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy az erdélyi románságnak a hagyományos magyar „Hungarus”-tudattól való elszakadása lényegében véve ebben a korban érlelődött meg. Mindezen események természetesen Eminescu erdélyi impresszióit még fontosabbá teszik.

Eminescu és Erdély viszonyának egyik sajátos vonását egyébként abban látom, hogy a költő mindenkor egy-egy hozzá igen közelálló erdélyi román lelkivilágán keresztül igyekezett megismerkedni az erdélyi románsággal s általában Erdély problémáival. Gyermekek- és ifjúkorában az első közvetítő, az első „manuductor” Eminescu csernovici tanára, az erdélyi származású Pumnul Aron. Az erdélyi bolyongások eseménytörténetileg elég homályos éveit ilyen közvetítőnek látszanak azok az erdélyi román ifjak, akikkel Eminescu Balázsfalván, Szébenben, Aradon és másutt érintkezhetett. E futó barátságok után a bécsi egyetemi évek alatt tisztábban lép elének az Eminescura igen nagy hatást gyakorló, aradkörnyéki *Slavici János* alakja. Mikor pedig a költő visszatér Romániába, eszméileg teljesen *Maiorescu Titusz* hatása alá kerül, aki már az Erdélyből kivándorolt románok másodgenerációjához tartozik s mint ilyen, erőteljesen szembefordul az erdélyiek ferdeségeivel és esőkönyös maradiságával. Végül — bár ez a hatás már inkább érzelmi természetű — Eminescut mélyen Erdélyhez fűzte az a körülmény is, hogy életének egyetlen nagy szerelme, *Micle Veronika* — egy iasi-i egyetemi tanár felesége — erdélyi származású volt. Eminescu erdélyi kapcsolatait tehát e kiemelkedő s a költő szempontjából döntő hatású közvetítők szerint fogjuk az alábbiakban korszakokra bontani.

II.

A Moldva legészakibb sarkában született Eminovici (ejtsd: Eminovics) Mihály, a talán rutén származású, de egészen elrománosodott *Eminovici György* s egy frissen asszimilált orosz anyja fia 1858-ban került Csernovicba, a „National-Hauptschule” III. osztályába. Furcsa, etnikailag rendkívül kevert világ volt ez, ahová az apa, ez az egyszerű, de törekvő és józan gazdasági intéző, aki a német kultúrát nagyon megbecsülte, kisfiát német szóra küldte. A német vagy helyesebben az osztrák művelődésnek itt, e legkeletibb ponton első képviselői, akikkel a kis Eminovici érintkezésbe került, az elemi iskola igazgatója, Illasiewicz volt és tanítói, Dimitrovici, Litviniuc és Zybaczynski. Nem volt egységes jellegű a „K. K. Ober-Gymnasium” sem, ahová a tehetséges és szorgalmas fiú — aki odahaza már örökre a moldvai hegyek és erdők szerelmese lett — 1860-ban került. A gimnázium tanárai jórészt lengyelek, mint Lewinski, Kalynowski, Vyslouzil, stb., de szerencsére ott van még közöttük a román tanuló mentorja, atyja és barátja, az ekkor már betegeskedő, de azért fáradhatatlan Pumnul Aron. Pumnul volt az, aki az eleven eszű, érdeklődő ifjúnak először beszélt Erdélyről, amelyet az egész románság legősibb földjének tartott s ő oltotta a kalandos vándorlásokra hajlamos Eminovici-gyerek szívébe azt a vágyat, hogy Erdéllyel csakhamar közvetlenül is megismerkedjék.

De ki volt ez a Pumnul Aron, aki Eminovicira ekkora hatást gyakorolt? Mint ismeretes, egy hajdani balázsfalvi

tanár, akinek 1848-ban forradalmi működése miatt kellett Magyarországról elmenekülnie. Egyetlen fillér nélkül ért a Kárpátokon túlra s amint később visszaemlékezéseiben írja, Bukarestből gyalog vándorolt Csernovicba, miközben — állítólag — Kossuth egyik megbízottja folyton a sarkában volt. Csernovicban Pumnul, aki valóban apostoli lelkületű, odaadó tanár volt, új életcélra talált: bár folyton szülőföldjének, Fogarasnak hegyei után sóvárgott, mégis szívvel-lellekkel a bukovinai román ifjúság szellemi gondozásán fáradozott. Közben — az elhagyott haza utáni nosztalgiaiból — persze messzebbre is tekintett: moldvai összeköttetései révén keresztülvitte, hogy a román fejedelemségek könyvkiadói rendszeresen küldjék meg kiadványaikat Erdély és Bukovina román gimnáziumainak Csernovicba, Balázsfalvára, Belényesre, Brassóba s arról is gondoskodott, hogy ilyen kötelese példányokat kapjanak a legfontosabb román papnöveldek is. Pumnul tehát a román kultúregység igen levékeny munkása lett, s ha már arról le kellett tennie, hogy fogarasmegyei szülőfalujában gimnáziumot állítson fel s a parasztokat helyesebb erdőkitermelésre szoktassa, legalább ilyen szellemi eszközökkel próbálta szolgálni — amint sokszor mondta — „a román nemzeti jelleg megőrzését”. S mivel kényszerű vándorlásai idején meggyőződött arról, hogy valamennyi románlakta terület népe lényegében véve egy és ugyanazt a nyelvet beszéli, ennek az egységes nyelvnek megfelelően egységes irodalmat s irodalmi tudatot is akart teremteni. Pumnul azonban tudatában volt annak, hogy ő maga nem alkotó művész s nem is kritikus, tehát semmiféle irodalmi vezérseget csernovici izoláltságából nem vállalhat, s ezért beírta a román irodalom első reprezentatív, Havasalföld, Moldva és Erdély íróit egyaránt felölelő négykötetes anthológiájával (Lepturariu, 1861—64), amelyet az osztrák iskolák irodalmi olvasókönyveinek mintájára szerkesztett. Ezen anthológia szerkesztése végett Pumnul egész kis román könyvtárát gyűjtötte össze, amelynek rendezését és kezelését mindig kedvenc tanítványaira bízta. Eminovici is vállalta ezt a rendkívül hasznos és gyümölcsöző megbízást s így már kora ifjúságában alkalmat volt Pumnul révén megismerkedni az egész régebbi román irodalomnak valóságos enciklopédikus ismeretével.

Pumnul tehát irodalmi és kulturális érdeklődésével mind a négy románlakta vidéket felölelte, de persze vágyainak központja élete végéig Erdély földje maradt. Érezte, hogy a magyar-német műveltségű Erdély magasabb kultúrnyóvt képvisel, mint Havasalföld és Moldva, s arról is meg volt győződve, hogy a saját nacionalizmusába egyre jobban elzárkózó erdélyi románság a tanulni vágyó fiatalság számára tisztultabb, emelkedettebb erkölcsiségű légkört nyújt, mint az idegen hatásokat túl mohón felszívó Kárpátokon túli provinciák. Ezért próbált Pumnul több tanítványának balázsfalvi tanulmányújtjára előbb a bukovinai bojároktól, majd a moldvai kormány elnököktől, Pannu Anasztázról pöntz szerezni, s bár e törekvések kevés sikerrel jártak, azért Pumnul csüggedetlen erővel mégis azon volt, hogy szoros tanulmányi és kulturális közösséget teremtsen Csernovic és egykori működésének színhelye, Balázsfalva között.

Egy öreg, kiűzött tanár honvágyából így keletkezett a román kultúregység gondolatát erősen elmélyítő tényező, s ezzel kell magyaráznunk azt a — részleteiben sajnos nem ismert — tény is, hogy a kis Eminovici a gimnázium III. osztályát már Nagyszebenben végzi, majd Csernovicba visszatér, de egy román szintársulattal újra Erdélybe szökik s végül 1866-ban, Pumnul halála után, gyalog ereszkedik le a Maros völgyébe s Marosvásárhelyen át végre Balázsfalvára érkezik. „Köszöntelek, te kis Róma!” — kiált fel nagy lelkesedéssel, amint meglátja a szerény mezőváros püspöki templomának tornyait, s talán nem is sejt, hogy ezzel a pusztán hasonlattal — Balázsfalvát „kis Rómának” nevezve — már beleilleszkedett Erdély görögkatolikus románjainak lelkivilágába. Ezt a sajátos kifejezést Eminovici bizonyára még Pumnultól hallotta, ő s kora románsága pedig egyszerűen azért használta, mert már a XVIII. században például Nagyszombatot is — ahol szintén sok román papnöveldek tanult — „kis Rómának” nevezték.

Le vajjon valóban Eminovici, Moldva rutén-orosz származású szülőltje volt-e az a rongyos, de lobogószemű ifjú, aki ebben az évben Balázsfalva poros utcáira érkezett? Nem, ez már egy ifjú költő, az elhivatottság érzésétől fűtött Eminescu volt. Tudnunk kell ugyanis, hogy még Csernovicből elküldte a 16 éves ifjú első verseit Pestre Vulcan Józsefnek, aki azokat a „Familia” 1866-i évfolyamában nagy örömmel közölte, s egyszersmind a fiatal költő nevet a románosabb hangzású Eminescura változtatta. *Eminescu nevének szülőhelye tehát a magyar főváros volt, s ez az egész irodalmi megindulás arra mutat, hogy e korban még a Kárpátokon túli románok is nagy mértékben erdélyi testvéreiktől vártak támogatást és elismerést.* A „Familia”-ban megjelent verseket persze olvasták Balázsfalván is, s bár még csak szerény, a pesti folyóirat biedermeier stílusához alkalmazkodó szárnypróbálkozásokról volt szó, mégis amint ez az elhanyagolt külsejű, de immár — saját vallomása szerint — költői benyomásokat gyűjtő ifjú Balázsfalvára érkezett, az ottani diákok így adták szájról-szájra a hírt: „Itt van Eminescu...”

III.

Amikor költőnk Marosvásárhelyt először találkozott balázsfalvi román papnövendékekkel, azt mondta nekik, hogy „legjobb vágya elérni oda, ahonnan a románság napja fölvirradt”. S most, amint ebben a szerény püspöki városban volt, mégis valahogy az ott serkedező kultúréleten kívül maradt. Nem sikerült folytatnia gimnáziumi tanulmányait — görög vizsgáján elbukott — nem találkozott Cipariuval Balázsfalva tudós filológus tanárával sem, hanem egyik szegényes diákszállásról a másikra vetődött, magányosan, mindenkitől elvonulva fürdött a Kükküllőben, időnként egy-egy alkalmi barátját hámulatos irodalmi ismereteivel lepte meg, majd — amint egyre inkább lerongyolódott — már arra szorult, hogy ettől egy pár cipőt, attól pedig egy-egy rossz kabátot kapjon ajándékba. Egyetlen igazi barátja lehetett, *Ilia Filimon*, akihez csakhamar a kükküllőparti közös sétákat szépen megörökítő verset intézett. Ezenkívül még valakihez vonzódott: egy frástudatlan számárhajesárhoz. Mikor később Bukarestben egyik balázsfalvi ismerősével találkozott s az megkérdezte, mi tetszett neki Balázsfalván, Eminescu habozás nélkül így felelt: „Csak az a szamaras ember, mert nagyon szépen tudott mesélni...”

Ebben a feleletben Eminescunak, ennek az élet realitásaihoz nehezen alkalmazkodó ifjúnak egész lelkivilága benne van. Már ekkor feltűnt ismerőseinek, hogy zárkózott, magányos, teljesen befelé fordult ember, akinek a külső kénvelmetlenségek, a mindennapi élet bajai iránt semmi érdeke sincs, aki olvasmányaiba temetkezve álomvilágba menekül s ahelyett, hogy befolyásos pártfogók után nézne, inkább egy-egy paraszti mesemondó szavát hallgatja. Egészen bizonyos, hogy Eminescu a hivatalos, szigorú papi elzárkózásban élő Balázsfalvától idegen maradt, s az is kétségtelen, hogy amikor onnan Szébenbe ment, ez a szász kultúrközpont sem tudott reá mélyebb hatást gyakorolni. Eminescu ekkor még szociálisan oly alacsonyan vergődött a teljes ismeretlenségben, amivra nem tudott még azokban sem mélyebb érdeklődést kelteni maga iránt, akik nevét a „Familia” hasábjairól ismerték, hogy az erdélyi román intelligenciával komoly érintkezést találni nem volt képes. Oly mélyre süllyedt nyomorában — amelybe pusztán kalandokra vágyó természete s Erdély utáni vágya hajtotta — hogy még a demokratikus érzésű művelt erdélyi románoknál is sokkal alacsonyabb szinten maradt. Így tehát Eminescu első erdélyi benyomástömegét csak azoktól kaphatta, akikkel gyalogos vándorlásai Lőzben megismerkedett: Erdély román paraszti népétől.

Bizonyára ekkor, e homályosan ismert vándorévekben jött rá Eminescu arra a gondolatra, hogy a románság költői hagyományait Pummul „Lepturariu”-jából csak igen töredékesen ismerhette meg. Ez az akkor még alig sarjadozó műköltészet rendkívül szegényesnek tűnt fel a mindenfelől hően áradó népköltészet gazdaságához képest, Eminescu tehát — annál is inkább, mert holyongásai közben, mint

említettük, állandóan jegyeztetett — egészen természetesen arra a gondolatra jött, hogy közvetlenül a nép ajkáról jegyezzen le román dalszövegeket. E gyűjtőmunkára alighanem egyrészt Alexandri népköltési gyűjteménye serkentette, másrészt Erdély és főleg Nagyvárad román költőinek népies iránya, amellyel balázsfalvi olvasmányai révén úgyahogy megismerkedhetett. E gyűjtő tevékenységet, amely a pusztán józan belátása szerint, de minden tudományos előképzettség nélkül, dolgozó Eminescut a legkiválóbb román folkloristák közé sorozza, éveken át folytatta s így jött létre több mint háromszáz dalt, valamint számos közmondást és mesét tartalmazó hatalmas gyűjteménye. Ezen anyag pontos provenienciájának kérdését sajnos a legújabb kutatások sem tisztázták, de annyi bizonyosnak látszik, hogy az anyag legnagyobb része erdélyi és bánsági eredetű. A Bánságba Eminescu csak később, 1868 körül került huzamosabb időre, de erdélyi anyagának gyűjtését már hamarabb megkezdhette. Gyulafehérvár és Szében környékén elég sokat gyűjthetett, ezen kívül nevezetes talán bihari barátai, főleg *Miron Pompiliu* biztatására végzett gyűjtése a móc vidéken. Ezen útfjáról származó bihari népdalai különösen azért érdekesek, mert közülük sokat újra megtalált közel 40 évvel később *Bartók Béla* is. Nagy kár, hogy Eminescutál dallamjelzést sehol sem találunk; ha ilyen lejegyzés is akadna, érdekes lenne összevetni, hogyan hallotta ugyanazt a népi dallamot Bartók s a legnagyobb román költő...

Ez a széleskörű, fáradhatatlan gyűjtőmunka tehát kapcsolatba hozta Eminescut szinte egész Erdély román parasztságával. A fiatal költőt nagyon meghatotta Erdély természeti szépsége is: egyik legszebb prózai leírása a Maros völgyének derült nyári képét tárja elénk. Ezek az erdélyi benyomások oly élénken élhettek Eminescu lelkében, hogy Erdélybe folyton vissza-visszavágyott; bár vándorélete többször Bukarestbe vetette, mégis minden alkalmat megragadott, hogy újra a Kárpátokon túla kerüljön. Közben újra belekóstolt a színészetbe s 1868-ban Pascali bukaresti társulatával járt a Délerdély és a Bánság városait.

Ez az újabb erdélyi út — bár Eminescu csupán a társulat sűgője volt — az erdélyi románságnak új arcát tárta fel a minden tapasztalatot mohón befogadó költő számára. Amint az egykorú román sajtó bizonyítja, Pascali turnéja valóságos diadalút volt s Eminescu láthatta, milyen lelkesedéssel fogadja az erdélyi román intelligencia Bukarest művészeit. E körút a Kárpátokon inneniek és túliak szellemi összeforrását nagy mértékben elősegítette, s egészen bizonyos, hogy ebben a lelkes hangulatban ismerkedett meg Eminescu az erdélyi románság aktuális problémáival. Pascali éppen a kiegyezés utáni évben jött Erdélybe, amikor az unióellenes kedélyek a legnagyobb mértékben fel voltak kavarva. Az a békülékenyebb, harátságozabb hangulat, amely a 60-as évek elején uralkodóvá vált s magyar-román viszonylatban bizonyos közeledést eredményezett, most ismét hevesebb szenvedélyeknek adta át helyét s az így támadt nyugtalanságot az 1868-i nemzetiségi törvény sem tudta lecsillapítani, sőt inkább — minden engedékenysége mellett — csak olaj volt a tűzre. Az az Eminescu tehát, aki előbb a népi nyelv szépségeit is Erdély parasztlitól tanulta, most megismerkedett — a szintársulat köré csoportosuló városi románság révén — az intelligencia nyelvével és gondolkörével is. A vendégtársulat előadásait követő bankettekén Eminescu is megjelent, hiszen akkor Pascali annyira méltányolta már ennek az irodalmi hajlandóságú és németül kiválóan tudó ifjúnak képességeit, hogy egy német dramaturgiai kézikönyv fordításával is megbízta. Ezenkívül lehet, hogy néha játszott egy-egy kisebb szerepet is. Mindez tehát lehetővé tette Eminescu számára a társulat életébe és társadalmi érintkezéseibe való élénk bekapcsolódást. S Eminescu lelkivilágán csakhamar sajtáságos nyomot hagyott ez az iskola: ő, aki eddig semmi politikai vonatkozást nem érintett, most teljes szívvel magáévá tette az akkori erdélyi románság nemzeti misztikáját. Ebből az adaptációból mindjárt költői értéket is próbált kovácsolni: nemcsak Hóráról tervezett hosszabb költeményt, de valóságos eposzt akart szentelni az erdélyi ro-

mánság háromszázados „szabadságharcának”, 1514-től 1848-ig. Dózsa Györgyről — akit a románok a *maguk* hőségének tartottak — írott költemény-törredéke kéziratban ránk is maradt. Mindeme tervek azonban oly magasan lebegtek a történelmi realitás felett, annyira nem volt bennük semmi epikai mag — minden bizonytalansággal egyszerűen azért, mert Eminescu az egyes forradalmi megmozdulások esemény-történetét nem ismerte eléggé — hogy végül is e nagyszabású elképzelés pusztán álomképpé foszlott. Még az igazán nehezen eszményíthető Hórából is a Kárpátok tetején álló misztikus lovas lett, aki a holdfényben végigtekint a „szégyenletes rabságba hullott” román földön . . .

Nem volt realitás az a terv sem, amikor Eminescu Barac Árgirus átdolgozása alapján akarta megírni a románság hiányzó nagy nemzeti eposzát. Hiába ruházta fel Eminescu e bűbájos tündérmesét költői nyelvnek minden szépségével, a románság lelkétől idegen motívumokat nem tudta eléggé hitelesen népiessé tenni s ezért, maga is belátva az adaptáció lehetetlenségét, tervéről csakhamar lemondott.

Végül azonban, ennyi elvételt próbálkozás után, mégis sikerült Eminescunak erdélyi benyomásait egy kis lírai regénybe sűrítetnie. E regény a „Geniu Pusti” (Az elhagyott lángész) és számunkra annál érdekesebb, mivel főhősének mintája minden valószínűség szerint egy bihari román költő, a magyarul Bágyai néven frogató *Bădescu János Scipió* volt. E magyaros kultúrájú hőst Eminescu regénye első fogalmazásában így mutatta be: „Egy fiú a billiárdasztalra hajolt s krétával a zöld posztóra ezt a nevet írta: Ilma. Azt hittem, Árpád nemzetségéből való s emlékezetéből szerelmesének nevét vagy Jókai (!) Mór valamelyik regényének egyik eszményi magyar alakját halásztá elő . . .” S amikor azután a rejtélyes férfi megszólal, hogy átadja emlékiratait Eminescunak, aki magáról is valóság-gal regényhősként beszél, az átadott kéziratkötegből az 1848/49-i szabadságharc néhány véres epizódja kerül elő. Ebből derül ki, mi mindent hallhatott Eminescu erdélyi román ismerőseitől a magyar honvédek kegyetlenségeiről, a magyar arisztokrácia romlottságáról s mennyire csak ezen az egyáltalában nem tárgyilagos véleményen keresztül alkotott magának valamelyes képet a magyarságról. Bár mennyit járt is Erdélyben, magyarul nem tanult meg; legfeljebb azt tudta, hogy a legdivatosabb regényíró Jókai, hogy Ilma közkeletű költői név, stb. Nem állíthatjuk persze, hogy a magyar művelődés egészen ismeretlen maradt Eminescu előtt, hiszen járt erős magyar többségű városokban — pl. Aradon is — de bizonyos, hogy az a román társaság, amely előbb Balázsfalván, majd később a Pascali-turné alkalmával körülvette, valósággal elszigetelte őt a magyarsággal való közvetlen kapcsolatától. Valamivel többet tudott meg rólunk életének következő szakaszában, bécsi tartózkodása alatt. Egyelőre azonban Erdélyből csak a múlt nagy „román” forradalmainak emlékét vitte magával, de azt is konkrét részletek nélkül, inkább csak hazafias frázisok és pusztán nevek alakjában.

IV.

1869-ben Eminescu — nem tudni, mi módon — érettségi bizonyítványhoz jutott, összehétkölt szüleiével s azok támogatásával beiratkozott rendkívüli hallgatóként a bécsi egyetemre. Azt hihetnők, ezzel kikerült Erdély vonzásának köréből. A valóság azonban az, hogy Eminescunak Erdélyről és az erdélyi románságról alkotott fogalma éppen Bécsben mélyült el. A császárvárosban ugyanis akkortájt minden román lakta vidékről, Erdélyből éppen úgy, mint Bukovinából, Moldvából és Havasalföldről jelentős számú román tanulóifjúság sereglett egybe, s ezekből nagy lelkesedéssel alakult meg Eminescu közreműködésével a „România jună” (Az ifjú Románia) nevű egyesület, a román szellemi egység e sajátos mikrokozmosza, amelynek hivatalosa — Pumnul Áron tanainak szellemében — a várvárt román nyelvi egység végleges kialakítása lett volna. Tudnunk kell ugyanis, hogy a román népnyelv minden-

kor s így a XIX. század második felében is egységes volt ugyan, azonban annál nagyobb eltérések voltak az erdélyi írott nyelv s a romániai művelt körök nyelvhasználatára között. Erdélyben a mintát a magyar-német kifejezőkészségek szolgáltatták, ennek nyomán alakult ki Erdély művelt román nyelve, a Kárpátokon túl viszont már a nyelvfejlődés teljesen a francia kifejezőkészségek szolgálatába szegődött. E káros kettősség megszüntetésére már 1866-tól törekedett Maiorescu Titusz, az első nagy román kritikus, de most Eminescura, a minden román lakta vidéket egyaránt ismerő költőre várt az a nagy feladat, hogy ennek az egységes irodalmi nyelvnek használhatóságát és időtálló képességét esztétikailag értékes művekkel bizonyítsa be.

Bécsből küldötte Eminescu először verseit Maiorescu nagytekinetű folyóiratára, a „Convorbiri Literare” számára, s ezzel már mintegy előkészítette a moldvai életbe való aktív bekapcsolódását, ugyanakkor azonban erdélyi relációját is mélyebbre fűzte. A Bécsben tanuló erdélyi ifjak között sokat és szívesen tartózkodott, s ha előbb, a Pascali-turné lelkes hangulatában megtanulta az erdélyi román nacionalizmus jelszószerűen vissza-visszatérő forradalmi elemeit, most itt, a monarchia központjában megismerkedett az erdélyi románok egyrészt aulikus ösztönzésű politikai terveivel is. Említettük, mily megdöbbenést váltott ki az erdélyi románságból a kiegyezés és Erdély végleges utója Magyarországgal. S hiába mondta valamivel előbb a passzivitásba süllyedő Saguna metropolita: „Flere possim, sed iuvare non . . .” ez a magatartás a cselekvésre vágyó nyugtalanabb fiatalokat egyáltalában nem elégítette ki. A románság valamit kiutat keresett, amely biztosítékot nyújtott volna számára a mind erősebbé váló magyar hegemoniával szemben, s ezt a kiutat egyelőre csupán abban vélte feltalálni, hogy ismét hirdetni kezdte a monarchia föderatív megszervezésének szükségét, egyszerűen azért, mert ebben a keretben Erdély ismét autonóm provinciává lehetett volna. Ez a konföderációs terv persze távolról sem volt eredeti román elképzelés, hanem teljes egészében Kossuthnak a Dunakonföderációra vonatkozó tervén s még inkább Schmerling ismert elgondolásán nyugodott. „Míg a magyar lélekben felmerült az a fájó gondolat, hogy az önálló magyar állami élet ezzel megszűnik és Magyarország, valamint Erdély egy nagyobb államközösség keretében egyszerű provinciává süllyed” (Mester M.), addig a románság a tervet nagy lelkesedéssel karolta fel, bár egyszersmind azt is érezte, hogy a föderatív eszme mindinkább korszerűtlenné válik, s hogy az önálló állami életet kezdő Magyarország nemzeti törekvései háttérbe szorítják azt. Ebből a feszült hangulathoz született meg a kor magyarországi román sajtója s elsősorban a „Fedeatiunea”, Román Sándor budapesti egyetemi tanárnak a magyar fővárosban megjelenő lapja, amely páratlan heveséggel küzdött „a kiegyezés szomorú következményei” ellen és szemrebbenés nélkül azt állította, hogy „az új magyar törvények megfosztották a románokat az abszolútizmus folyamán szerzett jogaiktól is.” A felekezeti egyenjogúsításra vonatkozó törvényből is a „Fedeatiunea” csak annyit látott, hogy „a pápisták tovább uralkodnak” s a nem-magyar nemzetiségeket „magyarosítás révén akarják civilizálni.” Még nyiltabban beszélt a román sérelmekről s a képzelt veszélyekről az a memorandum, amelyet az erdélyi románok 1868 dec. 30-án nyújtottak át Beust kancellárnak. Nem tagadták, hogy már létezik egy elképzelt „Daco-Romania” eszméje, de azt vallották, hogy ők ezt német forrásból, Roth Dánielnek Szébenben megjelent művéből vették át. A továbbiakban viszont arra utaltak, hogy ha a dualizmus felbomlanék, ebből olyan Nagy-Magyarország alakulna, ahol a románoknak a „brutális” magyar uralmat kellene elszüntetniük. Mindeme veszélyek elkerülésére a föderatív tervet alkalmazását ajánlották, bár ugyanakkor olyan hangok is hallatszottak, hogy a dualizmus tulajdonképpen „unio duarum nationum” a monarchia minden más népe ellen, ami nem volt éppen barátságos nyilatkozat a Gesamtmonarchie osztály vezetőrétege felé sem . . .

Ez a szellemi magatartás jellemezte a „Fedeatiunea” sajtóperekben bővelkedő, viharos ületet s ezeket a gondo-

latokat közvetítette most a bécsi osztrák légkörben pompásan mozgó Eminescu felé az ott tanuló román diákság, s főleg Slavici János, aki előbb Pesten volt joghallgató és csak katonai szolgálata idején került Bécsbe. Feltehető, hogy Slavici már Pesten ismerte Román Sándort, a „Federatione” szerkesztőjét, aki arra is megkérhette, hogy Bécsbe menve ott szerezzon lapja számára új munkatársakat. Igen valószínű, hogy Slavici — akivel Eminescu Bécsben csakhamar meleg barátságot kötött — küldte Pestre, a „Federatione” számára Eminescu és más bécsi román egyetemi hallgatók politikai cikkeit, s úgy látszik, hogy éppen e szívesség viszonzása volt, amikor Eminescu meg Slavicinek a magyar népről és irodalomról szóló összefoglaló tanulmányát 1871-ben a iasi-i „Convorbiri Literare”-ban jelentette meg.

Eminescunak tehát nemcsak első költői próbálkozásai jelentek meg Pesten, hanem itt láttak napvilágot első politikai cikkei is. A „Federatione” eszméi soha, sem azelőtt, sem azután, ilyen lelkes és szuggesztív kifejezésre nem találtak. E húszéves ifjú, rendszertelen tanulmányai és hányatott sorsa mellett is oly kiforrott, kerek és biztos stílusra tett már szert, hogy ezekből az első cikkekből is kiérezzük a későbbi kitűnő ujságíró. Nagy kár viszont, hogy Eminescu a „Federatione” magyarellenes gondolat-körét legszélsőségesebb formájában vette át, s na már előbb e lap arról írt, hogy magyar szellemi fölény egyáltalában nincsen, mert „a magyarság semmi más nemzetet nem emelt magasabb kultúrába”, akkor most Eminescu tovább ment s három cikkében hevesen támadta a magyar fanatizmust¹, a magyar élet középkoriságát és társadalmunk hazugságait, vagyis éppen azokat a hibákat vélte itt felfedezni, amelyeknek feltárásával Maiorescu a román nemzeti érzést próbálta józanebb önismeretre szorítani. Érdekes gondolat viszont ugyanezeket Eminescunak, hogy a magyarság lényegében véve mégis szolgálatot tett a románságnak: a német kultúra vonzóerejével szemben válaszfalat jelentett, elszigetelte attól a románságot s így hozzájárult a román etnikum töretlen megtartásához.

Ha csak e Pesten megjelenő magyarellenes kirohanások lennének Eminescu bécsi korszakának publicisztikai termékei, akkor valóban igazoltnak kellene mondanunk azt az általánosító vádat, amelyre e sorok bevezetésében céloztunk. Kevesen tudják azonban, hogy Eminescu Erdély és a magyar-román viszony problémáiról éppen ekkor másképpen is nyilatkozott.

E második állásfoglalás megértéséhez tudnunk kell, hogy már 1861-ben *Gozdu Manó*, ez a független gondolkosító, öntudatos román, aki azonban jó magyar hazafi volt, egyik parlamenti beszédében a magyar és román nép egymásrataltságot a következő lelkes szavakkal emelte ki: „Az isteni gondviselés... tüzte ki a magyar és román nemzetnek azt a rendeltetést, hogy együtt nekik egy örökké tartó frigyen kell élniök, egymással van dicső jövődjük, egymással szemközt mindkettőjüknek veszniök kell. Mind a két nemzet egyedül áll a világban rokonság nélkül... mindkettőjüket absorbens elem, a pánszlávizmus veszi körül, egymásra soha nem lehetnek veszélyesek”. E felfogást — sajátos módon — még a „Federatione”-ban is megtaláljuk, de a pánszláv veszélyre való utalást itt már az osztrák elnyomásra történő célzás váltja fel: „Ha magyar testvéreink így beszélnének” (t. i. ha elismernék a románok követeléseit) „akkor nem lennénk többé pusztá báb a bécsi politikusok kezében, akkor a román és a magyar nemzet maga lenne sorsának ura s nem lennének többé Beust terveinek pusztá eszközei.” Kétségtelen, hogy ez a józanebb elgondolás is felmerült Eminescu és Slavici hosszú bécsi beszélgetései folyamán. Talán az is kissé magyarbarát irányba hangolta Eminescut, hogy éppen

¹ Ugyanezt a „magyar fanatizmust” egyébként Eminescu az erdélyi román nemzeti érzésben is megtalálta, v. ö. Negruzzi Jakabhoz ekkortájt intézett levelével (magyarul idézi Gáldi L. Apolló, 1935. 365. l.)

ekkor lett bejáratos Bognár Friderikának, a Burgtheater magyar művésznőjének vendégszerető házához. Annyi mindenetre bizonyos, hogy amikor Slavici a magyarokról szóló s a „Convorbiri Literare”-nak szánt cikkét Eminescu elolvassa, az élesebb kitételeken lépten-nyomon enyhít s végül is a kéziratot ezzel az aggodalmaskodó megjegyzéssel küldi el Negruzsinak, a folyóirat szerkesztőjének: „Lehet, hogy Slavici cikkei magyarfaló sajtótermékeinknek különös kedvet adnak az utánnomásra, lehet, hogy egyesek — amitől inkább kimélné meg az ég — politikai tökélet csinalnak ebből a tanulmányból. Ezért felteszem a kérdést: nem volna jobb az újraközlést egyszerűen megtiltani?”

E sorokból kétségtelenül az olvasható ki, hogy Eminescu, bécsi tartózkodása második felében — körülbelül 1870-től kezdve — megbánta a „Federatione”-ban tett heves nyilatkozatokat, óvatosabb lett s óvatosságra, tapintatra intette barátait is. E változás okait nem tudjuk bizonyosan, de annyi tény, hogy ettől kezdve Eminescunál efféle éles támadásokat a magyarság ellen nem találunk.

Alighanem ebbe, a mérsékelt korszakba kell helyezniünk Eminescunak némi megismerkedését a magyar irodalom fejlődésével is. Slavicinek a magyarokról szóló s már többször említett cikke a magyar irodalommal is foglalkozott, s mivel Eminescu ezt a résztszintén elolvasta s átjavitotta, joggal tehetjük fel, hogy számos részletnél kért a szerzőtől pontosabb felvilágosítást és magyarázatot. Úgy véljük, éppen Slavici, aki a magyar költészet csúcsára — Toldynak ekkor már elavult felfogását követve — még nem Petőfit, hanem Vörösmartyt állította, ismerette meg Eminescut a legnagyobb magyar romantikus egy-két remekével. Alighanem románra is fordított számára néhány részletet például a Csongor és Tündéből, mert csak így érthető, hogy Eminescu, noha magyarul alig tudhatott, az Éj királynőjének ismert monológját forrássul és mintául használta egyik leghatalmasabb költeményéhez, az „I. Levele”-hez.

Eminescu bécsi évei tehát gazdag eredménnyel zárultak: nemcsak német vonatkozású kultúrája s főleg filozófiai műveltsége mélyült el nagy mértékben, hanem szorosabbá fonódtak erdélyi kapcsolatai is. Mihelyt a politikai előítéletek korszerű jelszavain sikerült túllátnia, azonnal észrevette a magyar és román nép egymásrataltságot, sőt — úgy látszik — némi érdeklődést és rokonszenvet mutatott a magyar szellemi élet iránt is.

V.

Eminescu bécsi és berlini egyetemi évei után, diploma nélkül, de tapasztalatokban gazdagon tért vissza Romániába. Immár elismert költő volt. A „Junimea” irodalmi kör vezető tagja. Barátja és pártfogója, Maiorescu előbb egyetemi tanárrá szerette volna kineveztetni, majd könyvtárnoki s tanfelügyelői állásba helyezte, de az alkalmazkodni képtelen, mindinkább magába zárkózó Eminescu egyik pozícióban sem tudott tartósan megmaradni. Végül az ujságírás és a szerkesztés lélekölő robotjába kényszerült, s most már hívatása is arra vitte, hogy állandóan véleményét nyilvánítsa az aktuális politikai és társadalmi problémákról.

Eminescu 1874 után nem látta többé viszont Erdélyt, de ifjúkori benyomásai most is tovább kísértettek: életének ebben a legaktívabb korszakában, amely előbb Iasi-ban, majd Bukarestben pergett le, mindenkor a legmelegebben érdeklődött Erdély és a magyar-román viszony problémái iránt. Felfogásában teljesen a magas erkölcsiségű Maiorescu hatása alá került: mint mestere, ő is a közélet minden terén az egyre jobban elharapózó társadalmi hazugságok helyett az igazság feltétlen tisztelétét követelte, a felszínes kultúra helyett mélyen a nép lelkében gyökerező nemzeti művelődést kívánt s nem habozott „félbarbarság”-nak (semibarbarie) nevezni azt a zürzavaros, kiforratlan állapotot, mit Romániában a betolakodott idegen, különö-

sen görög-török elemek előidézték.³ Ebben a korban kezd kialakulni Eminescunak az a tétele, hogy a kozmopolita liberalizmussal szemben csak az egységes, népi erőkre támaszkodó nemzetállamnak lehet jogosultsága.

Ebből a gondolatkörből származik Eminescu erős kritikája a monarchiával s az elvtelen, szolgálékü osztrák „beamtterekkel” szemben. Ő, aki egykor a császárvárosban teljesen magáévá tette az erdélyi románok föderatív elképzeléseit, most látja be, hogy ez az út járhatatlan: az osztrák befolyást, amely az „elnéptelenedésre ítél” Románia középosztályában is elbatalmasodik, a legnagyobb veszélyként mutatja be. A kozmopolita Ausztriával szemben viszont Eminescuban most már tagadhatatlan rokonszenv ébred fel az erős és népi alapon nyugvó Magyarország iránt, amelyet szintén kizsákmányoltak érez. „Nincsen hasonlatosabb állapot” — írja 1876-ban — „mint Magyarország és Romániáé, ami azt bizonyítja, hogy mindkét ország közös kizsákmányolás áldozata. De míg Románia sebei felismerése után eltávolíthatja azokat a tényezőket, amelyek legjobb erőit szipolyozzák, addig Magyarország e mérget nemes ereibe szívta fel, s gazdaságilag alárendelte magát az osztrák-zsidó szósztáároknak, akik Budapesten kakastollat tűznek a kalapjuk mellé, Bécsben pedig Bismarckra üritik poharukat...”

Eminescu valóságos aggodalommal szemléli azt az osztrák politikát, amely Magyarországot a kizárólagosan agrár állam szerepébe kényszeríti s amelynek következtében a magyar föld „gyapjút szállít egész Európába, de lakosai cseh és morva posztót hordanak, és sertéseket visz ki külföldre, hogy azután bécsi hentesárút egyék.” Magyarországot Eminescu Románia után a zsidó spekuláció legfőbb talajának mondja s mindeme bajokból egyetlen kiutat talál: béküljön ki a magyarság nemzetiségeivel, fogjon velük össze, adja meg nekik azokat a jogokat, amelyek őket megilletik. Eminescu ebben az összefogásban látja a magyarság egyetlen mentességét, sőt úgy véli, hogy a történelmi Magyarország csorbítatlan fennmaradása is kizárólagosan ettől függ. „Ha nem így történik” — írja tanulmánya végén — „vége a magyar nyelvnek. Akkor Széchenyi szavai: Magyarország nem volt, hanem lesz, éppen az ellenkező értelemben válnak valóra: Magyarország alig volt és nem lesz soha többé.”

Sötét a kép, amelyet Eminescu e sorokban felvázol, de kétségtelen, hogy egyes elemei igazak s helyes a nemzetiségekkel való összefogás tétele is. Ezt költőnk annyira fontosnak tartja, hogy nyíltan írja: „Ha a magyarokkal lehetne beszélni, maguk is belátnák, hogy mi románok nélkülük gyengék vagyunk és ők is nélkülünk.” Ami pedig ennek az összefogásnak gyakorlati s helypolitikai megoldását illeti, Eminescu a községi és megyei helyi román autonómia módszerét ajánlja, mert ebben az esetben „a románok a magyarok mellett nyugodt és önálló életet élhetnek”. Egyszersmind arról is megnyugtatta a magyarságot, hogy a nagyromán politikai egységre, amely a történelmi Magyarország szétrobantását jelentené, saját maga sem gondol. Érdekes megfigyelni, hogy Eminescu még most is valósággal úgy beszél, mint Gozdu 1861-ben a magyar parlamentben. „A Dácia Trajana minden részében élő románok közös eszménye az ősi nyelv s a nemzeti egyház tényleges egységének fenntartása. *Eszményt Dácia ez, de napról-napra jobban megvalósul s ki tudja, nem ér-e ez többet a politikai egységénél is.*” Ugyanebben a cikkben még ezt olvassuk: „Legyen szabad tisztán látnunk a dolgokat s azt állítanunk, hogy a románok politikai egységének eszménye s Decebál királyságának visszaállítására éppen úgy a hiú elméletek viláába tartozik, mint a világköztársaság vagy az örökkébe.”

³ Ugyancsak ez az idegengyűlölet teszi érthetővé a bevezetésünkben említett „A Dnyesztertől a Tiszáig” kezdetű verset, amely eredeti intenciója szerint nem a politikai egysülésre vonatkozik.

Valamivel később, 1878-ban Eminescu e gondolatokai még világosabban is kifejezte: „A Tiszáig terjedő Nagyromániáról beszélnek. Ha egy román honfitársainak ilyen Romániáról beszélne, *örültnek tartanák* s ha egy másik román közöttünk ezt a gondolatot akarná terjeszteni, feltétlenül kemény támadásban részesülne Erdélyben épp úgy, mint a Havasalföldön... Mi románok nem engedhetjük meg, hogy társadalmunkban olyan eszméket terjesszenek, amelyek éppen természetes varázsuknál fogva felesleges megrázkódtatásokba sodorhatnának, sőt ellenségeinknek egyenesen hasznosak lehetnének.”

Mindez tehát azt bizonyítja, hogy Eminescu éppen úgy, mint a vezető „Junimea” tagjai, tulajdonképpen a politikai statusquo fenntartásáért küzdöttek s kész örömmel hajlandók lettek volna a magyarsággal is összebékülni, ha az erdélyi románság sorsának jelentős javulását tapasztalják. Lényegében véve ezt a konzervatív politikát vallotta Slavici is, aki ekkor szintén Romániában élt, s úgy véljük, amikor Slavici 1884-ben átvette a nagyszzebeni „Tribuna” szerkesztését, akkor sem annyira a későbbi nagyromán álmokért, mint inkább az erdélyi „modus vivendi” megtalálásért lépett a porondra. Hogy Eminescunak eme erdélyi gyökerű politikai ideológiájában tulajdonképpen a hagyományos „Hungarus”-tudat, az erdélyi románságnak Magyarországhoz való ösztönös tartozása élt tovább, azt — úgy gondolom — részletesen bizonyítani felesleges.

Ennyit kellett elmondanunk, igen röviden és vázlatosan Eminescunak az erdélyi románsággal kapcsolatban vallott nézeteiről. Mindebből elég világosan kitétszik, hogy Eminescu a nagyromán problémákat is az erdélyiek szemüvegén át nézte, azok felfogását tette magáévá, s így, akarva nem akarva, valósággal részesévé vált a történelmi Magyarország szellemi közösségének. Ez a tanulság mindenesetre helytállóbb, mint az a merész és semmitmondó általánosítás, amely néhány meggondolatlan ifjúkori frázis miatt elveti az érettebb férfikor mélyebb tanulságait. Egyben az elmondottak azt is bizonyítják, hogy minden politikai állásfoglalást éppen úgy, mint a szellemi történet bármely más problémáját nem egyetlen önkényesen választott nézőpontból, hanem genezisének és fejlődésének történelmi sokrétűségében kell tekintenünk.

Gáldi László

IRODALOM: Eminescu életrajzáról a legjobban tájékozott N. Zaharia: *Mihail Eminescu. Viata si opera lui*. Bukarest, 1923 és G. Calinescu: *Viata lui Mihail Eminescu*. Bukarest, é. n. (1923). Eminescu erdélyi útjairól ld. G. Bogdan-Duica: *Trecerile lui Eminescu prin Ardeal*. Tribuna, 1924 nov. 12, St. Cacovean: *Eminescu in Blaj*. Luceafarul, 1904, 71 kk. I., E. Dăianu: *Eminescu in Blaj*. Nagyszzeben, 1914. I. Onca: *Eminescu in Blaj*. Tribuna, 1902, 45. sz. I. Scurtu: *Eminescu in Banat*. Samanatorul, 1903, 524 kk. I., I. Slavici: *Eminescu si Ardeleni*. Tribuna (Arad), XIII, 129. sz., P. Uilacanu: *Amintiri despre Eminescu*. Familia, 1902, 537 kk. I. Magyar nyelven ld. *Eminescu és Közép-Európa*. I. a. tanulmányomat (Apollo, IV. R.). — Pumbul Áronról v. ö. a Familia 1866. évi nekrológiáját (169 Fk. I.), valamint a Luceafarul 1902. évf.-ban közölt visszaemlékezéseket. — Eminescuról mint népköltési gyűjtőről ld. *Literatura populară*, D. Murăraşu kiadása. Craiova, é. n. bevezetés, valamint L. Morariu: *Folcloristul Eminescu*. Junimea Literară, 1923, 390 l. — Eminescu politikai írásait kiadta előbb I. Scurtu (1906. I. majd D. Murarasu a Claiici Romani Comentarij sorozatban). Fontos még D. Murarasu könyve: *Naționalismul lui M. Eminescu* (1932) és az 1876 körüli állásfoglalásra nézve G. Calinescu: *Opera lui Mihail Eminescu*. Bukarest, é. n. 193 kk. I. A. „Federațiunea”-ról Biró S. Erdélyi Múzeum 1941, 164—5. l.

Az észak-erdélyi román líra a bécsi döntés után

Az erdélyi román irodalom a bécsi döntés után ott tart, ahol az erdélyi magyar irodalom a trianoni békeszerződés után tartott: az irodalmi szervezkedés kezdetének a kezdeténél. Ugyanis az erdélyi román írók és költők 1940. augusztus 30-ika után önként elhagyták Erdélyt, ahol a kisebbségi sorsban maradt románokra hárult az a feladat, hogy az írói utánpótlásról gondoskodjanak. És miként a román uralom idején báró Kemény János 1926. június 17-én leült íróasztalához, hogy harminc erdélyi magyar íróhoz levelet írjon az irodalmi lehetőségek, a megmaradt írók számbavétele és az irodalmi élet megszervezése érdekében, úgy az erdélyi románok között is akadt valaki, aki a bécsi döntés után felszólításokat intézett az erdélyi román ifjúsághoz.

Az erdélyi románok Kemény János *Gheorghe* Dancus tanár, a „Tribuna Ardealului” című kolozsvári román napilap irodalmi rovatvezetője, aki Eliade Radulescu mintájára arra kérte a román ifjúságot, hogy írjon, gyakorolja az írás művészetét. A hangszínyt ő is nem annyira az irodalmi szempontokra, mint inkább a román anyanyelvnek írásban való használatára fektette. Az észak-erdélyi román ifjúság körében nagy visszahangra talált *Gheorghe* Dancus felhívása, amelynek eredményeképpen új, fiatal tehetségek jelentek meg, akik Erdélyben megszólaltatták a román lírát.

Pontosan egy évvel a bécsi döntés után, 1941. őszén, Erdély szellemi fővárosában, kincses Kolozsvárott már megjelent a *legelső román verseskötet*. Jelentősége is inkább ebben, mint irodalmi értékében rejlik. A verseskötet szerzője: *Teodor Ciceu*, aki „Parga” (Zsege) című negyvenoldalas kis formátumú verseskötetcskéjében harminchárom verset adta közre. A kötetecske a kolozsvári Görögkeleti Püspökség kiadásában jelent meg.

Az első román verseskötet után, 1941. karácsonyán „VERSURI DIN TRANSILVANIA NORDICĂ” (ÉSZAK-ERDÉLYI VERSEK) címmel már megjelent a *legelső erdélyi román antológia* is. Ez szintén Kolozsvárott látott napvilágot a „Grai si suflet romanesc” könyvsorozat első számaként, a „Tribuna Ardealului” című napilap kiadásában. Az antológiát *Georghe* Dancus tanár szerkesztette. A 207. oldalas kötetben kilenc erdélyi román költő, nevezetesen *Ionel Bulboacă*, *Stefan Caprariu*, *Ion Morutan*, *F. Pacurariu*, *Valentin Raus*, *Virgil Sotropa* mutatkozott be 102 válogatott verssel. A legfiatalabb közülük *Stefan Caprariu*.

STEFAN CAPRARIU

a Szilágy megyében lévő Krasznahorvát községben született 1923. április 27-én. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskolai tanulmányait Szilágysomlyón, Nagykárolyban és Kolozsvárott végezte. Jelenleg a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem orvostanhallgatója. Versei a nagykárolyi „Unirea”-ban, a kolozsvári „Tribuna Ardealului”-ban és annak naptárában jelentek meg. *Stefan Caprariu* a melankolikus szerelem költője. Versein *Eminescu* Mihály hatása érzhető.

IONEL BULBOACA

a kolozsmegyei Solyomtelke községben született 1920. június 20-án. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskoláit Kolozsvárott végezte. Versei a „Foia noastra”, „Cuvantul satelor”, „Vointa Banatului” és a „Tribuna Ardealului” című lapokban jelentek meg. *Ionel Bulboacă* a vágy és szerelem halkszavú költője. Verseinek szerkezeti felépítésén a román népdal befolyása érzhető. *Ionel Bulboacă* az erdélyi román mánépda jövő reménye. „Erdélyi leány” című verse megérdemelné, hogy magyar nyelvre is lefordítsák.

ION CHEREJAN

a Szatmár megyében lévő Szamiszló községben született 1918. szeptember 26-án. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskolai tanulmányait pedig Nagykárolyban és Nagyváradon végezte. Jelenleg a nagyváradi Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatója. Versei a következő lapokban jelentek meg: „Decalogul”, „Vestitorul”, „Universul literar”, „Tara visurilor noastre”, „Curentul literar”, „Afir-

marea”, „Gazeta de Vest”, „Tribuna Ardealului” és ennek naptárában. *Ion Cherejan* az ősz, az elmúlás, a halál, a szerelem és az erdélyi paraszt költője.

TEODOR CICEU

a Szolnok-Doboka megyében lévő Rohi községben született 1910. október 8-án. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskoláit Désen, a Hittudományi Főiskolát pedig Kolozsvárott végezte. Jelenleg a kolozsvári Görögkeleti Püspökség lelkésze és tisztviselője. Versei a „Renasterca” a „Viata Ilustrata” és a „Tribuna Ardealului” című lapokban jelentek meg. A *bécsi döntés után neki jelent meg a legelső verseskötete Erdélyben*. A falu szerelmese és a földműves életének lantosa. Családi és vallásos érzelmeit éneklé meg. *Teodor Ciceu* kiforrott költői egyéniség. Legszebb versei: „Mamaliga” (Puliszka), „Plugarii” (Földművesek), „Vara” (Nyár) és „Dar ceresc” (Égi adomány).

VICTOR ILIESIU

a Szatmárnémeti megyében lévő Nagysomkút községben született 1916. augusztus 1-én. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskolai tanulmányait a nagysomkúti gimnáziumban és a szatmárnémeti liceumban végezte. Felsőbb tanulmányait a kolozsvári egyetem bölcsészeti karán végezte. Jelenleg a kolozsvári Görögkatolikus Hittudományi Főiskola növendéke. Versei a következő lapokban jelentek meg: „Societatea de maine”, „Afirmarea”, „Cronica literara”, „Ecolul”, „Patria”, „Tribuna Ardealului”. Önálló verseskötete „Ogorul gandului” (A gondolat ugarföldje) címmel 1942. húsvétján jelent meg. Verseskötete, amely ötvenegy verset tartalmaz, Nagyváradon látott napvilágot. A *bécsi döntés óta eltelt másfél év leforgása alatt ez már a harmadik román verseskötet, amelyet a visszatért Erdélyben adtak ki*. *Victor Ilesiu* vallásos és bölcselkedő versket ír. Magábanéző költő, aki a külvilág eseményeit elefantcsont-toronyból figyeli.

IOSIF MORUTAN

a Szolnok-Doboka megyében lévő Melegföldváron született 1917. október 9-én. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskoláit pedig Szamosújvárott és Naszódon végezte. Jelenleg a kolozsvári Görögkeleti Hittudományi Főiskola növendéke. Versei a „Tribuna Ardealului” című erdélyi napilapban és a „Saptamana” című hetilapban jelentek meg. *Ioşif Morutan* az elmúlás és az ősz költője.

F. PACURARIU

a Maros-Torda megyében lévő Teke községben született 1920. január 2-án. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskoláit pedig Kolozsvárott végezte. Jelenleg a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem orvostanhallgatója. Versei főleg a „Tribuna Ardealului” című kolozsvári napilapban jelentek meg. A következő kéziratban lévő munkái várnak kiadásra: *Poeme* (Versek), *Talmaciri din lirica maghiara dupa Ady* (Fordítások az Ady utáni magyar lírából), *Eseuri* (Esszék). *F. Pacurariu* az ősz, az elmúlás, a halál költője. Versein *Ady* Endre halál-költészetének befolyása érzhető.

VALENTIN RAUS

a Beszterce-Naszód megyében lévő Borgóbesztercén született 1918. december 29-én. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskolai tanulmányait pedig Besztercén, majd Naszódon végezte. Jelenleg a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem orvostanhallgatója. Versei a „Tribuna Ardealului” című napilapban és annak naptárában jelentek meg. Táj- és hangulatképei, illetve versei *Vasile Alexandri* tájköltészetét juttatják emlékezetünkbe.

VIRGIL SOTROPA

Focsaniban született 1903. október 6-án. Az antológiában szereplő erdélyi román költők közül ő a legidősebb. Középiskolai tanulmányait *Barladon* és *Kolozsvárott* végezte. 1927-ben a kolozsvári egyetemen befejezte orvostudományi tanulmányait. Versei a következő lapokban jelentek meg:

Patria, Infratirea, Biruinta, Realitatea ilustrata, Neamul Romanesc, Ramuri, Drum drept, Cuget clar, Tribuna Ardealului. Kéziratban lévő és kiadásra váró munkái a következők: „Poesii originale“ (Eredeti versek), „Parodii si epigrame“ (Paródiák és epigrammák), Virgil Sotropa bölcselkedő verseket ír. Költészetén Eminescu Mihály hatása érezhető. Az erdélyi román költők közül Virgil Sotropa az egyetlen, akivel már a román irodalomtörténet is foglalkozott. Irodalmi munkásságáról Iorga Miklós professzor emlekezett meg három kötetes román irodalomtörténetében.

A bécsi döntés utáni első erdélyi román antológiában szereplő költőknek úgyszólván közös jellegzetességük az, hogy: 1. önálló verseskötetük a bécsi döntés előtt jelent meg, 2. verseikben a fiatal költőknél egészen szokatlan pesszimista hangot ütnek meg, 3. a nagy román költők befolyása alól nem tudnak szabadulni, 4. a modern szabad versek hosszúságának utánzására törekcsenek, 5. mint kezdő költők a legnehezebb problémákhoz nyulnak. Tekintettel arra, hogy az antológiában szereplő költők nem egy, hanem több, illetve más-más költői nemzedékhez tartoznak és közös irodalmi eszményük sem alakult még ki, irodalmi irányzatok, vagy nemzedékek szerinti csoportosításuk ma még lehetetlen. Ez egyébként is a jövő és az erdélyi román irodalomtörténetesek későbbi feladata lesz.

Felmerül azonban a kérdés, vajjon a bécsi döntés óta jelentkezett erdélyi román költők milyen sullyal esnek latba az irodalom mérlegén? Erre a kérdésre ma még korai lenne

válaszolni. Korai lenne annál is inkább, mert az antológia összeállítója, Gheorghe Dancus tanár maga is bevallja, hogy ez az antológia nem esztétikai, hanem etnikai szükségességből született meg. A cél tehát nem is annyira az irodalmi igények kielégítése, mint inkább az erdélyi román etnikumban rejlő eddig ismeretlen értékek napvilágra hozatala volt. Bemutatása annak, hogy a Magyarországhoz újra visszatért Erdélyben a román líra, ha kezdetleges is még, de már van, létezik és kilenc költőn keresztül hangot adott.

Pusztai-Popovits József

IRODALOM: Victor Iliesiu: Teodor Ciucu: „Părgă, poezii, Tribuna Ardealului, 1941. november 23. 2-ik oldal; Dr. Iulian Chitta: Observatiuni critice, Săptămăna, 1941. december 28. 3-4-ik oldal; Dr. Iulian Chitta: Notițe critice, Săptămăna, 1941. december 7. 3-ik oldal; V. Vlad: Teodor Ciucu: „Părgă“, Viața Ilustrată, (Kolozsvár), 1942. márciusi szám 26-27-ik oldal; E. H.: Versuri, Tribuna Ardealului, 1942. január 3. 1. oldal; Gheorghe Dăncus: Versuri din Transilvania nordică, Tribuna Ardealului, 1942. január 4. 2-ik oldal; Vasile Vartolomei: Un eseu, Tribuna Ardealului, 1942. január 25. 2-ik oldal; Victor Iliesiu: Poesia Transilvanică, Tribuna Ardealului, 1942. február 1. 2-ik oldal; Gheorghe Dăncus: Victor Iliesiu: Ogorul gândului, poeme, Tribuna Ardealului, 1942. április 5. 12-ik oldal; Pusztai-Popovits József: Az erdélyi románok kulturális helyzete a bécsi döntés után, Pécsi Napló, 1942. április 15. 6-ik oldal és április 16. 5-ik oldal; V. Oprea: Victor Iliesiu: Ogorul gândului, Viața Ilustrată (Kolozsvár), 1942. májusi szám 30-ik oldal.

Északerdély fiatal román költőiből

(Gáldi László fordításai)

VICTOR ILIESIU (sz. 1916.): ZSOLTÁR

En megtanultam hordani a terhemi
s hogy hegedűmmel imám énekeljem.
Ó életemből zsongó zsenge zsoldár,
a csillagokig hívón feldaloltál.
Bár szívem sebzett, vízsem, fel az égig,
egy tiszta ének dallamát s igéit.
Tétova utam oly soká marasztott,
most fényt könyörgök s csurrandó malasztot.
Bőlcsebb akarás bő gyümölcse hajtsa
bolyongó léptem igazabb utakra!
Törjön össze a gyűlölet edénye,
megtérő zsoldárt zengjen ajkam félve,
mohó s üres szívem vigyem Tehozzád...
Ó töltsd be azt, halk esti ájtatosság...

ION CHEREJAN (sz. 1918): ŐSZ

Csillagok hullnak és gyümölcsök...
Ott künn hideg van s itt benn, árva
szívemnek bőrtönébe zárva
senyved egy álom zsenge ága,
ősz Hercegnőm, s bronzszínű
ajkad és két kezéd kívánja.
Jöjj, Ősz, a kertben és a szőben
sárga, piros és kék virágok várnak,
áthozik minden levél utánad...
Jöjj rozsdahajjal, ködpalástban
s dobj éjjel azt a sáros fűre lágyan.

Már küldtem, Ősz, egy beteg dalt elébed,
csókold meg őt, ha majd utadba téved,
csókold hűlő ajakkal,
becézd halvány újjaddal,
melengesd, kérlek, hűvös kebleden
s ejtsd végül sáros sírba csöndesen...
Jöjj, jöjj azután, sápadt Őszkisasszony,
hogy csókod bűvös fagyja itt virrasszon
kerten, fák, szirmon, lanyha lombon,

temess mindent, rozsdá szin sírba omlón.
Jöjj, jöjj, te Ősz, bús Hercegnőm, hogy álmod,
végre egy sáros sírban örök nyugovóra találjon.

VIRGIL SOTROPA (sz. 1903): RONDEAU AZ IDŐRŐL

Kapunkon vándor kopogott
az éjben; vajjon ki e vándor?
Talán a szél, talán egy távol
barát, akit idehozott

sorsa; valami szó lobog
fel most az éjnek fátyolából...
Kapunkon vándor kopogott
az éjben; vajjon ki e vándor?

Tán életembe fényt dobott,
amely jövőmön átvilágol,
vagy hírnök ő, kemény s konok?
A titkos éj tart tőle távol...
Kapunkon vándor kopogott.

A BÜKKFA

Mint árbóc, egymagában áll,
mit tépett ár s viharok újja,
a csúcson áll s belőle száll
a végtelennek mélabúja.

Vén mágus ő, az éjben vár
és folyton csak a holdat bújja,
mint árbóc, egymagában áll,
mit tépett ár s viharok újja.
A roppant bükkösből sudár
törzse és dús lombkoszorúja
neki maradt csak... Messze már
a kedves táj öröme s búja.
Mint árbóc, egymagában áll...

Magyar alkotás — szlovák visszhang

Mindnyájan tudjuk, a szlovák irodalomra természet-szerű hatással volt a magyar írói alkotás. De mindmáig nem ismerjük e hatás mértékét, adatait, dátumait sem. A szlovák irodalomtudomány egyelőre elzárkózik a kérdés filológiai elemzése és hitelesítése elől. Kétségtelen, hogy ez magyar feladat is, de hiányoznak a szlovák kérdések magyar szakemberei. Amit annak idején Melich János állapított meg a magyar tudománypolitika szláv filológiai feladatairól, az érvényes az irodalomtörténet, általában a szellem-történet és történettudomány idevágó problémáira nézve is. Meg kellene írni a szlovákokról az összefoglaló művet, ki-elemezni apró részletekig minden vonatkozást, rendet teremteni bizonyos alapvető kérdésekben. A szlovák kérdés magyar értőit szüntelen elfoglalják munkakörük másféle kérdései. Egy-két érdekes kezdeményezést tartunk számon az elmúlt évekből, Petőfi szlovák hatásának részletes rajzát és egy magyar Sládkovič-tanulmányt. De sajnálnivaló, hogy elmaradt a folytatás, főleg a teljes mű. Önmagában nagyon érdekes volna az 1918—1938-as korszak szlovák-magyar szellemi érintkezésének részletes és pontos feltárása. A szlovákságról alkotott magyar alap-szemlélet fordulata ugyanis itt gyökerezik. A tisztább és őszintébb visszhang magyar szellem alkotására ebből a korból való. Érzelmileg és politikailag a legmagyobb szlovák költőnek, *Hviezdoslavnak* Ady-hoz írott nagy versében keresendő az eredet. A költemény 1910-ből való, nevezetes vallomás, mint amikor egy régi ház lakói végre kitarják egymás előtt a szívüket s kiderül, hogy minden rendben volna, csak a „szabad anyanyelvek zenghessék a hon alkotó májusát”. E vershez igazi hivatkozással még csak vissza fog térni mindkét fél, nemsokára. Az első világháború ugyanis behavazta ezt a szlovák költői visszhangot, aztán jött a politikai fordulat, legfontosabb részei elhalványultak. Nemsokára egyetlen Ady-vers helyett az egész Adv lépett előtérbe a szlovák irodalmi életben. *Křemery* a megújuló Slovenské Pohľady hasábjain hívja fel rá a figyelmet 1919-ben, a nekrológban. *Lukáč* írói pályája legelején Ady szuggesztíójával tűnik fel, később támadják is érte, olyannyira, hogy a szlovák költőnek nemcsak Adv-fordításait, de magatartását, sőt Adv vélt dekadenciáját is meg kell védenie a magyarul már nem tudó, magyar élményhez már csak felemás módon hozzáértő ifjúság előtt. S elmúlik két széles nyomú évtized. A fiatal szlovákság, eseh tanárok neveltje, irtózik mindentől, ami magyar. Lassan felnő egy szlovák nemzedék, amelyik úgy ahogy megtanul franciául, kevésbé jól németül s értellenül hallja-nézi, hogy idősebb kortársai magyar versszövegek felett izgulnak, amiket ő össze sem tud hasonlítani más textusokkal. A magyar-szlovák együttélés megszűnt, de a nyelvi, a szellemi együttvalóság még élt és él a szlovák nyugatos-nemzedékben, a kilencszázas évek szülőiteiben s az alattuk lévő generációkban. Élt a cseh gyanú és aggály ellenére s a szlovák kárhóztatás ellenére is. Kinyomozható a hangban, a szavakban, az élmény formálásában és a fordításokban. Kissé szabadabb és megvallottabb pedig akkor lett, amikor a cseh oldalon is — elkésvé — méltányolták a dunai népek szolidaritásának gondolatát és lírai bevét.

1938. Ősze óta újabb stádiuma van a magyar irodalmi élménynek a szlovák literatúrában. Végképen irodalmi és művészeti érdeklődéssel fordul most a szlovák író a magyar irodalom felé. A modern magyar líra nagy kórusával veszi magát körül. Hitet, erősítést, bizonyosságot vár és vesz át a hozzá legközelebb eső irodalomtól, melynek éghajlati viszonyai, anyaga és körülményei a történelem hullámverésében ismét azonosak az övéivel. A túrőcszentmártoni Slovenské Pohľadyban, az általa szerkesztett utolsó számok egyikében még Andrej Mráz, az irodalomtörténész hívja fel a figyelmet a magyar irodalom fontosságára. Most már (a német mellett) — írja — a magyar irodalom felé is határozottabban kell fordulnunk, mint eddig. Mráz azonban nemsokára a szerkesztői asztalt felelerelte a pozsonyi szlovák egyetem katedrájával s a Slovenské Pohľady új szerkesztője, Stanislav Mečiar mindmáig, három év óta következetesen elzárta

a lapot a magyar műfordítások, irodalmi figyelők és kritikák elől. Holott Mráz szerkesztése alatt a Pohľadyban jelentek meg *Lukáč* és *Roy* legszebb fordításai. Nem követhetjük nyomon itt és most, e rövid beszámoló keretében, a magyar irodalom teljes mai szlovák hatását. Terjedelmes elemző munka ez, melyhez a miénknél más körülményekre volna szükség. Csupán rámutatunk a magyarból szlovákra fordított újabb művekre, ez is fontos a tájékozódás szempontjából. A műfordítás és magyarázó cikk bizonyos szempontból híven mutatja a szlovák író mostani érdeklődését a magyar irodalmi alkotás iránt.

Három esztendő óta a szlovák szellemi életben jelentős átszervezés zajlott le. A számbajövő két szlovák napilap (a *Slovák* és a *Gardista*) elvszerűen nem foglalkoznak a magyar szellemi élet pozitív ismertetésével, műfordításokat sem tesznek közzé. Hasonlóképpen, mint már említettem, a *Slovenské Pohľady* című irodalmi és tudományos revü sem. De van három olyan szlovák folyóirat, melyek hasábjain majdnem minden számban találunk műfordítást, ismertető cikket is. Az *Elánra*, a *Tvorbára* és a *Nový svet*-re gondolunk. Az *Elán* és a *Tvorba* irodalmi folyóiratok, a szlovák szellemi rangosság és európai tájékozódás egyetlen hiteles helyei manapság. Az *Elánt* Ján Smrek, a *Tvorbát* Emil Boleslav *Lukáč* szerkeszti. Két költő és a legkülönb mai szlovák írástudó, aki aktív ízlésre, az olvasónak az íróval együtt dolgozó megértésre neveli nagyon tekintélyes olvasótáborát. Smrek és *Lukáč* a politikai hatások kikapcsolásával irodalmi és művészeti szemléletre akarják tanítani a hirtelen megduzzadt fiatal szlovák értelmiséget. Mértékük és fegyelmezettségük elég súlyos időben időállónak mutatkozott meg. Mindkét szerkesztőt a magyar irodalomhoz érdeklődés, őszinte vonzódás és tárgyilagos értékelés fűzi. A harmadik folyóirat egy hetenként megjelenő képeslap, *Jožo Ničnánky* lapja: a *Nový svet*. Olyasóinak való szórakoztató prózát hoz, időnként magyar fordításokat is, olvastunk már benne komoly Adv-fordításokat, sőt folytatásokban egy Krúdy-regényt is.

A mai szlovák irodalom magyar-szemléletének legjellemzőbb képviselője: Emil Boleslav *Lukáč*. Az ő kétévtizedes rendszeres, soha el nem sekélyesedő, minden utilitarizmustól távolálló közvetítő munkájának köszönheti a mai szlovákság, hogy irodalmunk legnagyobb jelenségeit Adyt és az Adv óta valókat, kitűnő közvetítésekben megismerheti. *Lukáč* nyugati irodalmi tudatához szervesen hozzátartozik a magyar irodalom varázslata. Legnagyobb költői élményei közé megvallottan is Adyt képe függ. (A szlovák költő dolgozószobájának falán Ady képe függ.) 1938. előtt az általa szerkesztett *Slovenské smery* hasábjain *Lukáč* több fordítást közölt, megjelentette *Roy* és *Křemery* néhány nagyszerű Petőfi, Vörösmarty, Reviczky, Ady és Gyóni-fordítását is, sőt a mai magyar költészetéről és prózáról eredeti magyar esszéket közölt *Peéry* Rezsőtől és e sorok írójától. Közvetlenül az 1938-as fordulat előtt jelent meg könyvalakban *Lukáč* első nagy tolmácsolása, *Wass Albert* Farkasverme. 1938 után a Prágából Pozsonyba áthozott *Elán* hasábjain, a legellenetesebb politikai hullámzás idején, *Lukáč* a modern magyar líra ismertetésébe kezd. Ezt a kezdeményezést a magyar-szlovák szellemi termékek cseréjéről írott cikkével vezette be. „Egymás mellett élő nemzetek — írta *Lukáč* — előbb-utóbb meg kell találják a modus vivendit, és nemcsak politikai téren. Rendszerint úgy van, hogy az időadta ellentétek mellett, a gazdasági ráutaltság és kielégítés az, ami a politikai éghajlatot enyhíti. Mindez azonban nem hozza létre a mély vonzalmat. Mindez jórészt konjunktúrális jelenség, a legkisebb rosszindulatú rezdületnél, az összeköttetés megszakadásánál feltűnik a szakadék, mely fölött nem ívelnek hidak és azután hosszan mindent újból kell felépíteni.” Ezen az alapon sürgeti a magyar irodalmi alkotások ismeretét a szlovák oldalon és a szlovák szellemi élet figyelemmel kísérését és elismerését a mi oldalunkon. Ez a legjobb hídépítés, mondja. E cikk után következő számokban egy-egy modern nagy külfönket mutatta be *Lukáč* az *Elán* ol-

vasóinak. Fínom kis portrét rajzolt *Kosztolányiról, Tóth Árpádról és Juhász Gyuláról* s mutatóba egy-egy szép költeményüket keretezte be. A cikksorozat nyilván folytatódott volna, de már a Juhász-cikk azzal a megjegyzéssel jelent meg, hogy Lukács e cikkekkel semmiféle politikai célokot nem szolgál. Az *Elán* következő számában már nem volt magyar költő, a magyar ismertetéseknek is vége szakadt. De nem végképen. 1940. októberében az *Elán* ismét megnyitja hasábjait a magyar irodalomnak. Lukács-fordítás jelenik meg, ismét a nagyon szeretett Juhász Gyula egy verse, (Baudelaire halála). 1940. karácsonyán a pozsonyi *Esti Újságban* *Élő szlovák irodalom* címen összeállítottam magyar fordításokból s tájékoztatókból egy csöpp keresztmetszetet a szlovák irodalomról. Váratlanul nagyon jó hatása volt a kölcsönösségre nézve. Az *Elán* ezt a mi magyar magatartásunkat nemcsak megköszönte, hanem ettől kezdve újból tért nyit a magyar fordításoknak. Tüstént a folyóirat 1941. januári számában *Juhász Gyula: A jóság vetése, Ady: E nagy tivornyan (Lukács fordításai) és József Attila: A nagy városok* című költeménye jelent meg. Az utóbbi alatt először olvastuk ezt a műfordítói nevet: Valentin *Beniak*. *Beniak* (ma a Szlovák Íróegyesület elnöke) az elmúlt négy év alatt a legmegbecsültebb név a szlovák írásban, gazdag, termékeny, változatos stilizálású költő s magyarból fordított versei a műfordítói készség és tudás teljes fegyverzetét árulják el. Az *Elán*ban azóta sorban megjelent *József Attila: A hetedik (Beniak fordítása), Áprily Lajos: Hitvallás (Lukács ford.), József Attila: Tiszta szívvel (Beniak ford.), Babits Mihály: Új könyvekre (Beniak ford.), Juhász Gyula: Symposium (Beniak ford.), Juhász Gyula: Milyen volt (Beniak ford.)* című költeménye. *Babits* halála alkalmából az *Elán*-ban Smrek megjelentette az *Örökké ég a felhők mögött c. prózai költeményt, Babits* nagy hitvallását. Közölt továbbá a múlt évfolyamában az *Elán* egy *Nyíró* elbeszélést, az *Isten* ágában egy részletét s értékelően foglalkozott *Sziklay László* Sládkovič-tanulmányával és a szlovákiai magyar festők kiállításával. Közben Emil Boleslav Lukács fordításában megjelent *Zilahy Lajosnak A lélek kialszik c. regénye* Duch hasne címen a *Spolok priatelov klasicckych knih* kiadásában. (Ez a legrangosabb szlovák könyvkiadó.) *Zilahy* regényének jó visszhangja volt. Az *Elán* kiadásában pedig 1941-ben nagyon előkelő külsőben megjelent Lukács legszebb közvetítő munkája: egy kis *Ady*-antológia, *V mladych srdeciach (Ifjú szívekben)* címen, melyről íti már beszámoltam. Am Emil Boleslav Lukács közvetítő munkáját ugyanakkor párhuzamosan folytatta másutt is, saját lapjában: a *Tvorba*-ban. A *Tvorba* Liptószentmiklóson jelenik meg, a szlovák evangélikusok központi könyvkiadóvállalata, a *Tranoscius* adja ki, havonként, mint irodalmi és kritikai lapot. A kisebb terjedelmű folyóirat hasábjain (másfél éve jelenik csak meg) a következő Lukács-fordításokat olvashattuk: *Babits Mihály: Csillag után, Juhász Gyula: Deo Ignoto, A panoráma, Az élet tetején, Augustus és Reviczky Gyula: Bölcsődal* című költeményeit. Azonkívül *Stefan Krčmery* fordítá-

sában *Gyóni Géza: Csak egy éjszakára c. versét*. A *Tranoscius* kiadásában jelent meg néhány hónappal ezelőtt Lukács harmadik magyar próza-fordítása, *Krúdy Gyula* *Podolín* kísértete (*Podolinske strašidlo* címen). A regény-fordítás előbb a *Novy svet* hasábjain jelent meg folytatásokban. Ez elé is, miként a *Zilahy*-fordítás elé, Lukács kis bevezető cikket írt a magyar íróról. Mind a *Zilahy*, mind a *Krúdy*-fordítás: stílisztikai bravúr. A *Novy svet* 1941-i húsvéti számát teljesen a magyar próza bemutatásának szentelte, az *Esti Újság* említett szlovák mellékletének viszonzásául, miként a kísérő szöveg említi. *Jozef Petro* összeválogatásában és fordításában *Móricz Zsigmond, Hungady Sándor, Zilahy Lajos, Nyíró József, Márai Sándor, Babay József, Harsányi Zsolt, Bókay János* egy-egy elbeszélése látott itt napvilágot szlovák nyelven.

Ha mindezt figyelembe vesszük, kétségtelenül meg kell állnunk e teljesítmények mellett. Olyan rendszeres, körültekintő, költői kényességgel válogató fordítói és közvetítő munka, mint amilyen Emil Boleslav Lukácsé, manapság szokatlanul szép. Bármerről nézzük is, diéséret és elismerés illel. S az a forma, amit e téren Valentin *Beniak* mutatott be, ugyancsak a legszebb reményekre jogosít. A szlovákiai magyar figyelő úgy érzi, a szlovák nemzedékek áll szemben, amelyik értékadata és jó ismeretei alapján szemlélődik a magyar alkotások között. E pillanatban ez az utolsó szlovák generáció ezzel a biztos beállítottsággal. Olvastuk az *Ady*-antológiáról és a *Krúdy*-fordításról megjelent szlovák ismertetéseket. Hozzáértő kritikusok írták, de milyen daltonizmussal, mily bántóan kopogott a magyar írókról szóló ismertetés a kritikában, mely bizonytalan szöveggel idézték *Adyt* és magyarázták *Krúdy* stílusbeli sajátosságait. Ők már nem tudnak magyarul, nem ismerik azt a materiált és léggörte, amelyből Lukácsék kiragadják a szlovákul prezentált részleteket. Akár angolból fordított japán írókról írtak volna. De hiányos volna ez a csöpp szemle, ha abban a hiszemben hagynók az olvasót, hogy a szlovák fordítások révén, legalább szellemi téren, itt Pozsonytól Eperjesig a dolog rendben van. A szlovákok válogatása a magyar irodalomban ismét csak arról győzi meg az embert, hogy szomszédaink között csak a legnagyobb szellemi teljesítményekkel foglalkozhatunk el helyünket. Figyelemreméltó, hogy a szlovák fordítók és közvetítők mit választanak ki és mit éppen manapság, miféle magyar hangot és formát, hitvallást és tételt. Nemcsak, hogy a dilettánszt (például a szlovákiai magyar írókat) mellőzik, de az alkotókból is a legmértőbbat keresik elő. Mily különös rokonszenvvel húzódnak *Juhász* szelid szomorúságához, *Adyhoz*, a változatlan dunai örökséghez és a többiekhez is, a kortársakhoz! Mindnyájan egyformán érezzük, hogy a mi kötelességünk viszont a szlovák szellemi törekvések ismertetése és a méltó írói alkotások magyar tolmácsolása. Így tartható meg a legszebb varázslat, az irodalom révén a jóviszony. És csak ezen az úton fejleszthető még jobbra.

Szatnai Rezső

Cseh érdeklődés a magyar irodalom iránt

A csehektől a történelem sodra erősen elválasztott minket. És most derül ki, a magyar emlékek Prágában ma élénkebbek, mint a cseh-magyar kényszer együttélés és probléma-felvetés éveiben. Felidézük a cseh kortársak az egész magyar közképet, érdeklődnek a magyar élet és kérdései iránt, mint soha ezelőtt. És újformán érdeklődnek, nem mint a húsz esztendőn át. Az elmúlt húsz év folyamán a cseh-magyar irodalmi érintkezés és ismerkedés majdnem teljesen politikai szemléletű volt. Mindnyájan, emlékszünk a cseh beállítottságra a magyar szemlélet téren. Eszünkbe jutnak az elfogult cseh történelmi tanulmányok, esszék és cikkek. Hányszor kellett akkor óvó és tiltakozó szavunkat felemleni a cseh-magyar közvetítés fonák gyakorlat ellen. Hányszor történt meg, hogy akik a cseh olvasó figyelmét felhívták a magyar irodalomra, rendszerint rossz szolgálatot tettek a cseheknek, mert egyoldalú és

szándékosan tökéletlen magyar közképet rajzoltak Prágában. Olyan magyar könyveket fordítottak le csehre, amelyek az elsődlegesen fontos tájékozást teljesen megakadályozták, csak a magyarság politikai és szociális létformájának együgyű lebecsülését próbálták állandósítani. Így például *Szabó Dezső* *Segítségének* cseh fordítása alig növelte a csehek magyarságismeretét, ellenkezőleg: sűrítette az el-lenszenvet. S hányszor történt meg ez: a belső magyar kritikát szegezték mellünknek a kisebbségi sorsban, mintegy a reménytelenség hitelesítésére. A magyar irodalom csak lassan tört utat a mai cseh olvasóhoz. Csak *Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálíg-jának, Márai* könyveinek és *Kör-mendi* regényeinek volt komoly sikere Prágában 1938 előtt.

Most, hogy a cseh szellem elzárkózott s a publikum az irodalomba menekül, a könyvlistán politikai művek helyett inkább szépirodalom szerepel. A válogató és racionális

cseh olvasó ráfanyalodott a tiszta irodalomra. Így kerül ma a cseh olvasó elé a szépirodalmi magyar alkotás is. Nem érdektelen feljegyezni, hogy a cseh lapok és folyóiratok három év óta állandóan hoznak komoly és értékes tájékoztató cikkeket a magyar szellemi életéről. Nem érdektelen felsorolni, milyen magyar könyveket olvasnak ma a csehek. 1939-ben például a prágai Luk kiadásában megjelent *Móra Ferenc* nevezetes regénye, az *Ének a búzamezőkről* s nagy sikere volt. A Melantrich ugyanabban az évben kiadta *Kosztolányi Dezső* nagy regényét, az *Édes Annát*, *Sluška* címen, Laco Novomeskynak, a kiváló szlovák költőnek a fordításában. (Novomesky akkor még Prágában élt.) Az *Édes Annáról* hasábkokon át írtak a cseh lapok, az egyik prágai napilapban egész oldalas cikk jelent meg a magyar remekműről. Jaroslav Kratochvíl, a neves cseh írástudó, a Lidové Noviny ismert könyvankétjában, az 1939-es év legjobb könyvei közé sorozta. Azóta megjelent *Nyírő József* önéletrajzi regénye, az *Isten igájában* is. Novomesky fordításában, 1941-ben nagy sikere volt *Wass Albert* *Farkasverem-jének*, melyet Pavel Kutny fordított le csehre. Vlčí pelech címmel. A legelőkelőbb cseh könyvszövetkezet, az Evropsky Literární Klub adta ki Arno Kraus fordításában *Nyírő József* *Úz Bencéjét* (Bence, človek s hor). Nagy sikere volt, 26 ezer példányban jelent meg remek kiállításban. 1941 karácsonyára adta ki a Sfínx-kiadó nagy péld-

dányszámban, előkelő külsőben és Ctibor Flégr nagyon jó fordításában *Mikszáth Kálmán* nagy regényét, a *Szent Péter esernyőjét* (Zázračny deštník címen). Ennek is, mint értesülünk, nagy sikere van.

Úgy tűnik fel, a cseh-magyar szellemi érdeklődés területén most egyirányú és okos szabályozás kezdeménye a döntő. 1942-ben a prágai Nemzeti Színház három magyar színművet óhajtott bemutatni. Állítólag ezidén jelenik meg cseh nyelven az első magyar modern költői antológia, *Ady-tól Szabó Lőrincig* terjedő skálával, húsz iven. Az antológián három éve dolgoznak Anton *Strakával* az élén *Kutny, Hartman és Dedinsky*. Ezenkívül körülbelül húsz magyar regényt kötöttek le a cseh kiadók 1942-re. A fordítások már részben el is készültek. Lehetséges, hogy Prágában nem sokára ezeket a magyar prózai műveket fogják olvasni. *Zilahy*: Valamit visz a víz, *A fegyverek visszanéznek*, *Móricz*: Sárarany és Betyár című regényeit, *Márai*: Csutora és Vendéggáték Bolzanóban-ját, *Tamási Áron*: Ábel-jét és Szűzmáriás királyfiát, *Babits Mihály* Kárvavarárt, *Kós Károly* Országépítőjét, *Harsányi Zoltán* Rubens és Galilei-életrajzát, továbbá *Szántó György*, *Nyírő József*, *Révay József*, *Vaszary Gábor* és *Kolozsvári Grandpierre Emil* egy-egy regényét.

Salatnai Rezső

Sebeket nem szabad felszakítani

A homlokomon egy kis pattanás volt. Abelyett, hogy nyugodtan hagytam volna, állandóan kapargáltam. Idővel egészen szarvszerű kinövésé nagyobboldott. Édesanyám komolyan figyelmeztetett: hagyjam nyugodtan a pattanásból kapargatás által kifejlődött kinövését. Szót fogadtam. A kapargalást abba hagytam. Egy-két hónap alatt a kinövés magától felszáradt. Nyom nélkül eltűnt. Nagyon sokszor a békében-hagyás és az idő a legjobb orvos.

Szakasztott így van sok tekintetben a nemzetiségi kérdéssel is.

Húsz és még több éves önálló állami élet után, nagy nemzeti öntudattal felítve kerültek vissza hozzánk területekkel együtt részben igen nagy számban nemzetiségek is.

Hogy ez számunkra alanyilag, érzelmileg mit jelent, azt, mi, akiket a világháború után lakó-területünkkel együtt hazánk testéről leszakítottak, világosan átérzhetjük. Hogy más az ezeréves történelmi multon alapuló jog és más egy pusztán 20–22 esztendő állampolitikai tény: ez világos. Most azonban nem erről, hanem visszakerült nemzetiségeink *szubjektív, alanyi* érzelmi beállítottságáról van szó. Ez pedig — csak az értelmetlen nem érti — legalább még ma, természetesen bizonyos lelki sebzettség érzete.

Hogy ott, ahol a nemzetiségek ezen lelki sebzettségükből kiindulva tényleg a magyar nemzet, a Magyar Állam biztonsága ellen cselekszenek, ezzel szemben a Magyar Államnak joga és feladata a kellő erőteljes fellépés: ez világos és vitán felüli.

Ahol azonban államellenes cselekvés a nemzetiségiek részéről nem forog fenn: a sebek felesleges felkapargalása a magyar érdek szempontjából is a legelhibázottabb politika.

Alig akad ember, aki ezt az elvet elméletben és általánosságban el ne fogadná. Azonban ennek gyakorlati megvalósulása tág teret már csak sokkal kevesebben tekintik és értik át.

Első és legfontosabb, hogy tudjuk magunkat a visszakerült nemzetiségiek helyzetébe, lelkületébe, jóindulatú, vagy legalábbis becsületesen semleges lelkülettel belegondolni. Enélkül békéltető, megnyerő, áthidaló, érzékenységet leszerelő munka lehetetlen. Ez részünkről egyrészt megértést és belátást, másrészt szűkkeblűségtől és rosszindulattól (esetleg bosszúálló hangulattól) mentes lelkületet feltételez: *tehát lélektani és erkölcsi önművelő munkát.*

Ha ez megvan, vagy erre legalábbis komolyan törekszünk, akkor szinte magától adódik a helyes gyakorlati magatartás.

Húsz évig csehszlovákiai magyar kisebbségi helyzetben élve, főleg szlovák vonatkozásban van módomban erre nézve gondolatokat felvetni.

Kezdjük az *elnevezéssel*. Nem vitatom, hogy a *szlovák*nak régi hagyományos neve magyarul az volt, hogy: *tót*. Nem vitatom, hogy ez a nyelvtörténeti multtal bíró elnevezés. Nem vitatom, hogy ezzel szemben a „szlovák” szó újkeletű. Tehát a nyelvtörténeti szentesítést és patinát nélkülözi. Ez nyelvszeti és nyelvtörténeti ügy. Ezzel foglalkozzanak a szakkörök maguk közt. Én az életet, a gyakorlati életet nézem. Nézem továbbá a helyesen felfogott, tehát nem csupán területileg, hanem lélektanilag vett szentistváni küldetést. Ezen szempontból pedig egyet tudok. Tudom azt, hogy az öntudatos szlovák a „tót” elnevezésben sértést lát. Hivatkozik ebben a régi „a tót nem ember” szerenésélen mondásra és hasonlókra. Túloz-e ebbeli érzékenységében, vagy nem: ezt nem vitatom. Tudom, hogy a „tót” szónak előtte bántó hangzása van. Tehát e szó használatát gondosan mellőzöm. Helyette mindig a „szlovák”-ot használom. Teszem ezt nem csupán az irántuk való emberi előzetekény-ségből. Teszem legalábbis ugyanennyire helyesen felfogott magyar és szentistváni szemszögből is.

Román és szerblakta nemzetiségi vidéken közvetlen tapasztalatom nincs. Azonban feltételezem, hogy ott az „oláh”, illetőleg „rác” elnevezésnek szintén van az illetők előtt kellemetlen mellékzengése. Tehát gondosan kerülném.

Térjünk át a *nyelvhasználatra*. A nemzetiségiek szabad nyelvhasználatát a *mindennapi életben* természetes emberi jog. Kevés dolog háborít fel embert annyira, mint az, ha nyelvi használatában a mindennapi életben korlátozzák. Kevés dolog van, amely az irredenta elkeseredést oly mértékben tudja szítani, mint az, ha nyelvünkben korlátoznak, vagy nyelvünkről lekicsinylően nyilatkoznak. Rendkívül elhibázott lenne és a szentistváni eszme gyakorlati megtagadása például az ilyenféle kitétel: „*Ha Magyarországon van, ha magyar kenyeret eszik: beszéljen magyarul!*” Ez teljesen a multszázadvégi rövidlátó, korlátolt, türelmetlen szellem felidézése lenne. Nem is beszélve a kenyér „nemzetiségi hovátartozásának” furcsa kérdéséről: szögezzük le, hogy Magyarországon természetes ugyan, hogy a magyar nyelv a vezető és államnyelv. Azonban sehol sincs megírva, hogy ez az egyedüli nyelv, amelyen hazánkban beszélni szabad. — Mondhatná valaki azt is, hogy nemzetiségeink esetleg a józan anyanyelvhasználaton túlmenően, mintegy tüntető hangossággal használják nyelvüket a nyilvánosság előtt! Erre

válaszom kettős. Egyrészt ennek tényvalóságát megállapítan; nagyon nehéz. Ennek megítélésében mi is tévedhetünk. Másrészt, feltéve, hogy ez a helyzet: akkor is 1000 eset közül 999-ben okosabb és célravezetőbb ezt észre sem venni.

Világos, hogy *hivatalokban* a vezető, sőt sokszor kizárólagos nyelv Magyarországon a magyar. Az erre vonatkozó fennálló rendelkezésekhez mindenkinek, akár tisztviselő, akár ügyfél, alkalmazkodnia kell. Azonban ennek keretében a megértő emberi nyájasságnak tág lehetőségei vannak.

Ezek okos felhasználása a nemzetiségieket megnyerő politika egyik kiváló eszköze. Ha engedjük a nemzetiségit saját nyelvén beszélni, ha azt iparkodunk magunk is megtanulni: derék munkát végeztünk a szentistváni gondolatok érdekében. Sohasem felejttem el, mily bántó volt a csehszlovák uralom idején, ha ez vagy az a csehszlovák tisztviselő ridegen mondta, hogy nem tud magyarul, vagy hogy a hivatalos nyelv a cseh, illetőleg a szlovák. Másrészt pedig milyen jól esett, ha az a messze idegenből jött cseh tisztviselő, bár törve, pár nyájas magyar szót is mondott. Itt megint nem az ezeréves történelmi jog és a hűszerszandóság állampolitikai tény különbségére szabad hivatkoznom. Hanem arra kell gondolnom, mi bántja a nemzetiségit és mi esik neki jól; tehát mivel taszíthatom el a magyarságtól, vagy hozhatom ahhoz közelebb. Ahol pedig, nagyon jól esen, maga a Magyar Állam írja elő tisztviselőinek a nemzetiségi nyelv megtanulását: minél *gyorsabban* és minél *tökéletesebben tesz ennek eleget az illető magyar tisztviselő, annál igazabban szolgálja a magyar állam érdekét.*

Nagyon fontos továbbá az *iskolai nyelvhasználat* joga és gyakorlata.

Hazánk törvényei és rendelkezései e tekintetben valóban bölcsék és alkalmasak a nemzetiségeknek a magyar állam számára való megnyerésére.

A gyakorlatban az a fontos, hogy erre legyen kellő számban elég, a magyar állam szempontjából természetesen megbízható, az illető nemzetiségi nyelvet, irodalmat és szellemiséget azonban ugyanakkor jól ismerő tanerő. Ha ilyen nincs, a legjobb nemzetiségi iskolatörvény is pusztán írott malaszt, holt töke marad. E téren fontos lenne, ha nemzetiségeink nyelvének és irodalmának tanítása és szellemiségének ismertetése a mainál jóval tágabb teret nyerhetne közép- és főiskolai tantervünkben.

Bölcselem figyelmeztet már Széchenyi: „Őrizzük nyelvünket, de... ne kényszerítsük tüzzel-vassal, nehogy a visszahatás törvényei szerint ismét visszavetessünk és megsemmisítsünk.” Aki kisebbségi sorsban élt, ezalatt az idő alatt tapasztalta és megtudta, hogy mily keveset használt és mily sokat ártott a magyarságnak a világháború előtti tapintatlan, sőt itt-ott erőszakos iskolai magyarosítás. Tudja azt is, hogy pl. a szlovákosításnak milyen keveset használt és milyen sokat ártott a tapintatlan, vagy erőszakos iskolai szlovákosítási törekvés.

Az erőszakos iskolai elnemzetlenítést, magyar iskolának nem-magyarajkú gyermekekre való erőszakos rákényszerítését hazánk törvényes rendelkezései tiltják. Nem is ezekről akarok most megemlékezni, hanem az úgynevezett „szelid nyomás” sokféle útjáról-módjáról; arról, midőn ígérgetésekkel, előnyök, (ha pedig nem tennék, hátrányok) kilátásba-helyezésével, stb. iparkodunk a nemmagyarajkú szülőket rábírni, hogy gyermekeik számára „önként kérjenek” magyar iskolát.

Önámítás és mások ámitása lenne tagadni, hogy minden állam szívesen látja nemzetiségeinek a vezető nemzetbe való beolvadását. Szívesen látja tehát azt is, ha ez az iskola útján történik. Világos, hogy ez áll a magyar államra is.

Azonban itt megint egy Széchenyi-féle mondás áll: „*a magyar nyelv tudása még nem jelent magyarságot*”.

Ha a magyarosítás nem valóban teljesen önként történt, hanem — ha nem is erőszakos nyomás alapján — azonban mégis mesterséges rábeszélés, haszonleső nézőpontok hangsúlyozásával, anyagi előnyök kecsegtető kilátásba-helyezésével, stb.: akkor a nemzetiséghez tartozók közül ép a jellembelleg értéktelegebbeket, haszonlesőket, önzőket „nyertük meg” a magyarságnak. Ez pedig nagyon kétes „nyereség”.

Ha egy nemzetiségiek lakta községben, bár nem erőszakosan, de mégis bizonyos nyomás történik az iskola elmagyarosítása érdekében: akkor lehet ugyan nemzetiségi gyermekeket magyar iskolába terelni. Azonban a nemzetiségi érzékenykedést felszakított seb gyanánt állandóan fenn tartjuk. Nyugalom helyett nyugtalanságot szítunk nemzetiségi vidéken. Ez magyar szempontból többet árt, mint amennyit használ, ha pár gyermekkel több van a magyar iskolában. Tudjunk várni, amíg a gyümölcs magától megérik. Ne akarjuk azt idő előtt, még éretlenül leszedni! Áll ez főként a nemzetiségi kérdésre is.

Mindenek előtt illetékes helyről nyomatékosan a köztudatba kell átvinni, hogy az iskolai elmagyarosítás az azt előmozdító tanügyi, vagy egyéb személy javára nem mint „érdemszerzés” lesz elkönnyelve saját felettes, vagy más hatóságok részéről.

Ha ez a köztudatba világosan átmegy, akkor nincs meg az a veszély, hogy tapintatlan, tehát káros magyarosítással talán ép olyanok akarnak a magyarság szemében ma „érdemeket szerezni”, akik a csehszlovák uralom idején türelmetlen elszlovákosító törekvéssükkel a csehszlovák körök szemében „szerezték érdemeiket”. Ezeknek pedig nem az a fontos, vajjon magatartásuk és eljárásuk valóban hasznos-e a magyarságra, hanem csak az, hogy abból egyéni hasznuk legyen.

Ami vonatkozik az iskolára, az világos, *még fokozottabban vonatkozik a templomra, templomi énekekre, istentiszteleti népnyelvre, stb.*

Még néhány szót *nemzeti ünnepélyekről.*

Kevés dolog annyira felháborító, kevés dolog képes valakit úgy elkedvetleníteni és benne az elkeseredés és dac érzését felkelteni, mint az, ha olyan megnyilvánulásokon való részvételre, sőt tevékeny közreműködésre kényszerítik, amelyek meggyőződésével, érzelmeivel ellenkeznek.

A csehszlovák uralom utolsó éveiből emlékszem, mily lelki megalázást és elkeseredést váltott ki a magyar nemzetiségű csehszlovákiai köztisztviselők közül, közalkalmazottakból, de az egész kisebbségi magyarságból is, mikor a revízió-ellenes tüntetésekben magyar nemzetiségi csehszlovákiai köztisztviselőknek is részt kellett venni. Ez nagy részükben csak erősítette a magyar irredenta érzést, az ökolbesztorított „csakazértsem”-hangulatot.

Ugyanezt érzjük el mi is nemzetiségeinknél, ha őket, vagy iskolás, vagy iskolán kívüli ifjúságukat olyan, magyar szempontból felszabadító, vagy magyar irredenta ünnepélyeken való részvételre kényszerítjük, amelyeket ők, saját államiságuk elvesztése után egy-két évre, természetesen más szemmel néznek, mint mi. Legelembib tapintat és alambölcsesség ezzel számolni. Ha valahol, itt érvényes az a mondás, hogy többet ésszel, mint erővel!

Egész más a magyar állam felségjelvénye és hivatalos állami ünnepei. Ezek kellő tiszteletbentartását feltétlenül és minden körülmények közt biztosítani kell. Ez joga minden államnak; az ezeréves magyar államnak is.

Azonban — ez a kellő, finom tapintatnak nehéz, de fontos feladata — állami, hazafias ünnepeinket is, főleg nemzetiségi vidéken, úgy kell összeállítani és levezetni, hogy az nemzetiségeink érzékenységét ne bántsa.

Pfeiffer Miklós

N É G Y V I L Á G T Á J K R Ó N I K Á J A

— A Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet közlése —

ÉSZAK

A Magyar Párt mult év novemberében történt bejegyzése és a szervezeti szabályok jóváhagyása után a Párt részéről teljes erővel megindultak a szervezési munkálatok. Ennek folyamán elsősorban is Eszterházy János a Magyar Párt vezére kinevezte az egyes szervezetek vezetőit, majd pedig maga is körútra indult a szlovákiai magyarság között, és ez alkalmat felhasználta arra, hogy a vezetők kinevezési iratait személyesen átadja.

Eszterházy először Nagyszombatba látogatott el, ahol a helyi szervezetek képviselői nagy lelkesedéssel fogadták. A nagyszombati kerület — a titkár beszámolója szerint — a családvédelem, az iskolaügy, az ifjúság nevelése, az iparos- és kereskedőszakosztály, valamint az egyházpolitikai szakosztály működése terén fejt ki nagyobb jelentőségű munkát.

Nagyszombat után Nyitrára látogatott el, ahol a kerület 27 helyi szervezetéből közel 100 kiküldött jelent meg az ülésen.

Iglón bejelentette Eszterházy, hogy a magyar ház lepecsételt helyiségei ismét szabaddá tehetők, amit a helyi hatóságok meg is tettek. Az újból megnyitott Magyar Ház helyiségeiben folyt le azután a gyűlés, amelyen Csáky Mihály gróf üdvözölte a Párt elnökét. Eszterházy válaszában rámutatott a szlovákiai és különösen a szepesi szlovánmagyarok nehéz helyzetére. Tekintettel arra, hogy a szepesi magyarok helyzete a legnehezebb Szlovákiában, ott minden munkát kétszeresen kell értékelni. A gyűlésen a kerület 10 helyi szervezete részére 31 személynek nyújtotta át Eszterházy a kinevezési okiratokat.

Igló után az eperjesi kerületbe látogatott el a pártvezető. A sárosi magyarok nevében Szepesházy Bertalan kerületi pártelnök üdvözölte a szlovákiai magyarság vezérét és a kerületi elnökség munkásságát ismertetve többek között megemlítette azt, hogy a kerületben eddig közel kétfélszázal emelkedett a bejegyzés óta a tagok száma. Nagymihályban, a kelet-szlovákiai terület e központjában, néhány hónappal ezelőtt jutott saját otthonhoz a Magyar Párt és a pártvezető ez alkalommal gyűltek össze első ízben a pártkerület kiküldöttei. A kerület munkájának ismertetése után Eszterházy beszédében a különböző vallású magyarsághoz szólott és kijelentette, hogyha abban a kerületben református és katolikus magyarok vannak is, egy pillanatig sem szabad elfelejteni, hogy mindannyian magyarok. Elsősorban egyek vagyunk s ezért ne tegyen soha senki olyant, amivel a másik magyar embert vallási érzésében megbántaná.

Dobsinán Zsedényi László kerületi pártelnök rámutatott beszédében arra, hogy az ottani magyarság nagy elszigeteltsége ellenére is csupán saját erejére utalva az maradt, ami volt: magyar. A kis pártház egyszerű termében, ahol az ujonnan kinevezett helyi vezetők kinevezési okmányainak átadása végbement, a párttitkár Eszterházy előtt beszámolt a párt munkájáról, majd ama kívánalomnak adott kifejezést, hogy a magyarság gyermekeit magyar anyanyelvű iskolában óhajlják taníttatni. A titkári beszámoló utalt arra is, hogy a pártmunka és a meginduló SzMKE munka megfelelő alkalmat ad s a dobsinai magyarság az iskolaév elejéig meg tudja valósítani.

Zsolnán szintén örvendetes fejlődést vett a pártmunka. A bejegyzés óta a párttagok száma itt is emelkedett. A zsolnai magyarság előtt mondott beszédében Eszterházy ama reményének adott kifejezést, hogy rövidesen sikerül olyan légkört teremteni, mely jobb lesz, mint az egy év előtti volt. A magyarságnak nincsen oka kételkedésre, politikai helyzete ma lényegesen más, mint 1938. előtt volt.

Középszlovákia magyarságának központjában, Besztercebányán, a besztercebányai és körmöcbányai kerület kiküldöttei jelentek meg. Itt Eszterházy elsősorban is Petrogalli Oszkár sirját látogatta meg. Ebben a városban élt és dolgozott ugyanis az 1918-as államfordulat után magárahagyott

magyarság első vezére, Petrogalli, aki a szlovákiai magyarság egységéért dolgozott. Besztercebányán is a pártmunka örvendetes fejlődését állapították meg. Eszterházy e helyen is, mint körútjának többi helyén buzdította a magyarságot és a kerületi vezetőknek e helyen is kiosztotta a megbízó okleveleket.

Mint a kisebbségek életére nézve fontos eseményt kell megemlítenünk a vezetők- és keresztnevéről szóló, március 18-án kihirdetett 31/42. z. szlovák törvényt, amely a magyarságra nézve is fontos intézkedéseket tartalmaz.

A törvény elő fejezete az általános előírásokról szól, a második a névváltozásról intézkedik, amelyet csak a belügyminiszter engedélyezhet és csak a szlovák állampolgároknak. Az első fejezetben a 12. §-nak van nagy jelentősége, amely szerint a *vezetéknevet annak a nyelvnek a helyesírásai szabályai szerint lehet használni, amely nyelvből az levezethető.* Ez lehetséges még akkor is, ha az anyakönyvbe nem annak a nyelvnek a helyesírásai szabályai szerint jegyezték be. Ebben az utóbbi esetben, vagyis ha a vezetéknevet az anyakönyvbe nem annak a nyelvnek a helyesírásai szabályai szerint jegyezték be, amelyből származik, az anyakönyvi kivonatokat annak a nyelvnek a helyesírásai szabályai szerint kell kiállítani, amely nyelvből az illető név származtatható. A másolatok kiállításakor csak akkor merővadó az anyakönyvbe történt bejegyzés, ha a fél ahhoz kifejezetten ragaszkodik. Rendkívül fontos e §-nak utolsó bekezdése, amely szerint a fél kívánságára az anyakönyvvezető az anyakönyvben köteles a vezetéknevet úgy kijavítani, hogy az megfeleljen azon nyelv helyesírásai szabályainak, amelyből származtatható.

A harmadik fejezet ugyancsak fontos rendelkezéseket tartalmaz. A 13. § kimondja, hogy a család (vezeték)-nevet az anyakönyvbe a fél óhajának megfelelően lehet bevezetni, ennek hiányában pedig annak a nyelvnek a szabályai szerint, melyből származik. Női vezetéknevet ugyancsak az eredeti alakban kell bevezetni minden hozzátétel nélkül, tehát elmarad az „-ová.” A 14. § a belügyminiszter engedélyétől teszi függővé, hogy a népcsoportok tagjainak a keresztnévét az anyakönyvbe általában anyanyelvükön jegyezzék be, ha az anyakönyvvezető előtt a fél nemzetisége ismeretes, vagy ha azt a bejelentésre köteles fél kívánja.

Ez a rendelkezés a szlovákiai magyarságra nézve rendkívül fontos, különösen, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a cseh uralom alatt nagy számmal fordult elő mind a vezeték, mind a keresztnevék megváltoztatása.

Meg kell emlékeznünk a Slovenská Matica Magyarországon volt könyvtáranyagának visszaadásáról, amely — amint ezt a szlovák hivatalos lap is megemlíti — a magyar kormány elhatározásának volt következménye. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárának küldeménye 25 láda anyaggal ez év január 13-án érkezett meg Turócszentmártonba és pedig XV—XIX. századbeli kéziratok és körülbelül 13 ezer könyvből álló könyvtár. A visszaadási aktussal kapcsolatban a Slovenská Matica május 10-iki közgyűlése alkalmával szlovák részről elhangzott a magyar kormány barátságai aktusának elismerő méltatása. Az évi jelentésben pedig a legrészletesebben beszámolnak a könyvtár visszaadásával kapcsolatban lefolytatott tárgyalásokról és a beszámolóban a Slovenská Matica könyvtárosa „csak a legnagyobb elismerés hangján tud” e tényről megemlékezni. Beszámolóját Fitz József, a Széchenyi-könyvtár főigazgatójának azzal a szavaival fejezte be, hogy a *könyvtáranyag visszaszolgáltatásával a magyar-szlovák megértés és kulturális érintkezés történetének új reményteljes szakasza indult meg.*

KELET

A Romániában maradt magyarság körében a legnagyobb problémát még mindig az iskolakérdés jelenti. Ez a németek által felvetett kérdés következményeképpen jelentkezik és a magyarság és a német népcsoport viszonyában is

bizonyos következménnyel járt. Másfél évvel ezelőtt történt a romániai népcsoport vezetőségének elhatározása, hogy a népcsoport vezetése alá állítja az iskolákat és ezért azokat az egyháztól átveszi. Az erre irányuló tárgyalások hosszú ideig folytak, mert a vagyoni és egyházi kérdések megoldása igen bonyolult. A német evangélikus egyházzal már 1941. év őszén megegyeztek.

A róm. kat. egyházzal 1942. március 16-án egyeztek meg, amikor is *Pachna* Ágoston dr., a temesvári katolikus egyházmegye püspöke egyrésztől, *Schmidt* András, német népcsoportvezető másrésztől írták alá a 18 pontból álló megegyezést.

A megállapodás lényegesebb pontjai a következők: Az első pont kimondja, hogy a temesvári róm. kat. püspökség átengedi használatra a romániai német népcsoportnak mindazokat a német iskolai célokra szolgáló épületeket és azok berendezését, amelyek a püspökség tulajdonát képezik, amennyiben az illetékes egyházközségek erre vonatkozólag alapszabályszerű határozatot hoznak a jövőben. Talán legjelentősebb a harmadik pont a magyarságra nézve, mert ez a pont kimondja, hogy a vegyes lakosságú egyházközségekben, amelyekben más nemzetiségeknek is igényük van az egyházi vagyonra, az egyháztanács a nem német hívők részére átengedi kulturális és iskolai célokra a vagyon egy részét. A kilencedik pont szerint a német népcsoport átveszi az átadandó iskolában működő összes tanerőket, biztosítja részükre az összes szerzett jogokat. Gondoskodik fizetésükről és nyugdíjigényük kielégítéséről. Szerzetesi tanerők kiválásuk esetén a munkatörvényben megállapított és szolgálati idejüknek megfelelő végkielégítést kapnak. A magyarságot közelről érinti még a tizedik pont. Eszerint a népcsoport által átveendő tanerők a nyugdíjalap jelenlegi vagyonának megfelelő részét kapják, amely arányban van az általuk teljesített és a nyugdíjalapban megmaradó tagok által teljesített fizetésekkel. A német népcsoport átveszi a püspöki hatóság eddigi kötelezettségeit a tanerőkkel és nyugdíjasokkal szemben és gondoskodik róla, hogy a német nemzetiségű nyugdíjogosultak szolgálati idejük elismerésével felvéessenek az állami nyugdíjpénztárba. Ennek végleges rendezéséig a német népcsoport a nyugdíjban lévő tanerőknek, akik német katolikus iskolákban működtek, olyan havi járandóságot juttat, ami megfelel annak, nyugdíjalap szabályai szerint kijáró összegnek.

Ez az egyezmény tehát több vonatkozásban is közelről érintette a magyarságot. Így legközelebről érintette a magyarságot a róm. kat. tanerők nyugdíjalapjának kettéválása a német tanárok és tanítók kiválása miatt. Ebben a kérdésben a temesvári katolikus egyházmegyei tanítói nyugdíjalap április 8-án megtartott rendkívüli közgyűlése döntött, amelyet *Pachna* Ágoston megyéspüspök hívott egybe. A közgyűlésen, amelyen *Waltner* József kanonok elnökölt, 106 működő tanerő személyesen, 37 pedig megbízottal képviseltette magát, 61 iskolafenntartó személyesen, 46 pedig írásos meghatalmazással vett részt.

Az ülésen az alapszabályok módosítására került a sor, amely alapszabálymódosítás a német népcsoport és a katolikus egyház között kötött megegyezésre való tekintettel kimondja, hogy „a német népcsoport által átveendő tanerők és nyugdíjalapbeli tagok az iskolák átadásával kiválnak a nyugdíjalapból és befizetésük visszatérítése címén az alapszabályszerű összeg helyett olyan részt kapnak az összvagyonból, amely megfelel a kilépő és megmaradó tagok befizetési arányának.”

Az alapszabálymódosításhoz *Németh* Kálmán aradi igazgató a magyar tanerők részéről a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

„Az egyházmegye katolikus magyar tanerői áthatva a német és magyar nép szoros együttműködésének multhatatlan szükségességétől, magyar népünk beállítottságának megfelelően a szoros barátság és mindenkor béke megőrzésében a maga egyéni és testületi egységeiben is ezen tényeket akarván kidomborítani, a temesvári egyházmegye katolikus magyar hitvallásos tanerői és iskolafenntartói

nevében a következő határozati javaslatot terjeszti a nyugdíjalap rendkívüli közgyűlése elé:

1. Mondja ki az egyházmegyei nyugdíjalap rendkívüli közgyűlése, hogy a nyugdíjalap készpénz és értékpapírokban található vagyonát a mai állapotnak megfelelő, már az eddig befizetett hozzájárulásoknak megfelelő arányban osztja fel a nyugdíjközpont német és magyar tagjai között.

2. A nyugdíjalap ingatlan vagyon, azonban, mint egyházi vagyon, teljes egészében és érintetlenül megmarad az egyházmegye tulajdonában és kezelésében. Ezen ingatlan vagyon az egyházmegye kezelése és kezessége mellett jóvedelmét a mai állapotnak megfelelő arányban osztja fel évről-évre a kivált német tagok, illetve a megmaradó nyugdíjalap között.”

A hozzászólásokban Eck Hans német részről hangsúlyozta, hogy szívesen hozzájárulna az indítványhoz, de ez a németekre hátrányos lenne. Többek hozzászólása után *Waltner* József kijelentette, hogy nagyon sajnálja, hogy a kisebbségek — mert hiszen alkalmazottak révén németek is megmaradtak tagoknak — helyzete nem valami rózsás marad az alapon, de ez a kisebbség ne féljen. Amint megvédték az évek során devalorizáció és más nehézségek ellenében, úgy fogja az alapot a jövőben is megvédeni az egyházmegye.

Az ezután megtartott szavazáson *Németh* Kálmán javaslatát 28 szavazatot képviselő 18 jelenlevő fogadta el, amire az elnök bejelentette, hogy többséggel elfogadták az alapszabály módosítást, ami annyit jelent, hogy a nyugdíjalap kettéválk és a vagyon megoszlik a magyar és német tagok között. A határozat ellen 8 napon belül lehetett írásban fellebezni. A magyar tanerők és iskolafenntartók a jogukkal éltek is és fellebbezésüket írásban foglalta felterjesztették a püspöki főhatóságnak. A magyar tanítóság teljes bizakodással vette meg ezt a bejelentést, bár a rendkívüli közgyűlésen elhangzott felszólalás szerint is hiábavaló már minden vita, miután a püspökség már aláírta a megegyezést és azon változtatni már nem lehet. A magyar tanerők ennek ellenére beterjesztették fellebbezésüket abból az elgondolásból kiindulva, hogy a tanítói nyugdíjalap nem lévén jogi személy, hanem egyházi intézmény, amelynek alapszabályában is dokumentálva van ez által, hogy bármely határozat, még ha egyhangú is, csak akkor lép életbe, ha a püspök jóváhagyja.

Ezzel kapcsolatban kell megemlíteni, hogy a temesvári Miaszonyunkról nevezett iskolafenntartók rendjének iskolái nem kerülnek átadásra. Az iskolafenntartók továbbra is fenntartják összes katolikus leányiskoláikat. Olyan helyeken, ahol az iskolafenntartók zárdájuk nem volt és a rend csak egyes tanerőket küldött ki, nem maradnak meg tovább a tanerők, megmaradnak azonban az esetben, ha az iskolafenntartó a tanintézet felekezeti jellegét nem szünteti meg.

A Délerdélyben maradt magyarságot a bécsi döntés nemcsak gazdasági, hanem kulturális téren is súlyosan érintette. A népművelésnek az irodalommal, kultúrával foglalkozó központjai Magyarországra kerültek és ennek következtében a délerdélyi magyarság kulturális téren meglehetősen elhanyagolt helyzetbe jutott. Hogy ezen a helyzeten némiképp segítsenek, a Déli Hírlap irodalmi pályázatot hirdetett.

A Déli Hírlap hasábjain most ismét felvetették a kérdést arra vonatkozólag, hogy meg kellene szervezni a népművelő irodalmi kiadványok megjelentetését. Ebben a kérdésben nagyszámú hozzászólás érkezett be, amelyek mind ugyanazt a kívánságokat hangoztatják, hogy ezen a téren is sürgős és jól átgondolt építő munkára van szükség. A beküldött vélemények szerint a legfontosabb kérdés a különböző olvasó rétegekre való tekintettel népművelő irodalmi kiadványok készítése. A magyar földművelésnek, a munkásságnak és az ifjúságnak a részére kell elsősorban is kiadványokat szerkeszteni. A népközösség szervezése garanciát fog jelenteni arra, hogy megfelelő nívón álló anyagot fognak a magyarság kezébe adni.

A népközösség irányításával történő munkának még egy előnye van; nevezetesen semmiféle értékes terv nem

tudja célját elérni, ha nincs egy átfogó, rendszerező, irányító központi fórum. Az ottani magyarság megítélése szerint a Népközösségnek rendelkezésére áll a délerdélyi magyarság szellemi, anyagi és erkölcsi ereje, kijelölheti azt a szerkesztőbizottságot, amely hivatásos népnevelők (írók, tanárok, lelkészek, tanítók) valamint az egyes társadalmi rétegek képviselőinek és alapos ismerőinek bevonásával kidolgozhatja a népnevelési munkatervet és annak megvalósításához hozzáfoghat.

Elgondolásuk szerint a központi szerkesztőbizottságnak a feladata lenne kidolgozni mindenekelőtt egy általános közművelődési munkatervet, annak részleteként a népkönyvtár fejlesztésének programját.

Mindenesetre az egész ügygel kapcsolatban a magyarság egyik legfontosabb tennivalóját, az azonnali munkát alapítja meg. A magyarság vezetői bíznak abban, hogy a magyar olvasóközönség, mihelyt látja, hogy nemes szándékú, színvonalas és a népközösség érdekét szolgáló kiadványokat kap, megteszi majd kötelességét.

Ehhez a kérdéshez szorosan kapcsolódik az a javaslat, amely Magyar Népművelő Társaság felállítását ajánlja. A Népközösség minden tagozatának elnökségéhez intézett ez az indítvány a következőképpen szól:

1. Népközösségünk szervezetének keretein belül alakítsák meg a Magyar Népművelő Társaságot.

2. Minden népközösségi tagozat vegye számba és jelentse azokat a területén lévő írókat, szellemi munkásokat, akik képesek és hajlandók írásaikkal a magyar népművelést ingyenesen, vagy nagyon alacsony tiszteletdíjért szolgálni. Ebből a gárdából alakulnának meg a társaság szakcsoportjai. Ugyancsak közülük kerüljenek ki a társaság vezetői is.

3. A társaság a népművelés munkáját két területen végzi; ezek a szellemi termékek előállítását és terjesztését. Az elsőt illetően: a) Gondoskodik arról, hogy meglévő időszaki sajtótermékeink hasábjain a népművelést tervszerűen szolgáló cikkek rendszeresen jelenjenek meg. b) Rendszeres könyvkiadást végez. Havonta legalább egy, tíz ív terjedelmű, tehát 160 oldalas könyvet, vagy ennek a terjedelmnek megfelelő több füzetet ad ki. A kiadandó művek két csoportba tartozzanak: ismeretterjesztő művek a tudomány és élet minden területéről, rendszeres válogatással és eredeti szépirodalmi könyvek (regény, elbeszélés, színmű, költemény) vagy esetleg már megjelent ilyen természetű könyvek.

4. Az anyagi lehetőség megteremtését a népközösség szervezete szellemi segítségmozgalommal az alábbiak szerint végezné el: a) Minden népközösségi tagozat hozzájárul valamely összeggel a mozgalomhoz. b) Egyesek adományoznak erre a célra. c) Előfizetők, vagy akik kötelezik magukat, hogy a kiadványokat utánvétellel átveszik.

DÉL

A horvátországi magyarság életének egyik legnagyobb jelentőséggel bíró eseményét kell látnunk a Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség alapszabályainak a horvát belügyminiszter által történt jóváhagyásában. Az Artukovic belügyminiszter jóváhagyásával ellátott 54.881. II.881. II.-C. 1941. jelzésű alapszabályokat 1942. április hó 8-án kézbesítették a közösségnek, amely eddig a Horvát Bánsági alapszabályok alapján működött. Az 1940. április hó 2-án a volt Horvát Bánság báni hivatalának belügyi osztálya által jóváhagyott alapszabályok alapján a közösség kerek két évig dolgozott. Most az új alapszabályok jóváhagyásával a régiük érvényüket veszítik.

Az új alapszabályok 57. pontból állnak. A Zágráb székhellyel működő szövetség neve *Madjarska Kulturna Zajednica u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, magyarul *Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség*. A szövetség jelvénye kerek mező tölgykoszorúval övezve, közepén égő fákllya és ezen keresztül M. K. K. betűk.

A szövetség célja a horvátországi magyar kisebbség szellemi, esztétikai, erkölcsi és társadalmi kultúrájának ápolása és nemesítése, valamint anyagi és szociális helyzetük javítására való törekvése.

Ezen célját a szövetség az alábbi eszközökkel segíti elő:

1. A kisebbségi magyar nép és a magyar ifjúság vallásos és erkölcsi szellemben való nevelésével. Az állammal és a horvát nemzettel szembeni polgári kötelességeinek köz tudatosításával és ennek lelkiismeretes teljesítésére való figyelmeztetésével.

2. A magyar nyelv, a magyar hagyományok, szokások, népviseletek ápolásával és fejlesztésével. A művelődés terjesztésével és más különböző, de ugyanezt a célt szolgáló rendezések és ünnepek megszervezésével.

3. A népművelődést előmozdító könyvek, folyóiratok, képek, filmek és egyéb eszközök kiadásával és ezek terjesztésével.

4. Könyvtárak, olvasóköri alapításával, ezek fenntartásával és a könyvek kikölcsönzésével.

5. Különböző énekes, zenei és más rendezésekkel, továbbá magyarnyelvű műkedvelői előadásokkal.

6. A magyar kisebbség iskolai nevelését előmozdító magán- és önszegély megszervezésével. A népművelést terjesztő és előmozdító magánintézmények alapításával, ezek fenntartásával, igazgatásával és segítségével. A magyar kisebbség, de különösen a magyar földműveltség általános, vagy szakműveltségének nevelését és fejlesztését célzó téli és egyéb magyarnyelvű tanfolyamok rendezésével. Magyar tanítók, lelkészek, más kulturmunkások és előadók nevelésével és segítségével. Utazó tanítók alkalmazásával és segítségével.

7. A magyar kisebbséghez tartozó diákokról, inasokról és segédekről való gondoskodással. Inas- és diákozthonok alapításával, ezek fenntartásával és igazgatásával. Középiszkolások, szak- és főiskolások, pap- és tanítónövendékek, a földműves-, kereskedő- és iparosifjúság részére folyósított ösztöndíjakkal és segélyekkel.

8. Mindennemű, de különösen a földműveltség nevelését szolgáló művelődési intézmények, zenei, gazdasági, népjóléti és testnevelési egyesületek alapításával és segítségével. Magyar népházak alapításával, ezek fenntartásával és igazgatásával.

9. A szociális védelem minden eszközökkel való fejlesztésével és minden olyan magánintézménnyel való előmozdításával, amelyek jóknak és hasznosaknak bizonyultak az anya, a gyermek, az ifjúság, a gazdaságilag gyöngék, a szegények és a betegek védelme terén. Iparos- és kereskedőinasok és alkalmazottak részére való hely- és munkaközvetítéssel. A népegészségnek felvilágosítással, más hasznos intézkedésekkel és más hasznos intézményekkel való ápolásával.

A közösség hatásköre egész Horvátország területére kiterjed. A helyi szervezetekkel és tagokkal való érintkezésben a magyar nyelvet használja, míg a horvát hatóságokkal való érintkezésben a hivatalos horvát nyelvet.

A szövetség tagja lehet korra és nemre való tekintet nélkül minden kisebbségi magyar nemzetiségű horvát állampolgár, aki Horvátország területén lakik. Alapító és pártoló tag lehet minden magyar nemzetiségű horvát állampolgár tekintet nélkül arra, hol lakik. A tagok lehetnek: alapító, pártoló és rendes tagok. Ezenkívül tiszteletbeli tagokká választhatók azok, akik a szövetség céljainak a megvalósítása körül különös érdemeket szereztek.

A szövetség anyagi forrásai tagdíjak, önkéntes adományok, ajándékok és végrendeleti hagyatékok, hozzájárulások és különböző rendezések jövedelmei.

A szövetség ügyeit a szövetség vezetősége, valamint a fiókegyesületek és ezek megbízottjai vezetik. A vezetőség székhelye Zágráb, és 10–30 tagból áll. Ebből a körből választják az elnököt, két alelnököt, két titkárt, és három számvevőt. Fiókegyesület mindenhol alakítható, ahol a szövetségnek legalább 20 tagja él.

A Közművelődési Közösség alapszabályainak jóváhagyása után a magyarság reméli, hogy az öt megillető jogok megvalósításának nem lesz semmi akadály.

Bédi Imre dr.

K Ö N Y V S Z E M L E

BACSINSZKY TIVADAR: OROSZ-RUSZIN KAPCSOLATOK A XIX. SZÁZAD KÖZEPÉN. A Kárpátaljai Tudományos Társaság irodalmi és tudományos könyvtárának kiadása Ungvár, 1942. 108 l.)

Ezt a tanulmányt sokkal inkább a „Duchnovics Sándor orosz kapcsolatai” cím illetné meg, mert az általános bevezetésben, orosz könyvbehozatalon és Janovics Péter jelentéktelen ruszofil kezdeményezésén kívül kizárólag róla szól minden sora. Így az orosz-ruszin kapcsolatok fedőcíme nem jelent egyebet Duchnovics oroszbarát eperjesi körének bőven adagolt történeténél s a legnagyobb ruszin költő és kultúrpolitikus pályafutásának zárószakaszánál. Ennek az általa képviselt orosz messiánizmusnak dokumentatív másfél évtizedét (1849—1865) tárja elének a széleskörű anyagismerettel rendelkező, de igen kevés politikai érzékkel megáldott szerző.

Az 1848 évi prágai pánszláv kongresszus s a következő évi világosi csata vesztese nyomán Bécsbe siető magyarellenes nemzetiségi delegációk, illetve a legnagyobb ruszin közíró és költő halála s a magyarság dualisztikus közigazgatásra való emelkedése határolik ezt a másfélévtizedes időszakot, mely a magyar-ruszin sorsközösség egyik legsajnálatosabb korszakát öleli fel, egyik oldalán a magyar szabadságharc ügyéért vértüket áldozó ruszin papnövédekkel és széles népi tömegekkel, antipólusán néhány oroszbarát irodalmárral, akik elérkezettnek találták az időt határozatlan és ködös céljaik beváltására.

Tagadhatatlan, hogy szerző felölelte a rendelkezésére álló teljes rutén, kisorosz és nagyorosz kortörténeti anyagot, éppen ezért említésre érdemes, hogy a kevés magyar szakmunkát is szándékosan mellőzi, értjük ezen Hodinkát a szellemtörténeti bevezetésnél s kivált pedig Bonkálót, akinek „A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés (Pécs, 1935)” című alapvető és kútfő jellegű művét erre a fontos korszakra való vonatkozásban teljesen elejti. Így esik a túlzott pártatlanság hibájába, helyenként még Sztudinszkij Cirill egykorú ukrán történetíróra is ráduplázva, aki aligha volt vádolható magyar barátsággal, mégis megállapítja, hogy „minden rossz és kellemetlenség, amelyben a kárpátaljai ruszinoknak 1849 előtt részüik volt, a bécsi kormány részrehajlásából eredt és a magyarok akarata ellen történt” (79 l.). Pedig ez az a korszak, amelyből Duchnovics érzelmi politikájának indítékát meríti, abból az alapbeállítottságból kiindulva, hogy a ruszin nép a magyarsággal való szimbiozisban elveszti faji jellegét, nyelvi kultúráját és észrevétlenül felolvad az államalkotó népben.

A kárpátaljai ruszin himnusz poétája már 29. életévében, majd 35 éves korától haláláig Eperjesen működik, mint görögkatolikus kanonok. Ez a látszólag jelentéktelen élettrajzi adat meghatározza kultúrpolitikájának jellegét és ellentétekben bővelkedő politikai irányát is. Eperjes a múlt század közepén a ruszofil politikai elzárkózás fellegvára volt s Duchnovics eperjesi körének iródeákjai még csak a keletfelvidéki szlovák-ruszin nyelvhatáron mozgó nyelvi szórványokra sem támaszkodhattak, ellentétben a szorosan vett

Kárpátalján elterülő ruszin népi tömbbel, mely Duchnovicsban csak a költőt és egyházi szervezőt fogadta el, munkatársát, a hírhedt Dobrjanszkij Adolfort pedig, a 49-es orosz hadak mellé beosztott hadbiztos-politikust — egykorú tények tanúsága szerint — mélyen megvetette.

Mit akart Duchnovics? Orosz nyelven való szellemi megújulást galíciai ruszin közvetítéssel a tanulmány tanúsága szerint. Bacsinszky széleskörű oknyomozással igyekszik állítását igazolni s előbb szlovofil és ruszofil nevelését, majd Horovicskij Jakab galíciai orosz polihisztorral, Djediczskij Bogdan ruszofil galíciai történésszel és Jezborával, a pánszláv közíróval folytatott levelezését ismerteteli. Különös fontosságot tulajdonít a Horovicskij-féle levelezésnek, mely abban is kifejezésre jut, hogy a galíciai ruszin nacionalistával folytatott levélváltást a tanulmány közel egyharmad részében ismerteti, ami a címben felvetett tárgykörben jelentős szerkezeti eltolódást idéz elő. Nyilvánvaló, hogy Bacsinszky ezzel Duchnovics egyik alapvető doktrínáját a galíciai ruszinokkal való szellemi homogenitásra törekvést akarta kidomborítani. Ez a rész, szempontjaitól eltekintve, mint önálló irodalomtörténeti tanulmány minden elismerést kiérdemelt szakszerűségével és adatgyűjtő lelkiismeretességével. Feleslegesnek tartjuk azonban, hogy úgy itt, mint a későbbi levelek során sorozatosan idéz Duchnovics magyarellenes kifakadásainak bő tárházából, ugyanakkor pedig tárgyilagos megjegyzéseiből a Széchenyi-érmen és a ruszin közhivatali ki nevezéseken kívül alig közöl valamit. Így Duchnovics szentív politikai arcéle nem teljes, sőt nyelvi kultúrpolitikáját sem nyújtja maradéktalanul, aránytalanul kevés helyet adva az 1850—53 évek közötti korszaknak, mely években az író erősen ingadozott a rutén népi nyelv és az orosz irodalmi nyelv között.

Szükségesnek tartjuk annak megjegyzését is, hogy Duchnovicsnak az „Magyarosításról” szóló kitűzött szerzőre kötelező lett volna akár Petrov, de még inkább Csapolovics adatait idézni, aki a mai Szlovákia és határterületeire eltolódott ún. nyugati ruténségről már 1830-ban megállapítja, hogy 152.692 lelket tett ki s azok legnagyobb része visszavonhatatlanul elszlovákosodott. Ez az adat Hodinkának a munkácsi püspökségről szóló műve 225. oldalán részletes indokolásban fennmaradt s perdöntő bizonyíték a tekintetben, hogy ugyanakkor, midőn a ruszofilek hatalmas arányú erőszakos magyarosításról szónokoltak, lezajlott a nyugati ruszin ág erőveszteségének asszimilációja. Ugyanígy az orosz irodalmi nyelv és a ruszin köznépvizonyáról érdekes adatokat közölhetett volna a ruszofilek 1867-ben alapított Szvjet (Világ) című folyóiratának második évfolyamából, amikor is a lap egyik névtelen előfizetője (1868 januárjában) panaszkodik a folyóirat érthetetlen nyelve miatt s úgy véli, hogy munkatársai szótárakból szedik ki a szavakat, kifejezéseket és szólásokat s a köznépvizony meg sem érti. — Mitrák orosz-magyar szótára csak egy évtizeddel később jelenik meg —, mely magyarul megmagyarázná az orosz szavak jelentését.

Duchnovics a vérbeli költő és idealista,

mint irodalmi és politikai doktrínáiról álmvilágban élt. Legfőbb bizonyíték erre a rutén köznépvizony, mely tudatában és osztatlan szeretetében megtartotta mint költőt és egyházi író, de szellemtörténeti törekvéseinek ellenszegült. Eppen ezért, bármennyire is hívei vagyunk a tudományos objektívitásnak, Duchnovics Sándor orosz szellemi vonatkozásairól ilyen behatóan értekezni időfelölti volt, mert ez a nép és ez a zsenge irodalom éppen most éli a ruszin népi nyelvben való megújulását s a nagyorosz és ukrán túllengő szellemi befolyástól való mentesülés első éveit. Gondoljuk, hogy a Kárpátaljai Tudományos Társaságnak első önálló tudományos kiadványában sokkal inkább ezekkel a kérdésekkel kellett volna foglalkoznia. Ezzel az érzéssel fogadtuk Bacsinszky Tivadart egyébként akadémikus jellegű, mélyenszántó értekezését.

Kemény Gábor

ERDELYI ÖRÖKSÉGE

Erdélyi emlékiratírók Erdélyről. Cs Szabó László közreműködésével szerkesztette Makkai László, I—III. kötet, Franklin Társulat, Bp. E. n.

Az önálló Erdély megszületésének 400 éves évfordulóján a Franklin Társulat méltó ajándékkal kedveskedik e esdalatos kis országnak és a két magyar haza közönségének; tíz kötetre tervezett sorozatos kiadványokban szemelvényesen megjelentetett Erdély legsajátosabb műfajának, az emlékiratíróknak munkáit.

„A lélek és egyéniség megnövekedésével, földi megvalósulásával lehet magyarázni leghelyesebben az emlékiratot.” — mondja kissé bomályosan, de találon az első kötet bevezetésében Kardos Tibor. Az újkornak minden alkotása ebből a forrásból táplálkozik, s szülőanyja az élet végességének felismerése: a mű horgony, melyet a mulandóság hajója a halhatatlanság felé vet ki, vagy palack, melyet a sülyedő hajóról a tengerbe vetünk: itt voltunk. Ez a megállapítás az emlékiratírók kétszeresen áll, mert ezek szándékosan is a fenti célt szolgálják. Ugyanekkor Kardos Tibor idézi Cuspinianust: „Úgy nem szabad élnünk, hogy ne tudjon senki róla, hogy mi éltünk, de inkább úgy élni, hogy valamilyen emlékekkel bizonyítsuk, ha csak lehetséges, a mi életünket.” Ady Debrecent a „Maradandóság városa”-nak nevezte el. Erdélyt a Változandóság országának nevezhette volna. Itt 400 éven át minden: „fluctuit.” S ez az erős változandóság volt a Műzsaja az erdélyi emlékiratírók hozzá amúgy is hajlandó műfajának.

A Tündérország című első kötet elején Ravasz László az erdélyi szellem létrejöttét és mibenlétét fejtegeti a maga kristályosan tiszta és ragyogó módján. Erdély különállását mindig kénszeriség szülte, kénszerű különállásában termeli ki sajátos szellemét, de ebben a helyzetében is mindig az egész magyarságot szolgálta. — foglalkozhatunk össze fejtegetéseit. Erdély: „Mindig szenved és mindig vár; mindig egyensúlyoz és hagyományt őriz, mindig képviseli az egész nemzeti önértelmséget s mindezzel az egész magyar élet titokzatos folyóvizét duzzasztja.”

Kardos Tibor bevezetésében az emlékirat kialakulásával s az erdélyi emlékirat európai rokonságával foglalkozik nagy tájékozottsággal.

Ebben a kötetben a Blondus-iskolához tartozó, földrajz-történeti módszerrel dol-

gozó Oláh Miklós és Verancsics Antal tollából kapjuk Erdély leírását. Heltainak a Bonfini-féle adomázó történetírással rokonságot tartó munkája a Hunyadiak történetével ismert meg. A többi író Erdély első napjait, az anyaország kezéről leszakadt, s önálló életre kényszerült gyermek tántorgásait mutatja be.

A második kötet címe: Sárkányfogak, a Báthoriak címeréből veszi eredetét. Bevezetését Cs. Szabó László írta. Tanulmánya — azt kell mondanom, — a művészi történetírás kis remeke. Erdély zme korának 1572—1602-ig a romantika írói ezt a címet adták volna: képek a viharos előidőkből. Harminc év, s az ember elborzad, hogy ez idő alatt mennyi vér és esemény száguld át ezen a csöppnyi földön, a sárkány hányszor mélyesztette önmagába fogait s hányszor tépte külső ellenség: oláh, török, német. Az ember szinte fölkáll: „Isten csodája, hogy még áll hazánk!” Cs. Szabó ennek a zürzavaros kornak gyönyörű rajzát adja: biztos szerkesztéssel sorakoztatja az eseményeket, s a mélyrelátó író szemével tárja fel azok történeti és emberi okait és rajzolja meg távlataikat. Epigrammatikusra csiszolt stílusának hideg fénye ragyogó világosságot vet mondani-
valójára.

Az írók közt találunk a panegyricus avagy udvari krónikát író, történelmet csináló humanista udvaronctól az egyszerű nótáriusig mindenfajta és felekeztető embert. Műveik valóságos kaleidoszkópját nyújtják ezeknek az amúgyis változatos időknek.

A harmadik kötet *Tűzpróba* címmel a Boesky István fejedelemsége körül megszüllárduló, önálló hivatásának tudatára ébredő Erdélyt mutatja be. Bevezetése *Bíró Vencel* tollából érdekes összehasonlításra ad okot Cs. Szabó tanulmányával. Bíró a lépésről-lépésre haladó, állandóan az adatok rögeire szegzett tekintéssel nem tud biztos körvonaltól átfogóan jellemző képet adni az 1603-tól 1613-ig terjedő időről. Érdekes még tanulmányában a román megszállás hagyatéka: Bíró védekező állásban áll a román tudomány állításával szemben, s ez nagyon jó, hogy nem eresztette le kardját: a magyar tudományunk nem szabad önmaga biztonságába belefeledkeznie.

Az emlékirók a török hatalom árnyékában megszállárduló Erdélyt hozzák elének. Érdekes, hogy több közöttük a művelt polgár ember, s megszólal egy száz író is.

Nagyon érdekes olvasmány ez a három könyv. Az ember a történeti művekben leszűrve, tudományá hűtve kapja a történelmi eseményeket, itt az írókkal beállunk az események sodrába, fül- és szemtanúkká válunk, együtt rettegünk, borzadunk, okoskodunk velük, s mikor letecszik a könyveket, mintha nem is olvastunk, hanem egy vérgőzös fürdőből merültünk volna fel. S ezek az erdélyi írók nagyon jó Vergiliusnak bizonyulnak a mult poklaiban. Más-más módon, másfélől és valami nyers realitással mutatják meg az eseményeket. Külön élvezet a magyar írók vastagfőzésű, nehézsúlyú, komolyan színes nyelvvezete.

A latinul és németül írókat jó fordításokban kapjuk. Ez azt hiszem a szerkesztői gondosság érdeme is.

A könyveket időrendi táblázat s az írók életrajzra vonatkozó adatok egészítik ki.

A nyomdai kiállítás is szép és gondos.

Tóth Béla

TÓTH ZOLTÁN: IORGA MIKLÓS ÉS A SZÉKELYEK ROMÁN SZÁRMAZÁSÁNAK TANA *Kolozsvár, 1941.* Fialat kolozsvári történéstünk értékes kis tanulmányban foglalta össze Iorga Miklósnak a székelyek állítólagos román származására vonatkozó nézeteit. Értekezésének különös értéket az a körülmény ad, hogy Iorga felfogását nem akarja egyetlen rendszeres elmélettel merevíteni, hanem valósággal dinamikusan, a fejlődés rendje szerint jellemzi és idézi a különböző, román- és idegennyelvű munkákban elhullatott megjegyzéseket, amelyekből végül is határozott tervszerűség domborodik ki. Iorga módszerének megismeréséhez ez a szeméztetés kitűnő adalék, s mint ilyen, derekasan egészíti ki *Domanovszky* Sándornak „La méthode historique de M. Nicolas Iorga” (Budapest, 1938) c. ismert vitairatát, amely első sorban néhány francia és németnyelvű munka beható kritikáját tartalmazza. Tóth Zoltán témáját természetesen nem meríti egészen ki; Iorga újságának, a *Neamul Romanesc*-nek és két folyóiratának, a *Revista Istorică*-nak s a *Revue du Sud-Est Européen*-nek alaposabb kivonatolása még számos új vonást adhatott volna az egyébként így is nagyon szemléletes képhez. Feltűnő például ama vélemény melőzése, amely szerint Iorga, élete utolsó éveiben, elismerte a székelyek török származását s kijelentette, hogy e nézetet illetően hajlandó vitába is bocsátkozni. Ugyancsak érdemes lett volna Iorga utolsó nagy szintézisének, a románul és franciául körülbelül egyidőben megjelent „Histoire des Roumains”-nek részletesebb idézése, figyelembevéve a székelyföldi helynévanyagra vonatkozó tömörített tévedést is (pl. amikor Csikszeredából, amelyet csak a világháború után neveztek el *Mercurea-Ciuc*-nak — addig románul is *Ciuc-Sereda* volt, — egyszerre *Mercurius*, princeps *Ultrasilvanus*” állítólagos vára lett) Végezetül megjegyezzük, hogy Tóth Zoltán hibája javasolja a székelyek francia nevéül a *Sékell* írásmódot (18. l. jegyzet), ez a neologizmus a humanista író *Sicule*-t s a németes *Szekler*-t aligha fogja kiszorítani . . .
g. l.

EÖTTEVÉNYI OLIVER: NEMZETI V. NEMZETISÉGI ÁLLAM LESZ-E MAGYARORSZÁG? *Az Országos Nemzeti Klub kiadványai — Budapest, 1942.*

Eöttevényi Olivér még az első világháború előtti időkben egyik nemzetiséglakta vármegye főispánja volt, most pedig a Magyar Külügyi Társaság ügyvezető társelnöke és így magyar nemzeti és országos szempontokon kívül közigazgatási és külügyi szempontokból is tudja mérlegelni életbevágóan fontos magyar problémákat, a nemzetiségi kérdést. S valóban, ez a tanulmány minden szempontból alaposan vizsgálat alá veszi tárgyát és higgadt tárgyilagossággal igyekszik a felvetett súlyos kérdésre megtalálni a korszerű feleletet. Mindenekelőtt történelmi visszaforgatást vet a kérdés múltjára és megállapítja, hogy nemzetiségeink mindig voltak s történelmi nagy megpróbáltatásaink, vereségeink következtében történt számbeli erősödésük. Vizsgálja a Trianon előtti, majd Trianon utáni helyzetet, végül a revízió négyeszes szakaszát s megállapítja, hogy minél inkább haladunk a történelmi ország peremé felé, annál inkább növekszik a nemzetiségek száma is. A mi nagy feladatunk, hogy az állam magyar jellegének és a magyar faj vezető szerepé-

nek biztosítása végett, megtaláljuk azt a módszert, amely ebben a sorsdöntő kérdésben sikerrel kecsegtet. Külföldre származott véreink visszatelepítése mellett a fajmagyarságot biológiailag és szociálisan kell megerősíteni és ezzel évszázados mulasztásokat pótolni. Mindez persze nem azt jelenti, hogy a nemzetiségeket másodrangú állampolgároknak tekintsük, hiszen ép ez ellen küzdöttünk mi az u. n. utódállamok idején. Vácolja a mai helyzetet, a nemzetiségek fokozott öntudatát s megállapítja, hogy napjainkban a nemzeti-ségi kérdést másként kell megítélni, kezelni és lehetőleg megoldani, mint 1914 előtt. Egész kivételes elbírálás alapján kezeljük ma már például a német népesítési kérdést, amelynél az *egyéni jogként történő felfogás helyett a testületi megoldást választottuk s ilyen értelemben a német birodalommal egyezményt is kötöttünk.* Bár kétségtelen, hogy e különleges elbírálásnak különleges alapja is van, kétség nem fér hozzá, hogy az állampolgárok egyenlőségének elvi alapján e kérdés végleges szabályozása, a háború utáni idők egyik legkényesebb feladata lesz. Az alapvető tételt így fejtí ki: „*Magyarország magyar jellegéről soha meg ne feledkezzünk, de ennek az elérésére okos, körültekintő politikát kövessünk az itt élő nem magyar fajokkal szemben is és különösen ne tévesszük szem elől, hogy azok mindegyikének a társzérségében fajrokonai élnek. Bátran állíthatjuk, hogy az okos nemzetiségi politika Magyarország jövőendő életének és virágzásának legalább is egyik főpillére; sikere az ország fellendülésére, balsikere a haláddánsnak csúráját rejtheti magában.*” Viszont a mi fajtánk ezer éve alkot államot s mindig meg volt benne a politikai érzék, amely kényes kérdésekben megmutatta számára a helyes utat, most is minden reményünk meg van a kérdés okos megoldására.
(Cs. Z.)

DEKÁNY ISTVÁN: A MAGYARSÁG LELKI ARCA. (*Athenaeum*)

Amióta egyre tekintélyesebb számban látnak napvilágot a magyarság lényegét kutató munkák, írónkat, tudósainkat láthatóan nyugtalanítja a beesvág, hogy maguk is hozzájáruljanak az eddigi eredményekhez. A *Szekfű Gyula* által szerkesztett *Mi a magyar* megjelenése gazdag és elgondolkodtató anyagot hozott a nemzeti eidos-ra vonatkozó készletünkbe, de ugyanakkor felvillantotta a nép s nemzetkarakterológiai kutatások gyengéit is: a nemzeti jellemvonások paradox kifejeződésű gazdasága nyilvánvalóan meghaladta az ad hoc megszületett hozzászólások hitelét s úgy látszott, hogy a feladat megoldása egységesebb szempontú, de az eddiginél sokkal szélesebb hatáskörű munka megindulására vár. A prolegoménák száma az utóbbi években elég szépen megsaporodott, de vajjon ott tartunk-e, hogy a sok apró találó adathól, szellem-tudományi értelmezésből kikerekedjék a hamisítatlan magyar lélek a maga szubsztanciális valóságában?

Dékány István, aki szociológus létére szól hozzá legújabb művében a problémához, maga is érezte, hogy nehéz feladatra vállalkozik, ha a végső szót akarja kimondani. Eppen ezért nem is lép fel ilyen igénnyel. Műve megírásához a *Mi a magyar* adott közvetlen okot s egyben ennek a gyűjteményes munkának proble-

matikus sikere készítette tudóshoz illő tartózkodásra. Könyvében több helyütt is megvallja, hogy távol áll tőle a végső ítéletmondás szándéka, az ő feladata az, hogy az eddigi szétszórt nemzetkarakterológiai kísérletek adatait összehangolva s a kiérlelt eredményeket csoportosítva egy bizonyos tudományos rendszerességet vigyen bele a kérdés irodalmába. A könyv végén megadott módszertani magyarázat igen okos mértékartásról ad számot s egyben elhárítja azokat a kifogásokat, amelyek az olvasóban felmerülhetnek. A szerző vallomása alapján ugyanakkor a vállalkozás egész vakmerősége kibontakozik. Kiderül ugyanis, hogy a Dékány által gyakorolt néplélektani kutatás vég-ceredményben időtől és társadalmi fejlődéstől függetlenül a magyar fajta ideáltípusát keresi, tehát azt a szubsztanciálitást, amelyre nincsenek hatással esetleges társadalmi osztályhelyzetből eredő kitérések vagy a történelmi sorshelyzet kitérései. A magyarság időtlen eidosát keresi a szerző, ami szükségessé teszi, hogy történelmiségében szemlélje anyagát s a mai publicisztikai irodalomtól eltérően teljesen számításán kívül hagyja az osztálytagozódás által teremtett lelki különbözőségeket. A szerző módszerét összesítő látásnak nevezi s a kor tudományosságának abba az áramába állítja bele, amely — mint ismeretes — egy kopernikusi fordulattal a részek helyébe az egészek primátusát állítja. Ilyen egész Dékány fel-fogásában a magyarság ideáltípusa, amely legelőtérben a nagy magyar költők alkotásából tükröződik, mivel nálunk a sors-érzés szinte szabályszerűen lírává forr-sodik. Mi nem filozófiákban éljük ki életünk javát, mint a leg gondolkodóbb né-metek, hanem inkább lírában, amelynek sajátos ethikai zöngéi gyakran veteked-nek komoly életbölcsészeti művekkel, er-kölcsfilozófiákkal. Hogy az ilyen ideál-típusnak a megragadása minden vonatko-zásában lehetséges-e s ha igen: befér-e a tudomány keretébe, avagy egyedül a költők és művészek zseniális intuíciójá-nak a tárgya? — ez még nyitott kérdés. Dékány könyve sem tudja felelőten ve-lünk, hogy ezen a téren még gyerekcipő-ben jár a tudomány. A Wundt-féle néplélektan pozitívizmusa elavult, a költői látásmód pedig túlon túl szubjektív eszköz.

Ami a felvázolt lelki snátságot illeti, itt kevés új anyaggal találkozunk. Dékány módszeresen sorakoztatja fel mindama ér-veket, melyet az utóbbi évtized magyarság-kutató munkássága felszínre vetett s ki-egészíti a maga olvasmányainak idézetei-vel. Így egy kissé breviumszerű könyv ke-rekedik ki, melyben a magyar irodal-om nagy és kis egyéniségei színek alá-támasztani a szerző néplélektani megál-lapításait. E megállapítások javarésze, hála az eszteromi művek népszerűségének, ma már legalább axiómaszerűen a köztudatban forog. Dékány maga semmit sem kockáztat. Prohászka Lajos példája nem vonzza, csak a sokszorosan bizonygatott fali sa-játságokat sorolja fel. Péter a Székfü-féle gyűjtemény íróinak megállapításaira tá-maszkodik. A kép, mely így munkája nyo-mán előáll, sokoldalú, vázlatos, de sehol sem hamis vagy rikkó. Azt nyújtja, sem többet, sem kevesebbet, mint amit a ku-tatás mai foka nyújthat. A szerző maga is érezte, hogy egy későbbi nagy össze-foglalás előmunkálatait végzi, ezért ér-deme a rendszerezés és tudományos vilá-gosság, mint az új szempontú vagy új intuíciójú láttatás.

Kovács Endre

DERZSI SÁNDOR: SZENVEDÉSEK MAMORÁBAN. Versek. — Kolozsvár, 1941.

Derzsi Sándor, az új erdélyi nemzedék költője, versei — vagy ahogy ő mondja: varázsigéi — legnagyobbbrészt még kisebbségi sorsban születtek, ez határozza meg hangjukat és szerzőjük magatartását is. A kisebbségi sorsból, mint élményből egyénenként vonják le a tanulságot az emberek s ma sokaknál látjuk annak a tanulságnak levonását, hogy ugyanazt az ostoba gyűlöletet kell átvenni, mint amilyen ostoba és igazán nem jól kifizetődő gyűlöletet ellenségeink részéről kaptunk. Derzsi Sándor örvendéstől és a gyűlölködők sorából, ő tényleg krisztusi alapon áll és Krisztusi tanulságokat is von le, pedig ha valakinek, neki igazán alapja és joga lenne a gyűlölködésre, hiszen börtönt viselt a magyarságáért és a börtönben testi és lelki kínzásokat is elviselt. Verseiben mégis hű marad az erdélyi és magyar örökséghez, a humánizmushoz és a krisztusi hitvalláshoz. A megpróbáltatások és szenvedéseket úgy fogadta, mint a hajdani öskeresztények (össze nem tévesztendő a mai fogalommal) s minden verse az isteni akarat igélsége. A börtönben madáréneket hallt külvilágból és ez a madáréneket arra figyelmezteti, hogy az ember tulajdonképpen „odakünn” sem szabadabb. Tisztán és világosan lát s magatartása mélyesen magyar és mélyesen emberi (ez a kettő minden igaz magyarban és minden időben összekapcsolódott). — Édesanyjáról énekel, a „csunya lányról”, akit az anyján kívül csak egy költő szeret, megéneklé a katonát, akinek „szemgödre pokolverem, mélyében fekete fájdalom-kút, mély mint a történelem”. Megéneklé a kóbor kutyát s ez egyike legmélyebb és legmegröbb verseinek. Derzsi Sándor a költők és apostolok sorából való, a szenvedések és mély tanulságok embere; méltó arra, hogy verset írjon, varázsigét mondjon a vergődő, szenvedő emberiségnek.

Csuka Zoltán

LIGETI ERNŐ SÜLY ALATT A PÁLMA.

Egy nemzedék szellemi élete. Huszonkét esztendő kisebbségi sorsban, Kolozsvár, 1941.

A cím hűen fejezi ki a tartalmat; a

könyv az erdélyi magyarság szellemi életének a történetét adja a kisebbségi korszak idején. Világos képet kapunk 22 esztendő irodalmi mozgalmairól időben és térben egyaránt. Megismerjük a hőskort, amelynek az első részében senki sem tudja, mi lesz (1918—19). Amikor bekövetkezik a keserű bizonyosság, akkor a szellemi vezetők egy része nem vállalja a kisebbségi sorsot, mivel „ebben nem lehet emberi életet élni”; a másik rész pedig Berde Mária kifejezését használva a „valani és vállalni” elv mellé állt és kibőjtölte a 22 évet. És ez alatt az idő alatt nemcsak az ottmaradt magyarságban tartotta a lelket, hanem az ideiglenes határok innesső részeinek a táplálására is maradt ideje és volt tehetsége. A legnagyobb, értékes és komoly könyvsikerei néhány kivételtől eltekintve az erdélyi írónak — Malkai Sándor, Gulácsy Irén, Nyíró József és Tamási Áronnak — voltak... Aztán egy idő múlva a fejlődés megállt, majd úgy látszott, hogy visszaesés következik be, de ennek már elejét vette a felszabadulás.

Térben az első korszak idején a nyugatosok vannak legtöbben. Tőlük jobbra és balra a „szélsőségesek”, akik azonban nem képviselnek jelentős erőt. Később a Helikon, a székely csoport és a Transylvánisták szabják meg az irodalom irányát, majd a harmincas évek közepén jön az ifjúság, a „második nemzedék”, amelynek céljai között helyet kap a faj problémája és a szociális kérdés is. Ez utóbbiak gondolkodása hasonlít a miénkhöz legjobban; azt mondják, hogy a gazdaságilag megszervezett nép a legerősebb, azért a szövetségi mozgalmat igyekeznek minden eszközzel terjeszteni.

A kisebbségi sorsnak már vége, és csak „befejezett összefoglaló képen él a jelenkor szeme előtt...”, ami eszmehare dult... elcsúszott. Ami jelszó volt, értéket veszített... De csak részben, mert az erkölcsi tudat, ami a harchoz az erőt adta, „a létezés még kegyetlenebb formái között ott tevékenykedik a déli részeken maradt és végvárakba kergetett szerény szellemi napszámosokban, tanítóokban és lelkesekben, akiknek munkája soha ki nem maradhat a magyar sorsközösségből...”

Taba István

S A J T Ó S Z E M L E

DÉLVIDÉKI SZEMLE. — Szeged, májusi szám.

Lévai Endre a magyarországi bunyevácokról ír figyelemreméltó tanulmányt, megemlítve Antunovich Iván püspököt „a bunyevácok egyetlen szellemi vezérét” és hajdani munkásságát. Kifejezően jellemzi a szorgalmas és talán kissé túl anyagias bunyevácokat, óriási erőfeszítéseiket, takarékoságukat, amely igen sokszor jelentékeny vagyont eredményezett. Míg az ötven holdon felüli gazdák között alig találani magyart, a bunyevácoknál ez nem ritkaság és közülük igen kevesen mentek el a tengerentúrra. Foglalkozik a huszonhárom éves jugoszláv uralom alatti sorsukkal s megállapítja, hogy a világháború előtti időben szellemi természetű gazdagabb volt, mint az elmúlt két évtizedben. A két-nyelvűség — a magyar és bunyevác nyelv — ma is érezhető mind a városi, mind a szállási bunyevácoknál, szókincsükben a szerb uralom kevés nyomot hagyott. A magyar nyelv mellett a magyar szellem

is sokban érezhető náluk, amely úgy lopakodik be évszázadok alatt a lelkükbe, mint ahogy a melódia is mindig megtalálja a maga rejteft útját. — Vándor Gyula a horvát életrajzi regényekről, illetve az ilyen kísérletekről ír, amelyeknek az a célja, hogy ezt a műfajt nemzeti ideáljaik szolgálatába állítsák.

VOIX DES PEUPLES. Genf, 1942.

márc. 15. Ebben a számban egy magyar vonatkozású tanulmányt is találunk Kovács Sándor ír a magyar oktatásügyről, főleg nemzetiségi vonatkozásban. A háború előtti időkkel kezd. A magyar kormány 1907-ben elrendelte a magyar nyelvű tanítást az iskolákban, főleg a pán-szláv és román agitáció ellensúlyozására. A törvényt még az elemi iskolákban sem hajtották teljesen végre, a felekezeti iskolák pedig maguk választották nyelvüket. Mégis a törvény valóságos magyarellenes sajtóhadjáratot váltott ki külföldön.

A háború után Magyarország pontosan

végrehajtotta a trianoni szerződésben előírt köteleseit a nemzetiségekkel szemben. Iskolai oktatásuk nyelvét a nemzetiségek maguk választhatták meg. Ennek megfelelően a magyar kormány háromféle, A, B és C típusú iskolát állított fel. Az elsőben csak anyanyelven folyt a tanítás, a másodikban párhuzamosan folyt a tanítás anyanyelven és magyarul, a harmadikban a polgári nevelés és a történelem tanítása folyt magyar nyelven.

1930 után a nemzeti érzés fejlődésével ezen is változtatni kellett. 1941-ben megszüntetik a 3 iskolatípust s ezután a nemzeti iskolában minden tárgyat anyanyelven tanítanak, amellyel tanítják a magyart, mint hivatalos nyelvet. 20 egy nemzeti szülői kívánságára már nemzeti iskolát állítanak fel.

A világpolitikát érintő cikkek közül M. Pierracnak Anglia és az indiai kérdés című cikke tarthat különösebb érdeklődésünkre számot időszertűségénél fogva. Az indiai probléma Szingapur elestével vált hevennyé, s megoldása egyformán fontos Angliának és Csungkingnak. Tokió az ázsiai szolidaritás nevében közeledik Indiához, de az indusok inkább régi mestereikhez húznak, s tőlük várják függetlenségüket. A kérdés megoldását elsősorban Indiának területi, vallási és társadalmi tekintetben való nagy tagozottsága akadályozza. Ami az egyik résznek, pártnak jó, az nem jó a másiknak. Angliában is több szempont merült fel a kérdés megoldására: azonnali vagy a háború után. Az eredmény — még Cripps most folyó tárgyalásai alapján sem látható előre. (Azóta, mint ismeretes, Cripps tárgyalásai csődöt mondtak. Szerk. megj.)

Tóth Béla

JELENKOR. — Májusi szám.

Haldy Dezső a Szent László Társulat ideai közgyűlésével kapcsolatban annak munkásságáról és a munka jelentőségéről ír. A Társulatról, sajnos, keveset tud a magyar közvélemény, holott ez a munka nagyobb megbecsülést érdemelne. A Társulat a Magyarország területén élő római katolikus magyarok lelki gondozásával foglalkozik s így nemzeti szempontból is fontos munkát végez. A bukovinai székelyek visszatelepítésének sikeres lebonyolítására is — a magyar kormány erőfeszítésein kívül — nagy részben a Szent László Társulatnak köszönhető. A Társulat a Magyarok Világszövetségével együtt karolta fel a tavaly kezdeményezett „külföldi magyarok karácsonyfa”-mozgalmat. Ismertetése végén felhívja a magyar társadalmat, hogy minél bensőségesebben támogassa a Társulat munkáját.

NATION UND STAAT. (Wien, 1942. ápr.)

G. von Russow (Die Ostukraine) rövid áttekintést nyújt Ukrajna történetéről, a normanoktól kezdve napjainkig. — Vintila Mihailescu (Die Verbreitung der Rumänen auf der Erde) a románok összsámát 18 millióra becsüli. Ebből 17 millió a kárpát-román területük a Tisza—Dnyeszter—Fekete-tenger közé esik. Tömegükben idegen elem a székely, de a Hargita-vidék őslakóit magábaolvastotta. A szászok szintén később költöztek be, de nekik köszönhető a románok a városok alapítását és fejlődését, a földművelő eszközök tökéletesítését. A falvakban mindennél együtt laknak a románokkal; a magyarokkal és székelyekkel csak ritkán. — Stephan Acker (Der neue Nationalismus) tanulmányosorozatában a román na-

cionalizmusról ad világos, átfogó képet, érdekes magyar vonatkozásokkal. A román népnyelv első művelője a reformáció volt: a kálvinista magyarok és a lutheránus szászok adták ki a legelső románnyelvű — vallásos — könyveket. A román egyház azonban tovább is ragaszkodott a szláv egyházi nyelvhez. Erdélyi papnövendékek formálják ki, Romában tanulásuk idején, a latin származás elméletét. Balázsfalván létesül az első román iskola (1754). E városban működik a latinizáló irány három kiváló vezére: Micu, Sincai, Maior. Balázsfalva a „kis román Athén”. Erdélyből sugárzik át a kultúralódás is mind a Havasalföldre, mind Moldvába a XIX. sz. elején, Lázár György és Asachi György közvetítésével. A román nacionalizmus romantikus fázisa a mult-hoz fordult, ezért az erdélyi románok 1848-ban csak román orthodox autonómiát kívántak — történeti alapon. Ugyanakkor azonban a román fejedelemségben a liberális nacionalizmus fejlődött, a liberális szabadság-eszmevel, majd irredentával. Ujabb — két irányú — nacionalizmus a fejedelemség határain kívül alakult ki. Bessarábiában a poporanizmus, egy népi szocializmus, az intelligencia és a nép egységének irányja. Erdélyben pedig a nemzeti demokrácia. Itt ugyanis a román egyházi autonómia következtében a papokból és tanítókból vezetőréteg képződött s megvolt a lehetőség arra, hogy egy sűrű kulturális és gazdasági hálózat szociális egységbe fogja s kifejelessze a román népet.

Nagyromániában újabb irányok keletkeztek. Cuza keresztény-nemzeti védőigája antiszemita volt. Vajda-Vojvoda nemzeti frontja tovább fejlesztette az antiszemizmust és alkalmazta minden kisebbségre s kiformálta (a numerus clausus pártját) a numerus valachicus. Mindkét irány negatív jellegű volt. Pozitív tartalmat vitt a nacionalizmushoz Nichifor Crainic s oly erős hatást gyakorolt az egyetemi ifjúságra, hogy praepceptor Romaniae nevet kapott. Crainic az idegen hatás ellen fordult, ezen a franciát értette, a németet ellenben gyűlöleteszőnek vette. Az orthodox kereszténységgel összekapcsolta a nemzet mítoszát s (az államot istenítve) állította, hogy Krisztus törvénye és az állam törvénye egy. A román államot a valódi románok alkotják s uralkodnak megszervezett többségük és minőségük alapján a többi nemzetiséggel. A legfontosabb nemzeti követelés pedig a parasztság szociális emelése. Codreanu tovább fejleszti a teológia és az etatizmus egybefonását. A nemzet lényege az ő fogalmazása szerint a túlvilágon folytatódik. A feltámadáskor minden nemzet feltámad valamennyi halottjával, királyaival, császáraival s mindegyik nemzetnek meglesz a maga helye Isten trónja körül. Ez a megváltó Jézus nevében történő feltámadás a nemzet végső célja. Gyakorlatban pedig Codreanu és a vaskardák honosította meg Romániában a politikai orgyilkosságot. Károly király felvette velük a küzdelmet s céljára ideológiát dolgoztatott ki Radulescu-Motru filozófussal, a románizmust. E szerint vissza kell térni a törvény uralmához. A kiváltság minden formájában elvetendő, mert a kisebbségek vagy a maga erejében való bizalmatlanság bevallása. Kiváltságokra nem lehet egy nép sorsát felkészíteni. A román nép hagyományaitól pedig teljesen idegen a faji kiváltságra alapított nacionalizmus. Ez a német rasszizmust utánozza, még-

pedig bizanci-keleti formában. Károlyon győzött — 1940-ben — az új nacionalizmus a megteremtette a nemzeti legionista államot. Politikai gyilkosságaik miatt azonban csalódást jelentettek a nemzetnek. Majd fellázadtak Antonescu ellen. Bukásuk után Antonescu s az ő nacionalizmusa vette át a hatalmat.

A Helyzet rovat Antonescu berlini látogatásával kapcsolatban közli: „A Németországban felvetett eszme, hogy Románia délkeleten és keleten nagy szerepet fog vinni, nem üres ígérgetés, hogy a közvéleményt vigasztalja, hanem megfelel annak a felfogásnak, amelyet Németország vall Európában megszervezéséről s a kontinens eme részén szükséges állandó rend megszilárdításáról... Romániát abba a helyzetbe kell juttatni, hogy figyelmét keletre fordíthassa s a jövőben ne kelljen más gondokkal is törődnie.” Közli továbbá Romániáról, hogy a németekhez való viszonya tisztázása után az ott élő németektől megvonták a jogot, hogy a német birodalmi seregbe tartoznak, ezután a román hadseregben kötelesek szolgálni. — A romanizálás a zsidó birtokokat, vállalatokat már nagyrésztben kisajátította. Rövidesen kiterjesztik az antiszemita törvény hatását más kisebbségekre is, s elbocsátják a görög és örmény munkaerőket is.

A könyvszemle Isbert: Ungarn c. könyvének ismertetésében kiemeli, hogy Magyarország különböző nemzetiségeit nem lehet közös nevezőre hozni, mert a nemzetiségi határok túlságosan elmosódnak. A magyar, német, román számadatok eltérnek egymástól. Pedig talán a statisztika az egyetlen eszköz, amellyel Magyarország bonyolult problémáját meg lehet oldani. — A lapszemle részleteket idéz a Sathmarer Deutsche Zeitung egyik februári számából. Sepp Schönborn-nak, a szatmári németiség vezetőjének a parlamentbe való meghívását a német nemzetiségi munka nagy sikerének könyveli el, aminek alapján „több bizakodással kell tekinteni a jobb német jövőbe”.

Nánay Béla

DEUTSCHTUM IM AUSLAND. (Stuttgart, 1942. január—február.)

A stuttgarter Deutsche Ausland-Institut negyedszázados jubileumát ünnepli e szám. Az első világháború alatt létesült az intézet, hogy foglalkozzék a német kivándorlással, a kivándorlottak sorsával, s egyben tervszerűen ápolja a viszonyt a birodalmi és külföldi németek közt. „A hatalomátvitel óta pedig annak a szerencsének részese, hogy részt vehet abban a felszabadításban, amelyet a Führer cselekvése juttatott a német néptársaknak Nyugat-, Kelet- és Dél-Európában.” (Dr. Strölin: 1917—1942.) A német irredenta sikereinek méltatása mellett közölt cikkek közül — nagy vonalakban — kirajzolódik Európa belső képe német elgondolás szerint. A Lengyel Főkörmányszág 1940 óta német-népiség-igazolókártyát vezetett be. Az eddigi asszimilációs törekvésekkel szemben élesen elválasztani törekszik a németet a nem-némettől s gondja van rá, hogy többé vegyülés ne történjék. (H. Hopf: Die Volksdeutschen im Generalgouvernement.) A főkörmányszág a műzeumokat egy bizonyos kultúrharc anyag tárává teszi, szabványosítja őket. A megszabott öt faj közül kettő a német teljesítményeket mutatja be. (R. Albrecht: Volkspolitik und Museen.) Az „új Európa”-tervező és irányító faktora Németor-

szág lesz. A többi államot nem demokratikus egyenlőséggel fogja tekinteni, hanem a német rendelv szempontjainak szolgáltató értékük szerint fokozatokba fogja sorolni. A jövőben német a Birodalmon kívül csak „külföldtudományi” tanulmányokat végezzen, különben el kell kerülni, hogy külföldön feleslegesen tandíjakat költessenek. (R. Csaki: *Vom Sinn auslandkundlicher Darstellung.*) — A német nyelv diadalmenetét tart Európában. Európa vezető nyelvévé lett. A német megszállta s vele szövetségelt államok középfokú iskoláiban a német az első kötelező idegen nyelv. Litvániában, Lettországon, Norvégiában, Dániában, Hollandiában még az elemiben is helyet kap. Romániában, Magyarországon, Horvátországban, a Bánságban és Szlovákiában „a németiség elérte a lehetőséget, hogy a német nyelv ismeretét és befolyását tovább fejlessze”. (F. J. Brecht: *Deutsch als Schul- und Unterrichtssprache in Europa.*) — A Isbert a magyar nemzetiségi statisztikákról és térképekről megállapítja, hogy sokoldalúak és leleményesek s alig van olyan módszer, amelyet a Kárpátvidék nemzetiségeinek feltüntetésében ki nem használtak volna. Különösen tanulságosak e szempontból a Magyar Történelmi Társulat Erdély e kiadványának térképei. Rámutat azonban arra, hogy az 1910. évi nemzetiségi viszonyokat ábrázoló magyar térkép a magyarságot vörössel jelzi s ez előnyt jelent a románok halványlila színével szemben, mert az beolvad a hegyvidék szürkületébe, s németek sárgáspirosával szemben is, mert ez alig válik el a vöröstől. (*Kartographische und statistische Methoden im Volkstumkampf.*)

N. B.

DONAUEUROPA, 1942. április.

A háborús Európának kétségkívül elsőrendű kérdései közé tartozik az egységesen és szervesen együttműködő közép-kelet-európai közlekedésügy. Ennek a problémának szentelt áprilisi számát a folyóirat, amikor a kérdés szakértőit német, magyar, horvát, román és szlovák viszonylatban sorra megszólaltatja. Ulrich von Hassel követ az európai közlekedés közép-európai és sajátos dunavidéki feladatait veszi szemügyre. Az országúti, vasúti és légi közlekedés lehetőségeinek mérlegelése után behatóan szól a magyar vizüit, a Duna közlekedési forgalmának fokozásáról, mert ez a legelőszőbb szállítási útvonal lesz a jövőben Magyarországnak, „Európa hídjának Kelet felé” egyik legfontosabb nemzetközi gazdasági fokmérője. Ággyay Pál kereskedelem- és közlekedésügyi államtitkár a magyar közlekedés jelen helyzetét és jövő feladatait tárgyköri csoportosításban adja. Tanulmánya a magyar közlekedésügy teljes értékű, hiteles összefoglalásának számít. Külön fejezetekben foglalkozik a magyar úthálózat helyzetképével, a megnagyobbodott ország útépitési munkatervével, a legfontosabb forgalmi útvonalak felső kapacitását biztosító motorizálással, illetve a jelenlegi vasúti hálózat további kiépítésével — forgalmi statisztikák, teherbírás, mozdony- és kocsi-park alapján, valamint a magyar vízutak és légi vonalak gazdasági szerepével. Megállapítja, hogy úgy a magyar külkereskedelem, mint az átmenő áruforgalom rendkívüli feladatok megoldását igényli a magyar közlekedésügytől, mely ezen a tájon Kelet és Nyugat világ-gazdasági láncszeme lesz — a háború befejezése után. Josip Horvath zágrábi történész Horvátország közlekedési viszonyai-

nak multbeli ábrázolására szorítkozik, hogy ebből, valamint a terület gazdaságtörténeti kapcsolataiból s a jelen problémáiból kimutassa a jövő szükségleteit. Josef Naumann a romániai közlekedési kérdések szakzerű felsorolása után tárgyalja a német—román, illetve olasz—román gazdasági együttműködés nézőpontjáról elemzi. Új minőségében jelentkezik Duka—Zólyomi Norbert, a szlovákiai magyarság vezető esztétája Szlovákia közlekedésügyének bemutatásával.

A közép-európai közlekedési körkép után Umberto Guglielmotti-nak, a Tribuna főszerkesztőjének időszéri politikai előfuttatását (a Dunamedence az új európai rendben) és G. P. Genoff szófiai egyetemi tanárnak a Bulgáriához visszatartott területek kulturáletéről szóló fejtegetését olvassuk a Helyzet rovatban. Cikkének egyháztörténeti adalékai figyelemreméltók.

A gazdasági szemléből az új keletadriai olasz területekről szóló gazdasági beszámoló, az irodalmi részből Vájlók Sándor, András Károly, Horváth Endre és Sziklay László beszámoló, illetve ismertetései érdemelnek említést.

UJ ÉLET, 1942. április.

A prohászka mozgalom szellemi folyóirata új köntösben, kibővült munkatársi gárdával, de változatlan eszmei tartalommal ismét megjelent. Örömmel üdvözöljük az új folyóiratot, melynek gondolati elődje egy évtizeden át kiváló szociális és világnézeti öntudatosító munkát végzett az északi magyar területeken. Mint beköszöntőjében olvassuk, célját az anyagi és szellemi átalakulás idejének előkészítésében látja, mely „a magyarság minden rétegének egyformán biztosítja az emberi életet”. Az első számban Pfeiffer Miklós, a felvidéki prohászka ifjúság szellemi irányítója szól az új közösségi gondolatról, melynek, „ha valóban termékeny és maradandó értékű akar lenni, szüksége van a legnagyobb szellemi és lelki értékek összefogására képesítő krisztusi világnézetre”. Hunya Dániel Kultúra és fegyelem címmel mélyenszántó, bölcselkedő jellegű megjegyzéseket ír, Göndöcs-Czovank László a korforduló szellemi köteleseire figyelmeztet, P. Naszályi Emil Prohászka szemlélete alapján igazolja az új krisztusi embereszmény létjogát. Párizsból küldi szellemes hangulatú eszmei tisztázódásról Dobosy László. A népi irodalom vitájához Sinkó Ferenc szól hozzá. Venczel József, a kiváló erdélyi szociológus a visszatért terület társadalmi erjedéséről számol be, kortörténeti értékű vizsgát az „Elvándorlás a Felvidékről” című szociográfiai helyzetjelentés, mely világos okfejtéssel és bátor tudományos hangon rámutat arra a sajnálatos körülményre, hogy 1938. decembere óta „legalábbis tízezer felvidéki agrárproletár hagyta el a visszacsatolt területet”. Ezt a tanulmányt — írja Janics Kálmán — nemcsak kiváló szakközleménynek, de hosszú hallgatás után az első oknyomozó jelnek érezzük a magvaszakadt felvidéki tudományosság részéről. Aradi Zsolt római levele, Semetkay Józsefnek a kulturális decentralizációról írt cikke után találjuk az első számban kisebbségpolitikai és szellemi történeti szempontból második kitérőt írását, „Csehok a választáson” címmel, Observator Carpathicus tollából. Írója rámutat a nagyhatalmi ábrándban élő egykori cseh történetisémből teljes csödjére s a nehezen sarjádó új cseh realpolitika sze-

münk előtt megmutatókozó kezdeteire. — Az első számban bőséges szelvényeket, könyvszemlélt, színház- és filmrovatot is kap az olvasó. Az Uj Élet második indítása biztató.

K. G.

UNGARN, 1942. május.

Az Ungarn májusi száma az erdélyi magyar szellem jegyében jelentkezik. Előjáróban Illyés Gyula tanulmányát kapjuk a hun-magyar rokonság eszmei tudatáról, őshaza elméletéről, a hunság európai jelentkezésének s a székely ág mondai kialakulásának történetéről. Illyés felbontja a műfaj zárt formáit és könnyed, közvetlen, élvezetes elbeszélő modorban sűríti össze a tárgykör ismeretes anyagát. Lehetett volna nagyobb elmélyüléssel, szervezettebb indokolással, szélesebb történelmi és tudományos távlat keretében is szólni a kérdéssről, de külföld felé talán ez a helyes eljárás. Hlatky Endre Nagyváradról, „Erdély kulcsá”-ról cikkez, vázlatos várostörténete nagy tárgyismerettel, szellemi történeti átértéssel igazol. Fejlett történeti érzékkel vezeti le a magyar szellemi decentralizáció fellegvárának kialakulását s a mai Várad gazdasági, szellemi, nemzetiségi problémáit is érinti az új városkultúra tükrében. A tanulmányhoz mellékelt képanyagban egy XVI. század végéről keletkezett (inkább a XVII. század első évtizedéből való) ritka városkép-találunk, Pukánszky-Kádár Jolán szintén kortörténeti összefoglalással szerepel az erdélyi újságban. Az erdélyi magyar színművészet második félszázados történetét nyújtja, különös tekintettel Kolozsvárnak a magyar színészet hőskorában betöltött szerepére. Horváth Elek szükségviszonyok, de a szakember modorán értekezik az erdélyi képművészetek stílustörténetéről. A beszámolóit fejlett művészi érzékkel összeválogatott képsorozat vezeti be, külön figyelmet érdemelnek a XVII—XVIII. századi ötvösművészet kelyheiről és serlegeiről készült mélynyomatok. A Hunyadiak származásáról Elekes Lajos tollából közöl hosszabb értekezést a folyóirat. A szerző szerencsésen egyipti a Hunyadiak ismert történetét a családörténet előidéjének nagyrészt kikövetkeztetett érdekes adataival, Lakatos Istvánnak Brahms 1879. évi erdélyi hangverseny-körútjáról szóló híradása zenetörténeti érdeklődésre tarthat számot. A Szemlében Erdély magyar egyeteméről, a Magyar—Német Társaság müncheni és stuttgarti előadásairól, Meszlényi Schubert életrajzáról és a budapesti Magyarstudományi Intézet munkájáról kapunk ismertetést. Hlaváts Elinor jószándékú kísérlete a Görög Ilona székely népdallam-fordítás, viszont Lám Frigyes ismét remekel, ez alkalommal Jékely Zoltán Kalotaszegi Elégijával.

Az Első Magyar Államános Biztosító Társaság 1942. évi május hó 12-én tartotta 1941. évi — nyolcvannegyedik — rendes közgyűlését, amely az 1941. évi nyereséget 447.661.56 pengőben, az osztalékot pedig — mint az előző évre — részvényenként 15 pengőben állapította meg.

Ő R H E L Y

A LÁTHATÁR ORSZÁGOS ELŐADÁSSOROZATA A KORSZERŰ MAGYAR NEMZETISÉGSZEMLELETRŐL

A Láthatár kisebbségtudományi munkaközössége az elmúlt hónapban folytatta előadássorozatát a korszerű magyar nemzetiségszemleletről. Május 4-én a *Soproni Magyar Szövetség* nemzetpolitikai szakosztálya rendezésében Sopronban tartottuk meg előadásunkat, amelyen dr. *Moravék Endre* min. osztálytanácsos beszélt erről a fontos kérdéssről. Az előadás iránt rendkívül nagy érdeklődés mutatkozott Sopronban és a városháza dísztermét zsúfolásig megtöltötte a hallgatóság. Az előadást dr. *Bokor Rezső* egyetemi tanár vezette be.

Csongrádon és *Szentesen Nyíri Imre*, az *Esti Újság* szerkesztője, a kiváló statisztikai tanulmányíró tartotta meg erről a kérdéssről előadását. Mindkét városban igen előkelő és nagy közönség hallgatta végig Nyíri szakszerű és mindvégig lebilincselő előadását. Az est kitűnő megrendezéséért *Kanász Nagy József* szentesi református lelkész illeti elismerés.

Nagykanizsán május 16-án dr. *Faluhelyi Ferenc* egyetemi ny. r. tanár, a pécsi *Egyetemi Kisebbségi Intézet* igazgatója tartotta meg előadását a városháza közgyűlési termében. Az előadás megkezdése előtt a nagykanizsai polgári fiúiskola a Magyar Hírszékét énekelte el, majd dr. *Krátky István* kormányfőtanácsos, Nagykanizsa polgármestere mondott bevezető, szavakal és rámutatott a nemzetiségi kérdés nagy fontosságára. Az illusztris előadó a korszerű nemzetiségszemleletről szóló előadását teljes szakszerűséggel, nemzetiségi térképek bemutatásával tartotta meg és egyúttal ismertette a pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet működését is. Az előadót hosszasan ünnepelte a közönség, majd a nagykanizsai előadás a himnusz eléneklésével ért véget.

Pécsett május 19-én a városháza nagytermében dr. *Birkás Géza* min. titkár, kisebbségtudományi munkaközösségünk tagja tartotta meg előadását igen előkelő és nagyszámú közönség előtt. A közönség sorában megjelent dr. *Blaskovich Iván* és *Nikolits Mihály* főispánok, vit. dr. *Horvát István* alispán, dr. *Esztergár Lajos* polgármester és igen sok más előkelőség. Az előadást a Volksbund sok tagja is végighallgatta. A nagy sikert aratott előadás a pécsi sajtó beszámolója szerint is sikeresen munkálta a magyar társadalom körében a helyes nemzetiségszemlélet kialakítását. A pécsi előadás megrendezésében a pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézetnek volt orosz-lánrésze.

Lapunk zárta után a közeljövőben még a következő helyeken tartunk előadásokat: május 27-én *Balassagyarmaton*, előadó: dr. *Nánay Béla* tanár, május 28-án *Esztergomban*, előadó: dr. *Sziklay László* főiskolai tanár, május 31-én *Besztercén*, előadó: dr. *Sinos Sándor* min. titkár, június 3-án *Nagykőrösön*, előadó: dr. *Ferdinándy Mihály* tanár, június 7-én *Szegeden*, előadó: dr. *Flachbarth Ernő* egyetemi ny. r. tanár, június 7-én *Székelyudvarhelyen*, előadó: vitéz dr. *Nagy Iván* egyetemi m. tanár és június 9-én *Sepsiszentgyörgyön*, előadó: vitéz dr. *Nagy Iván* egyetemi m. tanár.

GRÓF TELEKI PÁL NEMZETISÉGI POLITIKÁJA.

Dr. Polzovics Iván előadása a Magyar Külügyi Társaságban.

Magyar Külügyi Társaság néhai társelnökének, Gróf Teleki Pál Magyarországi megboldogult miniszterelnökének emlékeztére április 28-án ülést tartott, amelyen dr. *Polzovics Iván*, egyetemi m. tanár, az országosnévű nemzetközi jogász beszélt a nagy magyar államférfi és tudós nemzetiségi politikájáról. A hallgatóság sorában *Kállay Miklós* miniszterelnök képviselőtében megjelent *Szentmiklósy Andor* dr. követségi tanácsos, a hallgató-ság sorában ott láttuk *Pataky Tibor* dr. államtitkárt, *Egyed István* dr. professzort, *Papp Antal* ny. államtitkárt, *Witz Béla* pápai kamarást és más előkelőségeket.

Az előadó kiemelte, hogy Teleki Pál nemzetiségi politikáját különös értékűvé teszi, hogy az nemcsak az államférfi reális elgondolásain, hanem a szaktudós kutatásain és tudományos meggyőződéseiben alapszik. Ennek folytán az első szerves, a sajátos magyar viszonyokra tekintő és a mindenkor eseti alakulásoktól független örök magyar nemzetiségi politikának tekinthető. Teleki fellépésig senki hasonló módszeresen és rendszerrel nem foglalkozott hazánkban a nemzetiségi kérdéssel, sőt sajnos hivatalos nemzetiségi politikánk ötletszerű volt és sohasem céltudatos. Még nem is igen védekezünk a nemzetiségi kérdés kezelése miatt ellenünk emelt vádakkal szemben. Törvényünk, mégpedig nagyon haladott törvényünk volt a nemzetiségi kérdés kezelésére, de az sajnos nem tudott átmenni a nemzet közvéleményébe és az egymást váltó kormányok következtében nem igen alkalmazták. Teleki Pál minde hiányokat felismerve, már az összeomlás előtt rendszeres munkát indít nemzetiségi viszonyaink helyes felvételére és ennek során kiadott térképeseti művei nemzetközi érdeklődésre és elismerésre is tesznek szert.

A nemzetiségi kérdés alapp problémáinak tudományos felvétele után fejti ki Teleki Pál nemzetiségi politikájának legfőbb elveit. Ennek a politikának vezető szempontja a magyar irányelv. Magyarországot magyarul, magyar formák szerint kell vezetni. Ez a magyar forma a *szentistváni szimbiotikus forma*, két okból is, mert a magyar mint keleti nép szimbiotikus és mert hazája, a *közép-Duna-medence szimbiotikus nagy táj*. Ezért ezen a tájon, ebben a hazában a *szentistváni szimbiotikus gondolat* egyenesen parancsszerű. Isteni gondviselés által irányítva, ezt az elvet tette már a magyar politika alapjává Szent István és ezt alkalmazta az egész magyar történelem is. *Mi felsejéltől kezdve nem vettük el senkinek nyelvét, szokását, hanem igyekeztünk vezetni, kormányozni a különböző nemzetiségeket.*

Az ilyen értelmű magyar nemzetiségi politikának *szentistváni feladata* ma is a régi: egy összetételben több nemzetiségű országot vezetni, kormányozni és boldoggá tenni. Ebben az országban a nemzetiségek kezelésére névze irányadónak kell lenni a szeretetet politikai parancssá emelő *szentistváni örökségnek*: a nemze-

tiségek méltányos, igazságos, bőlesen szigorú és jó atyai vezetésének. Az, hogy ez a feladat milyen rendszer szerint történjék, Teleki szerint másodrendű kérdés. A lényeg nem az elvekben, hanem az érzelésben és a gyakorlatban van. Mégis a magyar elgondolásnak inkább a személyekre vonatkoztatott jogegyenlőségi rendszer felel meg, amelyet törvényeink több mint félévszázada a nemzet köztudatába vittek át és amely a magyar individuális felfogásnak is jobban megfelel.

A *szentistváni állameszme nem kíván erőszakos és külsőleges magyarosítást*. Ezt a multban sem tette, 1920-ban a békekonferenciához terjesztett magyar anyag kimutatta, hogy nem az iskola és a törvények, hanem a gazdasági élet magyarosított. Ebben pedig különösen két tényező: a nemzetiségi lakosság szivárgása a nagy magyar Alföldre és a városba özönlés. Erőszakos magyarosítás nem vezetett eredményre a multban sem, ma pedig Teleki szavaival élve: elméletileg utópia, gyakorlatilag ostobaság.

Jelenthet azonban a *szentistváni állameszme magyarosodást a lélekben, ha őszintén és szabad akarattól történik*. Erre megvan az alap a magyar természetben, mint keleti nép lelki összetételében, amely a maga türelmességével barátságos, nem kényszerű módon asszimilál.

Erre a szentistváni magyar nemzetiségi politikára, mint a nemzetiségi kérdés kezelésének egyedül lehetséges útjára kell a magyar társadalmat ránevelni. Mindenkinél meg kell értenie a soknyelvű ország feladatait, igényeit és azt, hogy mi nem kolonizálunk, hanem országot vezetünk *szentistváni értelemben*. Mindez nem jelszó, amint Szent István eszméje, gondolata sem volt jelszó; tanítás volt az és fegyelmzés, a nemzetnek, az utódoknak bölcs és jószágos, de erős kézzel fegyelmzése századokra. Annak a kötelességnek az érzete, hogy Európának ebben a részében, amelybe a sors Szent István népet állította, és ahol keresztény államot alkotott, békét és jólétet teremtsen és kölcsönös megbecsülést hozzon létre. Ha részletformáiban századról-századra változó is lehet ez a feladat, a lényeg, az elv, az akarat és a magyar becsület nem változik.

Polzovics Iván kitűnő előadását az előző vitéz dr. *Eötvényi Olivér* vezette és fejezte be a Külügyi Társaság részéről is rámutatva Teleki Pál gróf hervadtatlan érdemeire. A hallgatóság elismerő tapssal jutalmazta az előadást.

A MAGYAR KÜLÜGYI TÁRSASÁG BALKÁN-BIZOTTSÁGÁNAK ELŐADÁSA SZEGEDEN.

A Magyar Külügyi Társaság Balkán-Bizottsága nagyjelentőségű előadás keretében mutatkozott be május 19-én a szegedi közönségnek. Az előadást a *Horthy Miklós Tudományegyetem Földrajzi Intézete* rendezte az egyetem aulájában s az előkelő közönség sorában megjelent *Tukats Sándor* főispán, *Pálffy József* polgármester, dr. *Raskó Sándor* püspöki helynök, a honvédség részéről pedig egy tiszti küldöttség, élén *Feketehalmy Czeidner* Ferenc altábornagy hadtestparancsnokkal.

Kogutovitz Károly egyetemi rektor előző megnyitóját után *Kállay Tibor* ny. miniszter, a Balkán-Bizottság elnöke fejtette Magyarország nagy szerepét Kelet és Nyugat között, a Balkán felé. *Báró Villani Lajos* dr. rk. követ és meghatalmazott mi-

niszter, egyetemi ny. r. tanár Albánia múltjáról és jelenéről tartott mélyenszántó előadást, dr. Drucker György miniszteri titkár, a *Külggyi Szemle* felelős szerkesztője a magyar-bolgár kulturális együttműködésről szólott. *Csuka Zoltán* a szerb irodalomban mutatkozó magyar hatásokról és azok rendszeres kutatásának szükségességéről beszélt, dr. Szabó Pál Zoltán egyetemi m. tanár pedig Szeged, valamint Szabadka nagy szerepét ismertette a balkáni kapcsolatokban. A kitűnően sikerült bemutatkozó ülést *Kogutovics Károly* egyetemi rektor zárta be.

BENSŐSÉGES ünnep keretében leplezte le a Hofherr-Schranz-Clayton-Shuttleworth magyar gépgyári művek rt. a haza védelmében elesett alkalmazottai emlékének megörökítésére állított *hősi emlékművet* a gyár kispesti telepén f. évi április hó 26-án. Az ünnepélyes leleplezésre előkelő és nagyszámú közönség gyűlt egybe, melynek katonai és polgári előkelőségek adtak még nagyobb fényt. Ott volt a gyár igazgatója, tisztviselőikara és munkássága csaknem teljes számban. A Hofherr-gyári Sport Club dalárdája előadta a Magyar Hísekegyet a gyár leventeegyesülete zenekarának kíséretében. Utána dr. Jászói Berzók László, a gyár h. vezérigazgatója lépett az emelvényre és üdvözölte a közönséget. Rövid bevezetőjében vázolta az emlékmű eredetét. Hangsúlyozta, hogy ezt az emlékművet az a végtelen szeretet és hála hívta életre, amellyel a gyár minden alkalmazottja azok iránt a munkatársai iránt tartozik, akik legnagyobb és legdrágább kincsüket: életüket adták a hazáért. Legyen ez az emlékmű — mondotta dr. Berzók h. vezérigazgató — a megemlékezés, a hála, a szeretet, tisztelet és kegyelet elismerése hősi halált halt munkatársaink iránt; kapcsolat és összekötő híd az ő soha el nem múlt emlékeik és az itthon maradottak között a kötelességteljesítés szent és magas eszménye iránt. Amint hősi halott munkatársai ott áll doztak a hazának a tankok dühöngése között, az itthonmaradt munkatársak éppoly hősi és áldozatos küzdelmet kell, hogy vívjanak itthon — addig is, amíg a haza nagyobb és szentebb kötelességre nem hívja őket, — ahol a gépek és traktorok dühöngnek. Végül hitet tett úgy a maga, mint minden rendű és rangú munkatársa nevében arról, hogy a haza iránti kötelességükben azt a férfit követik, aki az elővendő nagy Magyarországiért biztos kézzel vezeti a magyart: vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzót. Beszéde közben lehullott a lepel turányi Kovács Imre szobrászművész fehér carrarai márványból készült gyönyörű domborművéről.

Dr. Jászói Berzók László h. vezérigazgató nagy tetszéssel fogadott beszéde után dr. vitéz Molnár József, Kispeszt megyei város polgármestere tartotta meg ünnepi beszédét. Kegyelettel és hálával emlékezett meg a Hofherr-gyárnak azokról az alkalmazottairól, akik életüket és vérüket áldozták a hazáért. Ez az emlékmű fundamentuma a magyar életnek. A gyárnak háromszáz alkalmazottja vonult be szent kötelesség teljesítésére és 50 áldozta fel életét. Ez a szám azt mutatja, hogy mint ahogy nincs különbség magyar és magyar között, ugyanúgy nincs különbség tisztviselő és munkás között sem. Ne sírassunk most — mondotta beszéde további során dr. Molnár polgármester, — hanem kérjük a jó Istent, hogy adjon az elesetteknek lelki boldogságot ott fenn a

mennyországban, itthonmaradottainknak vigasztalást, mi pedig vegyük fel a munkát, dolgozzunk, termeljünk önfeláldozóan tovább nagy Magyarországiért.

Dr. Molnár József polgármester nagy hatású ünnepi beszéde után Kónya Imre leventeoktató „Eskü” című hazafias versét szavalta el Fehér Gyula levente nagy tetszéssel, azután egy másik levente Gyóni Géza; Hurrá Testvér c. költeményét adta elő nagy hatással. Azután a Hofherr-gyár alkalmazottai, majd sorjában a különböző leventeegyesületek és tűzharcosok stb. korszorúit helyezték el az emlékműre. Végezetül a Himnusz elénekzése után a tűzharcosok és leventeegyesületek díszfelvonulása zárta be az emlékmű ünnepélyes leleplezését.

A MAGYAR BOLGÁR TÁRSASÁG MUNKATERVE

A nemrég megalakult Magyar Bolgár Társaság április végén tartotta meg elnöki tanácsulását, amelyen megjelent *Dimitar Tosev* bolgár királyi követ, *vitéz Szombathelyi vezérrezdes, Bornemissza Géza* m. kir. titkos tanácsos, ny. miniszter és a magyar társadalmi élet igen sok előkelősége.

Vitéz Tésösi Móríz Kálmán elnök a megjelentek üdvözlése után francia nyelven külön üdvözölte a megjelent bolgár követet s ezután nagyszabású beszéd keretében betérjésztette a Társaság gazdag munkatervét. Ez a következő:

1. Minél élénkebb kapcsolatok kiépítése Bulgária hivatalos, kulturális, társadalmi és gazdasági köreivel. A Magyarországra érkező neves bolgár személyiségek, vagy ilyenekből álló csoportok fogadása és arról gondoskodás, hogy nevezettek minél alaposabban megismerhessék hazánk viszonyait. Magyar tanulmányutak rendezése Bulgáriában, hogy a magyar társadalom személyes kapcsolatok útján megismerhesse az országot és a népet.

2. A bolgár kultúra fontosabb termékeinek a magyar társadalom elé tárása, általában a Bulgáriáról való ismereteknek a legszélesebb körben való terjesztése. Ennek eszközei: bolgár irodalmi művek fordítása és kiadása, bolgár hangversenyek rendezése, bolgár drámai művek fordítása és magyar színpadon való előadása, bolgár művészeti kiállítások rendezése, stb. Az ilyen kulturális tevékenységet a társaság minden erejével támogat és annak helyes irányban való keresztülvitelét a lehetőség szerint biztosítja.

3. Amennyiben bolgár részről hasonló óhaj merülne fel ugyanezen tevékenységnek bolgár viszonylatban való átvitele tehát a magyar kultúra termékeinek bolgár nyelvre való átültetése és a magyar művészetnek bolgár földön való népszerűsítése.

4. Bolgár és magyar szakemberek közreműködésével olyan filmek gyártásának előkészítése, amelyek alkalmasak az ily irányú bolgár szükségletnek legalább részletes fedezésére és a két nemzet közötti baráti érzésnek további fejlesztésére.

5. Bolgár és magyar tudósok, politikusok, közgazdászok stb. bevonásával havonta megjelenő kultúrsemle kiadása, amely bolgár s magyar nyelven foglalkozna a Balkán félsziget országainak kérdéseivel.

6. A Magyarország területén élő bolgárság ügyeinek felkarolása és a velük való kulturális együttműködés kiépítése.

7. A hazai egyetemeken és főiskolákon,

illetve szakiskolákon tanuló bolgár fiatalok felkarolása.

Ennek érdekében nyári tanfolyamok, illetve tanulmányutak rendezésével gondoskodni óhajunk arról, hogy a magyar tanintézetekben készülő bolgár fiúk a magyar viszonyokat megismerhessék és nyelvünk alapelemeit elsajátíthassák. Gondolunk arra is, hogy eközben választott pályájuknak megfelelő előismereteket szerzhessenek. Ezért a tanfolyamokat, illetve tanulmányutakat egybekapcsolnánk a megfelelő foglalkozási körökbe tartozó intézmények, vállalatok gazdasági látogatásával.

Bolgár könyvtár és olvasóterem berendezésével lehetővé szándékozunk tenni a magyarországi tanintézeteket látogató fiatalok számára bolgár olvasmányok rendelkezésre bocsátását.

Mindezek elérésére anyagi áldozatokra van szükség s felhívta a jelenlevőket is, hogy minél nagyobb számban lépjenek be alapító tagnak. Bejelentette, hogy megkezdik a vidéki helyi szervezetek megalakítását, jelentést tett az adminisztráció működéséről s javasolta, hogy a Társaság dr. *Czakó Tibor* ügyvédet, a budapesti vízművek ügyészét választotta meg a Társaság ügyészévé.

Az első elnöki tanácsulás a legszebb eredményekre jogosító lelkesedéssel zajlott le és ért véget.

A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGÉNEK KÖZGYŰLÉSE

A Magyarok Világszövetsége május 11-én tartotta meg idei közgyűlését, amelyen kilenc országból 117 kiküldött jelent meg. Ezúttal fájdalmasan hiányoztak a tengerentúli magyarok, de az európai országokban lakó magyarok kiküldötteinek nagy száma pótolta az elmaradottakat. A közgyűlés iránt belföldön is igen nagy érdeklődés mutatkozott és a Világszövetség nagytermét zsúfolásig megtöltötte az érdeklődő közönség. A belügyminiszter képviselőjében *Tomcsányi Kálmán* államtitkár jelent meg a közgyűlésen s ott látuk *Barkóczy György* főkonzult, aki a külügyminisztériumban a külföldi magyarok osztályát vezeti, dr. *Paikert Géza* miniszteri tanácsost, a külügyminisztérium külföldi kulturális kapcsolataival foglalkozó osztályának vezetőjét, *Nelky Jenő* volt követet, igen sok más előkelőséget. Az elnöki asztalnál három *Perényi Zsigmond* elnök, *Ripka Ferenc*, *Tórs Tibor* társelnökök és dr. *Nagy Károly* igazgató foglaltak helyet.

Dr. *Nagy Károly* igazgató részletes jelentésében beszámolt arról, hogy a Világszövetség a háborús nehézségek ellenére is fokozta az európai államokban élő magyarok megszervezését és különös gondossággal viseli szívében a Franciaországból hazakerült fiatal magyarok gondozását és a magyar társadalomban való elhelyezését.

A közgyűlés *Nagy Károly* igazgató előterjesztésére egyhangú lelkesedéssel megválasztotta az új társelnököket és alelnököket. Társelnökké vitéz *Tórs Tibor* és dr. *Wünscher Frigyes*, alelnökké dr. *Benes Zoltán* orsz. gy. képviselőt, *Bojt Elek* közigazgatási bíró és *Zlinszky György*öt, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezet igazgatóját választották. Az újonnan megválasztottak nevében dr. *Tórs Tibor* mondott szívből jövő köszönetet.

Az elhangzott indítványok sorában különösen figyelemreméltó *Nagy József* főtitkár indítványa, amely szerint a Világ-

szövetség lépéseket tesz, hogy *Szent István* hetében *Julián-ünnepséggel hívják fel a magyar társadalom figyelmét a külföldön élő magyarokra és a velük való összetartozandóság érzésének fokozására.* Az indítványt a közgyűlés elfogadta. A másik igen életrevaló indítvány egy szűkebbkörű

bizottság létesítését javasolja abból a célból, hogy a már hónapok óta tartó és a kilátások szerint még hosszú ideig elhúzódó visszavándorlás helyes és gyors lebonyolítását és a visszavándorlók azonnali munkához juttatását könnyebben lehessen végrehajtani. A közgyűlés ezt az

indítványt is elfogadta.

A kitűnően sikerült közgyűlést báró *Perényi Zsigmond* elnök azzal a kéréssel rekesztette be, hogy a magyar társadalom továbbra is kísérje figyelemmel és szeretettel a külföldi magyarok dolgait.

KATONA JENŐ lapja a
J E L E N K O R

a független Magyarországért harcol

Előfizetési ára egy évre 4.— P, fél évre 2.— P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VI., Andrassy-út 28. — Telefon: 114—478

**ADLER IRÓGÉPEK
VASS JÁNOS**

Portable és egyéb irodai gépek
vezérképvisellete.

IV., Irányi utca 4 szám.

Telefon: 183-628.

Ma nélkülözhetetlen

A k ü l p o l i t i k a
időszere kérdéseiről és eseményeiről a

KÜLÜGYI SZEMLE

tárgyilagosan és szakszerűen tájékoztat —

Kiadja a Magyar Külügyi Társaság

Szerkeszti dr. Drucker György

Évi előfizetési díj 10.— P — Kiadóhivatal:

Budapest V., Országháza

Kérjen mutatványszámot!

MEGJELENT!

MEGJELENT!

Ács Tivadar: Magyar úttörők az újvilágban

László Károly 1850—67. évi naplójegyzetei
a Kossuth-emigráció amerikai életéből

A kötet elsőrangú történelmi kútfő mind a Kossuth-kultusz, mind az amerikai magyarság története részére. A napló hősei, magyar mérnökök, részvesznek a múlt század ötvenes éveiben az amerikai vasútiépítkezésekben. Bölénycsordák, indiánok akadályozzák ezt a munkát. Kanada északi határán kezdődik a leírás, majd Mexikóban folytatódik, ahol a magyar mérnökök állami megbízásból térképeznek. A franciák megszállják Mexikót, a polgárháború rémségei söpriek végig a városokat. A magyar mérnökök az erdőbe vonulnak s megalapítják a világ legjelentősebb mahagóni fakitermelő vállalatát. Sok kaland és harc után 1867-ben a kiegészítés híre hazalérnek. A legerdekesebb és a legizgalmasabb olvasmány s emellett ludományos értékű kútfő. — Ára 6 pengő.

Még ma rendelje meg a Láthatár kiadóhivatalában Budapest, VII, Baross-tér 15. szám

<i>Ligeti Ernő:</i> Súly alatt a pálma. (Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban.) 214 old. Füzve	5.80 P	<i>Ganzer:</i> Das Reich als europäische Ordnungsmacht. 137 oldal. Füzve	1.12 P
<i>Székelyi György László:</i> Történelmi igazságszolgáltatás 1938—1941, számos képpel, 130 old. Füzve	4.40 „	<i>Györgypál—Ecker Irma:</i> Die deutsche Volkserzählung in Hajós einer schwäbischen Sprachinsel in Ungarn. 158 oldal. Kötve	11.36 „
<i>W. Sattler:</i> Die slawonische Drauniederung als deutsche Volksinsellandschaft. Mit 7 Karten und 18 Abbild. (Deutsche Schriften zur Landes und Volksforschung)	9.90 „	<i>Grosse:</i> Deutschland und der Südosten. 31 oldal. Füzve	—65 „
<i>Baróth Tibor:</i> Magyar történet, 232. 1. 2. kiadás. Füzve	3.80 „	<i>Frauentienst:</i> Jugoslawiens Weg zum Abgrund. 197 old. Füzve	4.54 „
<i>Hegedűs Nándor:</i> Magyar küzdelme a román parlamentben. 96 oldal. Füzve	1.50 „	<i>Haider:</i> Die bulgarische Wiedergeburt mit 4 Landkarten u. 14 Abbild. 127 oldal	1.85 „
<i>Horváth Jenő:</i> Az országalapítás története 1920—41. 160 oldal. Füzve	3.80 „	<i>Hévey:</i> Grundbesitzpolitik in Ungarn. 27 oldal. Füzve	1.06 „
<i>Juhász István:</i> A reformáció az erdélyi románok között. 276 oldal. Füzve	6. — „	<i>Isbert:</i> Ungarn (Kleine Auslandskunde). Kart	2.84 „
<i>Lobmayer Iván:</i> Történelmi kapcsolatok Horvátországgal. 36 oldal	1. — „	<i>Jánossy D.:</i> Die ungarische Emigration in dem Krieg ins Orient. 171 oldal. Füzve	10. — „
<i>Mikecs László:</i> Csángók. 412 oldal, számos képpel, 6 térképmelléklettel. Füzve	7.50 „	Füzve 14.20 P. Kötve	17.01 „
<i>Szabó Pál Zoltán:</i> A török Pécs. 1543—1685. Rajzokkal és fényképekkel. 118 oldal	3.80 „	<i>Jahrbücher f. Politik und Auslandskunde.</i> 433 oldal. Füzve	14.20 „
<i>Bauer:</i> Ein Vielvölkerstaat zerbricht. Werden u. Vergehen Jugoslawiens. 129 oldal. Füzve	4.26 „	Ugyanaz kötve	17.04 „
<i>Braun:</i> Die Slaven auf dem Balkan bis zur Befreiung von der türkischen Herrschaft. 263 oldal. Kart.	6.82 „	<i>Kerekes:</i> Was Ungarn von Siebenbürgen und Ostungarn zurückerhielt. Die wirtschaftliche Bedeutung der rückgegliederten Gebiete. 35 oldal. Füzve	1.25 „
<i>Elekes:</i> Die ungarische „Bastei“ und ihre rumänischen „Tore“. 22 oldal. Füzve	—75 „	<i>Kniezsa:</i> Zur Geschichte der ungarisch—slovakischen Grenze (mit 6 Beilagen). 69 oldal	6. — „
<i>Erenta:</i> Die Genesis des modernen Kapitalismus in Rumänien 1941. 118 oldal. Kart.	7.10 „	Lebenaumfragen europäischer Völker. Herausgegeben von Prof. K. Dietzl, Prof. O. Schmieder, Prof. H. Schmitthener. 735 oldal. Kötve	21.30 „
<i>Fekete—Nagy—Göldi—Makkai:</i> Zur Geschichte der ungarländischen Rumänien bis zum Jahre 1400. Auf Grund neuester Forschungen. 73 oldal. Füzve	7.80 „	<i>Moravec:</i> Das Ende der Beneschrepublik. 403 oldal. Füzve 9.94 P. Kötve	12.07 „
		<i>Otto:</i> Die Industrialisierung Ungarns. 187 oldal. Füzve	5.54 „
		<i>Riedl:</i> Das Deutschtum zwischen und Bartfeld. 81 old. 1 rajz	4.97 „
		Die siebenbürgische Frage. Studien aus der Geschichte der Vergangenheit und Gegenwart Siebenbürgens. Redigiert von Dr. Emerich Lukinich. 398 old.	12. — „

STUDIUM könyvkereskedés

Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. — Tel. 185-616

Még kapható a

MAGYAROK VILÁGNAPTÁRA

az 1942. évre

ÁRA 3 PENGŐ

A MAGYAR ÉLETERŐ, ÖSSZETARTÁS ÉS MINDEN HATÁROKAT TÚLSZÁRNYALÓ NEMZETI EGYSÉG BIZONYSAGA EZ A POMPÁS KÉPEKKEL TARKÍTOTT NAPTÁR FÉNYKÉPEKET KÖZÖL A VILÁG MINDEN TÁJÁN ÉLŐ MAGYARSÁG ÉLETERŐL. MINDEN MAGYAR CSALÁD ÁSZTALÁN, IRODÁBAN, MINDEN MAGYAR ŐZLETBEN, MŰHELYBEN OTT LEGYEN S FIGYELMEZTESSEN AZ ÓRÓK MAGYAR ÖSSZETARTOZANDÓSÁGRA. — MEGRENDELHETŐ A »LÁTHATÁR« KIADÓHIVATALÁBAN, BUDAPEST, VII. BAROSS-TÉR 15, VAGY A »STUDIUM« KÖNYVESBOLTJÁBAN, BUDAPEST, IV. KECSKEMÉTI-UTCA 8.